

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

Moј KИШK

Лист за књижевност и друштвена питања
Број 1306-1307 ■ Београд, март-април 2021. ■ Година LXXIII

Е-пошта: knjizevnenovineuks@gmail.com • www.uksrbiye.org.rs
Цена 100 РСД; МЕ 1,5 EUR; ВА RS/FBH 2,5 KM; МК 80 MKD

Кад сам почињао да пишем, посебно сам ценио три писца. И нисам само ја, већ и добар део моје генерације, али је боље да говорим само за себе.

Од класика то је био Бора Станковић. Много више његова књижица *Божји људи*, него роман *Нечистија крв*. Од живих Миодраг Булатовић и Драгослав Михаиловић.

Алек Вукадиновић

Ја црвен-оловка

Ја Црвен-оловка Ја Црвен-оловка
Свако ми је слово ко суза из ока
Ја Црвен-оловка на твојем сивој сивојим
Свако твоје Слово руменило дојим
Смеђе, црно, љаво, немущио и сиво
Уићићем, умећем у Плейиво живо

Ја Црвен-оловка Ја Црвен-оловка
Свако ми је Слово ко суза из ока
Радосији и сузе, даље и ширине
Ноћу ти уносим дубоко у тишине
Сад је тиуја тиша, Сад је њредубока
Свако Слово кайље ко суза из ока

Ја Црвен-оловка на твојем сивој сивојим
Свако твоје Слово руменило дојим
Пролећа и Лејћа Јесени и Зиме
Једнако уносим у твоје дубине
За оћнем За вајром за тишином и Сенем
Вечној се времена окреће врећено

Сјомен-јесма

Брату Божу,
Николи Милошевићу

Под њрозором мојим Океан зелени
Са њим нераздвојена душа је у мени
Теби Зелен-дашћо сву ноћ јесме тишем
Твоје тираје тирајем Твој ваздух удишем –
Под њрозором мојим Океан без краја
„Не најих се никад твој зелен-сјаја“
Пева ноћни тикалац заједан у тишину
Ујравио некуд њојлед у даљину:
„Тамо се за дргом диже Камен-гора
Под њом одјекује вечна тиуја Створца
Леже сад већ дивши тишом оицијени
С њим нераздвојан сам је Бој у мени“ –
Пише Нерад-слово од сјројосији сјроже:
„Без њих којих нема, без њих се не може
Без њих јолем-тиуја вечно је у нама
Над њима јолейла с тиујом вечности сама“
Заједан у себе Ноћна слова тише
Обдан-обноћ Самац уздише уздише

Обдан-обноћ Самац уздише уздише

Булатовић и Станковић имају нешто заједничко, Михаиловић врло мало и са једним и са другим.

Божји људи увели су у српску прозу један маргиналан, несвакидашњи и изопштен свет на сасвим нови начин. Просјак, лудак, божјак, богаље могли сте срести и пре Боре, у прози српских реалиста, али као споредне ликове, никад као примарне у једној књизи. У прози пре Боре они се углавном сажалевају, они су повод за којекаква моралисања (то чини, рецимо, Лаза Лазаревић). Бора то не ради. Тачно је да његови јунаци живе у свом посебном свету, али тамо им је сасвим добро, потаман, и њихове љубави, мржње, добротности, у суштини нимало се не разликују од оних које се дешавају међу обичним, нормалним, здравим људима. Једина је разлика што су божјаци у већем додиру са оностраним, метафизичким, за оним што веје с далеких звезда.

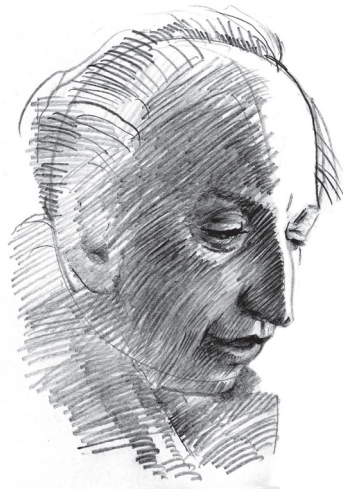
После готово педесетак година Булатовић исписује приче о београдским божјацима, који се сада зову песничким и сликарским бојемима. Булатовићев јунаци живе по контејнерима, подрумима, сметлиштима, заражени злом; на цркотинама, смраду, болесноме и ружноме граде поетичке представе о свету и животу. Булатовић је био претеча „црне прозе“, и због своје гротескно-суморне слике стварности није био по вољи партијским идеолозима, који су држали да су на добром путу да направе најправедније и најсрећније друштво у историји човечанства.

Већ сам наслов његове прве књиге *Ђаволи долазе* био је споран: ко су ђаволи, комунисти који су тек дошли на власт, или они који ће тек комунистима доћи главе? Нападан и прећуткиван у земљи, Булатовић је био прихваћен и хваљен у иностранству, на Западу. Својој слави у иностранству и сам је допринео провокативним интервјуима, у којима је сипао отровне жаоке на рачун победничких, партизанских писаца. Кад сам 1977. стигао у Лондон, у свим прегледима савремене југословенске књижевности Булатовић је имао истакнуто место, одмах поред Андрића, за којим по броју превода није заостајао. И у свакој енциклопедији имао је одредницу. Андрић, Милован Ђилас и он обавезно.

Негде после 1968. Булатовић је био завршио роман *Рајн је био дољи*, који „Просвета“ није смела да му штампа, наводно због порнографских партија а биће због гротескно-спрдачког односа према партизанској револуцији. Булатовић је ту плашљивост уредника маестрално

Миласав Савић

Записи о Булету

Миодраг Булатовић,
цршеж Здравка Мићановића

исмејао (свој текст је штампао у тада слободном „Студенту“, роман је изашао у Хрватској; тада је заживела пракса да оно што не може да се штампа у једној републици, може у другој).

И с њим сам направио неколико интервјуа, углавном са питањима која су се тичала релације писаца – друштво, писац – политика. Знам да сам један интервју обавио у Љубљани, у пространом и старинском стану његове жене, смештеном у самом центру града. Тада сам и сазнао да пише нови роман, па смо се договорили да га штампамо у наставцима у „Књижевној речи“, као што смо у наставцима штампали и *Пејријин венац* Драгослава Михаиловића.

Булатовић је за сваки број, а „Књижевна реч“ је излазила два пута месечно, слао двадесетак страница романа, уредно искуцаних на танкој, квалитеној хартији, уз дуга писма – мале, духовите приче.

Као што је *Пејријин венац* представљао велики књижевни догађај (Михаиловић је тада био на леду, јер га је, нешто раније, директно поменуо у неком свом говору Тито, због представе „Кад су цветале тикве“), тако је одјекнуо и први наставак Булатовићевог романа под насловом *Људи с четири њрсија*. Пошто је тема романа била поприлично шкакљива: политичка и економска емиграција у Западној Европи, а поготово шкакљива за југословенске комунисте (како то да праве радничко, самоуправљачко друштво, а радници им беже у Западно Немачку, где их експлоатишу, комунистичким речником говорећи, капиталисти, они против којих су се у својој земљи ти исти радници борили), свако је желео да сазна чега свега има у роману и какве су му крајње поруке. Нисам могао да им кажем, јер ни сам нисам знао, пошто сам добијао само онолико страница колико је стајало на две велике стране „Књижевне речи“. Али да сам пажљиво читао сваку реченицу Булатовићевог рукописа, јесам. У њему је било и те како отровних стрелица на рачун комуниста, који по, писцу, нису били ништа друго него једна врста мафије, слична оној из европског подземља, са људима са че-

тири прста. Неке реченице, за које сам сматрао да су директна алузија на Тита, брисао сам. Можда и не бих, да сам пред собом имао цео роман. Булатовић се није љутио на моје интервенције.

Иако је роман објављен у „Књижевној речи“, без икаквих проблема, без икаквих партијских осуда, са његовим објављивањем као књиге није ишло лако. Објавио га је „Бигз“, али уз рецензије тада неколико угледних професора, чланова Градског комитета партије (један од њих био је Васо Милинчевић, иначе стални сарадник „Књижевне речи“, мој професор, доста либералних погледа за једног важног партијског функционера). Кад је роман изашао, који ми је Булатовић поконио уз опширну посвету, изненадио сам се кад сам у њему видео оних десетак реченица које сам ја избацио, а нисам нашао толико или више реченица које сам пустио. Било би занимљиво да неко упореди те две верзије *Људи с четири њрсија*, оне у „Књижевној речи“ и оне у издању „Бигза“, као очигледан пример двоструке цензуре или боље рећи аутоцензуре (уредника и рецензента) на делу.

За тај роман Булатовић је добио НИН-ову награду, а можда и неке друге, и тим романом и својим последњим *Gullo, Gullo*, престао је да буде дисидентски писац.

С Београдом и влашћу се помирио, ускоро је објавио изабрана дела, полемишао је и давао интервјуе у водећим листовима, постао је уважаван и хваљен (али не потпуно: партизански писци, они које је исмејавао у „Le monde“, нису хтели да га приме у Академију, они су преко својих пулена спречавали да уђе у школске програме). У време првих демократских избора нашао се на листи власти, а не на листи опозиције, где му је, сви су сматрали, било место. У време тих избора једном смо се срели у Клубу књижевника, у који је он, иначе, свако вече долазио. Ја сам у то време био у Италији, у Београду сам био на одмору, па нисам много ни знао у каквој се атмосфери одвијају избори. Булатовић је у Клуб ушао у пратњи крупног човека, грубе, четвртгасте главе, за кога ми је Петар Џаџић, који је седео са мном, рекао да је Булатовићев *bodyguard*. Обезбедила му је Партија, објаснио ми је Џаџић, који је и сам био посланички кандидат исте партије, али без *bodyguarda*. Буле нам је пришао, сам, чувар је остао код шанка. У току вечери Буле је затражио да му руком опипам појас. Није ваљда постао педер, бранио сам се. Узео ми је руку и положио на – осетио сам то – дршку пиштоља. Берета, објаснио ми је. А онда је из џепа извадио прегршт револверских метака и изнео нам у шаци пред очи. „Види, види“, понашао се као мало дете.

У овом броју:

- **Миодраг Булатовић, 30 година од смрти:** М. Савић, М. Витезовић, П. Пијановић, С. Ђорђевић, Л. Драгић, М. Бећковић
- **Дечија књижевност:** В. Марјановић, Г. Малетић...
- **Владимир Првуловић:** Српски национални интерес
- **Поезија:** А. Вукадиновић, Б. Обрадовић, Б. Томашевић, Г. Влајић, Б. Сувајџић, Т. Розенлехер, Р. Даскал, Е. Дјужева...
- **Кратка прича, путопис:** А. Ђуковић, Г. Влаховић, Кристина Павловић Рајић
- **In memoriam:** П. Богдановић Ци, Д. Секулић, Р. Војводић, М. Ненадић, И. Урсу, Д. Јелић, В. Јагличић, М. Дедић, Р. Ђурић, В. Андрић, Г. Савов

Наставак на стр. 16

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

1

Душко М. Петровић

Одбрана речи

3.

Скоро да је немогуће срести неког ко се није, базајући од шалтера до шалтера, гласно пожалио на силну папирологију. Кад би постојала, папирологија би могла бити само наука о папиру, о различитим врстама и граматурама нпр, а то на шта се с правом жалимо може се назвати гомила папира, опет нпр.

4.

Коридор није наша реч, али је важна зато што је погрешно користимо.

Кад је рат у БиХ Србе из Крајина одвојио од Срба из Србије, Војска Републике Српске је великом акцијом ослободила српску Посавину и тако омогућила, па чувала и сачувала друмски саобраћај кроз српска села од Бање Луке до Београда, а онда је то неко назвао: „пробијање коридора“.

Како је коридор узак пролаз који једну државу спаја с морем или са другим делом те државе, или са другом државом, могло би се закључити да је онај који је ослобађање српске Посавине назвао пробој коридора мислио да је то узак пролаз Републике Српске кроз туђу територију до друге српске државе, до Србије; али није, он је то учинио из пуког незнања. Српска села у Посавини нису туђа територија.

Можда је једино горе од тога одлука наше власти или оних њој потчињених да савремени аутопут кроз Србију, од Хоргоша на северу до српске границе на југу назове: Коридор 10. Неко у Пешти би могао то схватити као узак пролаз кроз Србију, пролаз којим се једна чланица Европске уније (Мађарска) спаја са другом чланицом Европске уније (Грчком); наравно, под условом да се тај савремени пут кроз Србију и у Северној Македонији назива коридор.

Пут кроз српску Посавину у БиХ и савремени аутопут кроз Србију нису коридори.

5.

Ни национализам није наша реч, али кад је већ користимо обавезни смо да знамо њено значење.

Историја памти да су многи из национализма склизнули у шовинизам, али кад већ јесу онда то више није био национализам, родољубље, него шовинизам, мржња и жеља да се отима туђе. Код Хитлера је то био *Libensraum* промовисам у „Мајн кампфу“, реализован поробљавањем Пољака и других словенских народа, а у скорије време знамо за НАТО агресију на Србију са циљем отимања јужне српске покрајине.

Својевремено је на питање да ли је, после свега, остао националиста Момо Капор одговорио:

– Па то ми је занимање. Имам сертификат. Такође имам Вујаклијин речник страних речи и израза где под националиста пише: француска реч значи родољуб, патриота, човек који брине о интересима свог народа. Патриотизам иначе нисам признавао за неку посебну категорију. То је обично ствар кућног васпитања, то је оно што те уче у кући, бака, дека, тата... Нормално понашање, да лепо кажеш добар дан, скинеш капу, уступиш столицу... Није то никаква посебна вредност. Издајници су посебна вредност; ту мораш да се потрудиш и да ризикујеш свашта.

Тамо где сунце увек залази промовисали су и баш све желе да убеде у то да је национализам опасан тј. да није добро вољети свој народ и своју државу. Зашто? Да би нас лакше поробили, да би цела Србија била као што су сад (засад!) поробљени Косово и Метохија.

Иако већ имамо своју лепу реч родољубље, ваљало би одбранити изворно значење и стране речи национализам, чувати је као да је наша.

Дакле, националиста воли, шовиниста мрзи!

Додељена награда „Чедомир Мирковић“

Жири за доделу награде „Чедомир Мирковић“ за књижевну критику у саставу Даница Андрејевић, председник, Милош Петровић, члан, Петар Жебељан, члан, на електронској седници, одржаној 22. 04. 2021. године, већином гласова одлучио је да ову награду за 2020. годину додели *Бојани Стојановић Пантовић*, професору универзитета и књижевном критичару из Новог Сада.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Бојана Стојановић Пантовић је изузетан тумач токова модерне и савремене српске књижевности. О томе сведочи десетак њених научних и критичарских студија у којима иноватно и луцидно анализира говор разлике, бројне аспекте и промене у књижевно-историјском процесу и контексту модерне српске литературе, посебно када је реч о поезији. Пос-

већено и континуирано, на истраживачком и уређивачком плану, Бојана Стојановић Пантовић изградила је сопствени културолошки дијапазон, испуњавајући праву функцију књижевне критике – синхроно и дијахроно вредновање текуће литературе. По тим особинама, она подржава и подржава домете цењеног и сувереног барда српске књижевне критике Чедомира Мирковића.

Признања Удружења књижевника Србије за 2020. годину

Удружење књижевника Србије, за трајни допринос угледу и развоју Удружења, у знак посебног признања доделило је Благодарје УКС заслужним појединцима.

Ово изузетно признање, за 2020. годину, својим самопрегорним радом и посвећеношћу афирмацији крвоног удружења књижевника Србије, заслужили су:

1. Зоран Ђорђевић
2. Миливој Анђелковић
3. Мирослав Раичевић
4. Милош Константиновић
5. Иван Лаловић
6. Гвозден Перовић
7. Гордана Лаковић Петковић
8. Гроздана Лучић Лалић
9. Рагомир Тимотијевић
10. Нина Симић Панић
11. протојереј Сава Јовић
12. Видоје Ристовић
13. Александар Цветковић

и прилика је да се подсетимо на њихово стваралаштво, али и да чујемо неке од домета савременог српског и светског песништва... Овогодишњи Светски дан поезије обележавамо без непосредног присуства публике због пандемије Корона вируса, која је, нажалост, загасила животе преко 40 наших књижевних стваралаца. У нади смо да ћемо следеће празнике дочекивати у неким срећнијим околностима од ових“, рекао је поред осталог Видак М. Масловарић, вршилац главног уредника „Трибине Француска 7“, који је ову манифестацију песништва осмислио и модерирао.

Мајо Даниловић

УПУТСТВО

Молимо сараднике да текстове достављају у електронској форми, на адресу: knjizevnenovineuks@gmail.com. У предмету (Subject) прво треба навести презиме, а текстове слати у прилогу (Attach File), писане у Wordu (*.doc), српском ћириличном тастатуром, у формату А4, уз проред 1.5 и маргине 2,5 cm, коришћењем фонта Times New Roman, величине слова 12 pt.

Молимо сараднике да у предмету (subject) имеја прво напишу своје презиме, што ће олакшати налажење текста за штампу. Електронску пошту нам можете слати на адресу: knjizevnenovineuks@gmail.com Молимо да текстове шаљете као **Word dokument (.doc)** (опцијом: **attach a file**) у фонту **Times New Roman** или **Arial**, откуцане **ћириличном српском тастатуром**.

ХВАЛА ЧЛАНОВИМА УКС

Хвала оним члановима УКС који су се већ одазвали позиву за уплату чланарина. Позив је био неочекивано добар. Уплаћено је за месец дана колико за целу прошлу годину. То значи да нису „криви“ само чланови УКС већ и УО УКС који их раније није обавештавао на потребан начин. Сада је то обострано исправљено, Надам се да ће ова 2021. година тако цела протећи, а да ће самим тиме УКС претећи.

Драган Мраовић, члан УО УКС

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

Издавач: Удружење књижевника Србије

За издавача: Милован Витезовић

Главни и одговорни уредник:

Братислав Р. Милановић

Редакција: Душко М. Петровић

(заменик главног

и одговорног уредника),

Милан Лукић (оперативни уредник)

Александар Чотрић, Милица

Мустур, Соња Миловановић,

Гроздана Лучић Лалић,

Видак М. Масловарић,

Миломир Краговић,

Гордана Влајић, Андрија

Радуловић, (Црна Гора)

Секретар рекације:

Мајо Даниловић

Лого: Миле Грозданић

Технички уредник: Радојица Ђурић

Коректура: редакција

Штампа: Dinex, Београд

Лист излази двомесечно

Рукописи се примају сваког радног

дана од 11 до 14 часова

Рукописи се не враћају

Телефакс: +381 11 26 22 891

Телефон: +381 65 26 22 891

Адреса редакције:

11000 Београд, Француска 7

E-mail: knjizevnenovineuks@gmail.comuks.srbije@gmail.comwww.uksrbije.org.rs

Трибина у част Светског дана поезије

Желећи да афирмише поезију и очува писма и језике малих народа, УНЕСКО је 1999. Године установио Светски дан поезије. Становиште УНЕСКО-а је да поезија јесте, а и треба да буде, универзални културолошки феномен, ванвремена и ванпросторна, а требало би да истовремено утиче на превазилажење предрасуда и свакојаким баријера као и на афирмацију језичких и културних различитости. За светски дан поезије узет је 21. март.

Удружење књижевника Србије традиционално обележава највећи песнички празник пригодним програмом у оквиру своје „Трибине Француска 7“. С обзиром да су ове године окупања посвећеника писаној речи лимитирана мерама против ширења Ковида 19, приређена је видео презентација, у којој су стихове класика светске и српске поезије, као и своје сопствене, казивали песници, глумци, преводиоци /Биљана Ђуровић, глумица и предавач сценског говора, Милан Цаци Михаиловић, Нина Панић Симић, преводилац и књижевници Гроздана Лучић Лалић и Мајо Даниловић/.

На видео запису остали су забележени стихови Петрарке, Његоша, Лазе Костића, Бодлера, Павезеа, Бјелика, Рамеша..., али и Радомира Андрића, Милова-

на Витезовића, Адама Пуслојића, Братислава Р. Милановића, Драгана Мраовића, Дане Додић, Милоша Јанковића, Миљурка Вукадиновића ...

Поетској светковини, виртуозним акордима своје гитаре придружио се и маестро Урош Дојчиновић, наш познати музиколог, композитор, педагог и публициста.

Интегрални догађај, као запис за будућност и историју, својом камером забележио је сниматељ Срећко Стојковић.

„Сваке године, празник песничке речи носи нови предзнак, са основном идејом да се измести из свакодневља, да прикаже своје посебности које нису лимитиране језичким различитостима, националном припадношћу, родном посебношћу, политичким опредељењима и низом других особености којима је оптерећено време у ком живимо... Као и претходних година, ово је прилика да се подсетимо на неке од значајних годишњица и јубилеја, рецимо 700 година од Дантове смрти, 200 година од рођења Шарла Бодлера, 180 година од рођења Лазе Костића, 170 година од смрти Петра Другог Петровића Његоша, 70 година од упокојења Чезара Павезеа...

Ставови изражени у објављеним прилозима не представљају увек и ставове редакције

Славица Гароња

Беседа поводом награде „Милутин Ускоковић“ II

Нараштај који је навалио на себе претешко бреме, по Скерлићевим речима, коме припада и Ускоковић, није био први, ни једини у нашој историји, посечен у оној најбољој снази, када је највише друштву могао да дарује. Да ли је то метафизика овог тла или дубљи усуд ове нације и њених најбољи чланова – који су прекарто живели, пре времена одлазили, па нам зато није никада дозвољено сазревање, у условима континуираног и неометаног развоја, да би и постигнућа била таква, која су генерације великих могућности носиле у себи, али никад нису стигле да их реализују.

Само у 20. веку, нас су ратови пречесто посећивали и пресецали, уништавајући читаве генерације у најбољим годинама, са којима су одлазили велики потенцијали и неисказане вредности. Моја награђена прича се бави Другим светским ратом, који је такође оставио сличну пустош у националном бићу (што се одмах и не може сагледати, него тек кроз неколико деценија). Дата из оне, мање познате визуре, женског доживљаја тог времена, уочи растућег нацизма у Европи, и свакојако привлачног њему супротстављеног антифашизма и левичарских идеја о једнакости, интернационали, правди и равноправности, она је при-

вукла све слојеве жена, а нарочито левичарску грађанску елиту, међу којима и многе универзитетски образоване жене.

Одакле ми инспирација за ову приповест?

Трезор из ког сам црпела њихове судбине (као и још неке теме) јесте часопис „Жена данас“ који је излазио уочи Другог светског рата, од 1936. до 1940. До њега сам дошла кроз једно драгоценно познанство – са Драгицом Срзентић, коју сам имала част да упознам у њеним позним годинама (101), и која је представљала генерацију оних, њених давно несталих вршњакиња, као готово једини живи флуид те епоху, коју је она собом емитовала. Капајући и живећи потом месецима над тим комплетом часописа „Жена данас“, може се рећи, опсесивно и са јунакињама ове прозе, учавала сам све више једну давну епоху, задивљена том духовном енергијом и потенцијалом тог, у свему модерног женског гласила, које као да је настало недавно, а не пре осамдесет година – истовремено, сагледавајући сав вредносни пад и друштвени кал у који смо данас доспели – када би нам више него икада присуство оваквих људских вредности и оваквих личности и те како било потребно. Оживели су сви ти ликови чланица редакције и сарадница пуних сопствених идеала,

заљубљених у (лепшу) будућност и свет који ће да створе, са својим сновима, љубавима, а тако нагло и сурово прекинутим већ у првој години новог светског рата. Фокусирајући се симболично, на место окупљања њихове редакције у „Пашићевој шест, мезанин десно“ (данас Нушићевој у Београду), као и на једину од њих преживелу – Митру Митровић – пустила сам да она сама на крају једног века, и то као сен, сагледа сав пораз једне идеологије и свог личног живота, а која је плаћена толиком жртвом читаве генерације њених другарица.

Да ли се исплатило, да ли је вредело? Да ли човек сме да се одрекне снова, односно ИДЕАЛА, под условом да не буду санкционисани, што је искуство у овој причи? Иако је пораз основни укус и ове прозе, супротно поразима као теми Милутина Ускоковића, од идеала, чињеница је – не треба одустати. Иако је човек увек на губитку, како би рекао Меша Селимовић, ово је, ипак ми се чини, остао пример високих начела и моралних вредности, које би нам морале бити и остати трајни узор.

Ратови и сукоби идеологија сувише су нас често походили и сурово се сучељавали на овом нашем простору, остављајући ненадокнадиве жртве и стога, никада не досезајући онај идеал континуитета, неопходан за једно зрело, развијено и у сваком погледу (духовно и материјално) богато друштво и национално биће. И ова прича је опомена, о том нашем, насушно потребном, мирнодопском континуитету развоја од барем неколико деценија мира и просперитета. Континуитет подразумева да се залажемо за све оно најбоље што имамо, упркос

понекад оштро постављеним идеолошким границама (а оне се понекад и нису бирале!), у изукрштаној и вазда сложеној мрежи међуљудских односа кроз историју.

Такође, још нешто: кроз оживљавање ових женских судбина, само кроз скицу, фрагмент – мада свака од њих заслужује роман, филм – а које су давно само имена у трави и у све мање читаним књигама, или на спомен-плочама, ова прича поручује да имамо искуство велике белине и празнине у колективној меморији (наспротив усменом певачу прошлости) – да имамо склоности да се поништавамо, да се сами поричемо, и да читав један важан, можда и најбољи део наше историје буде у последњих двадесет-тридесет година напрасно заборављен, тј. затрпан новим сјајем простоте, удвориштва и потрошачким менталитетом, који слави егоизам и хедонизмом, пред којим се стидимо оног најбољег што имамо, што смо били и што је у нама – кроз примере тих истинских људских величина и моралних вредности, које су данас остале скоро непознате.

А што није написано, као да није ни постојало.

Захваљујем жирију који је часно и транспарентно бирао и препознао ону књижевну вредност у коју и сама једино верујем. Захваљујем Народној библиотеци Ужице, која је пажљиво негујући писану реч, профилисала награду са именом „Милутина Ускоковића“, у једну од најугледнијих за приповетку на српском језику, најзад и граду Ужицу, који је постао једна од упоришних тачака на културној мапи Србије.

6. јануара 2021.

Биљана Д. Обрадовић

Дуо зајурена јоруџбина

На телефонској секретарици код куће нека сјарица црнкиња трешком ми је оставила јоруку намењену другом, али још још рејко добијам јоруке, одслушала сам је више јуџа јокушавајући да одјонетнем шјија ња жена од мене зајраво очекује да урадим, схвајјајући

да не моју да јој донесем ручак, сендвич с месом на француском хлебу, без сенфа, или... да додам флашу „Млека од магнезијума“¹. Каже да има новац да њајји за јо, и ја јој искрено верујем, ма ко да је она. Али не моју да јој узврајим јозив, јер није оставила свој дрој, ни име, или ја нисам мојла разумети у 12:30 јосле јодне у среду, за време ручка.

Жао ми је шјио нистје јријашељ која одавно нисам чула, неко која сам срела на неком другом конјиненџи, неко коме бих радо јричала. И јоред јоја, жао ми је да сје оставили без ручка. Издрисала сам вашу јоруку, али нисам заборавила да сје звали, и ако ме јоново назовејте диђу сјремна да вам кажем, „Појрешиан дрој!“

¹ Млеко од Магнезијума – користи се за отклањање затвора, констипације, лаксатив.

Превела ауторка

У јочасј Грејори Пеку

Када Грејори Пек као Ахад чиијаве ноћи шејја и не сјава у својој кабини јод јалудом, са својом дрвеном ноћом, док чека да морнари викну, “Ејо је! Дува!” Када ујледају Моду Дика можемо да видимо како се јрејивара

у лудака, у ојседнујој човека. Застирашујући је, њако добро јлуми, али исјод њејове браге и шминке, Пек је и јоред свеја јодан.

Педесетј две јодине је јрошло од када је дио у јој улози – и нико му се није ни јриближио, имао је јоседан јлас, фијуру сјајјуе, јодно лице, и леју косу. Чак и као сјарици човек лејо је изјледао, можда и као мрјив Ахад завезан на Моду Дика док маше својим морнарима да настјаве лов и њако сви умру осим Ишмаила.

То су јо само сјеццијални ефекти. Ејо вам. Али шјја знамо као јледаоци? Можда је дио одвратјан као особа, или јримадона. Некако, у јо не моју да јоверујем ни за јиренујак док се клањам њејовој слици као јоздрав, оној коју сам наишла на дувљаку и збој које ме сви зајијкују јер је држим јоред слике мојих јокојних родитјеља. Клањам му се на шјјакама, јравећи јоседан звук, њако да ме јородица доле чује знајући да је све у дејалјима.

Превеле Татјана Стефановић и Биљана Д. Обрадовић

Разјовор у јерионици веша

Она шејја јоре-доле јо јерионици веша док чека некој момка да ослободи јшеелефон. Пали цијаретју за цијаретјом, бесна на некоја; док момак завршава разјовор, она хииро јради слушалицу, дира дрој и каже, „Желим да разјоварам с јодом... Зашијо нећеш? Причај са мном!... И сад ћеш да јошаљеш мурију за мном. Сјусји слушалицу! Сјусји слушалицу, ако нећеш сада да јричаш.“

Прекида везу, јали још једну цијаретју док јледа најоје, као да очекује да се јолицајци сјворе даш ју, јражећи њу. Окреће се ка мени и кад ујледа мој осмех, каже:

„Избацио ме је из куће, ској... бијанја... јудре...; немам иде да одем. Кола су ми јуна мојих сјарих сјвари... ено јамо,“ јоказује.

„Пресвукла сам се да ме јолицајци не би јрејознали. Јујрос сам оставила без јосла, јер... он није хииео да ме јусји да одем на јосао,“ каже.

„Полицајци су се сад сјурно расјирчали за мном Рука ми је јролетјела кроз јрозор. Видиш, још се види крв, и неколико ојредојина.“

Кажем јој, „Знам, сви мушкарци су истји,“ и јричамо као да се дујо јознајемо.

Савијам одећу, комад јо комад, јијјајући се ко је зајраво она. Можда лаже, можда је осуђени криминалац. Како да јој верујем? Размишљам да јозовем јолицју. Можда је убила свој човека, и сада се крије овде као да жели да сјере свој јрех. Мојрим је једним оком, јакујем своје мајице. Она и даље јуши. Кад сам завршила, кажем јој довиђења. Пожелим јој срећу.

Превеле Татјана Стефановић и Биљана Д. Обрадовић

Раде Војводић

Дружење са собом, а без ње III

Баш је топло јутрос, температура 22 у седам сати. Дан светао, сунце, сунце, сунце. Ах, као да је све и застало. Нема ни ветрића, зелено све у башти као да нешто чека – стоји, као да влада непомичност. У којој, наравно, нема кретања, што, ах, и није добро.

Узимам писаћу машину, још увек не могу компјутер, иако ме ћерке стално као „навикавају” на ту модерну и неопходну већ „погодност”. Кадли, гле, на столићу, ко зна откуда и одакле – испао жућкаст листић. Истргнута страна из некога дневника: на почетку исписивано у више језика – Neidziela, Sunday, voskresenje, dimanche, Sonntag, maj, mau, maц, maі... Адреса њена, ево је: Ирена ..., улица и број, Варшава, Пољска, телефон. Боже, па где се то скривало? Ја сам заборавио. Прошло је готово и четрдесет година. Да ли је она сада „тамо”, где живи, са ким је, чија ли је? Требало је да јој пошаљем неке књиге, и моју, роман *Кнез Ђаме* и *Јавни заводник*, али, али... Па ипак! Ја сам забрљао. Има ли смисла да јој сада пошаљем нову књигу, да јој се јавим? Може ли то она разумети, може ли и опростити? Ђутим, одједном.

А синоћ, док гледах фудбалску утакмицу са првенства Европе, без тона, и чим се појавише фудбалери у црвеном (Данска) изненадна мисао искрсну – Томасон ће дати гол, чим се он појави – рекох. Дао је два. На радију – Концерт Студија Б – Шопен: *Полонезе!* (Боже, па и јутрос, ево на другом програму Радио Београда, јутарња класична музика, од осам сати – па: *Балада* Шопенова.)

Заједно смо онда слушали Шопена и у Жељезовој Воли, онамо, где се родио тај пољски геније. Било је пролеће, било је лепо време и ја сам се, ко зна чиме „оштрашћен” – бунио, како су то могли да му срце сахрањују у цркви, овде, у Варшави – зар то није и нека врста скрнављења? Па, иако је он, великомученик док се потуцао по Европи а патио за домовином, и поробљеном тада, то помишљао и захтевао. Ево јутрос, још траје – *Балада*. *Полонезе* су синоћ, у трајању дугом (као да капље однекуд кап крви и бола, истање-на нека помало и успаваност) откривале тајне ране и немоћ да се праметну у нешто јаче, у нешто више, у можда отпор. Иако и тако јесу нека врста отпора. Али – падајући, као да потањају и тонови музике и тај јаук, стишан, па када уметник, патник већ, не издржи до краја у мелодији која тихо тка месечинасте пруге и боје на хоризонту што је имагинаран – онда тон одјекне, чак и затегнут, чак и пркосан, као да хоће да удари по нечему, као да је гневан, јер не може да издржи то ћутање, ту опакост тишине у којој мученичко срце, и уметника и народа му – пати, а нема нигде светлећих узносица које би показивале да има нешто више и друго, и да има обасјања на видику...

Људска душа његова, модре очи Пољакиња, записано негде оста – као да се то урезује у дрво живота. Чијих све?

Одавно ме је, међутим, занимала љубавна прича коју су исписивали, односно искусили, Шопен и Жорж Сандова, старија од њега, уметник такође, љубавница на гласу, а која је (у чему има можда неодлучности или и женскога мазохистичког себељубља) – називала њега, Малишом или Малецким, као да потцењује оно и чиме је живела неко време и у шта је веровала, такође. Остала су многа писма њезина, не баш и добронамерна, као

да није разумела – то у њему, и чиме је дисао, мислио и живео, и чиме је своје срце завештао – отаџбини.¹

Може ли срце да буде повереник тајни другоме некоме, моје – туђему, или његово – њој? Сандова говори о девет година чиме је био испуњен њезин живот у љубавној чари са Шопеном, а не одустаје од неког женског, претераног самољубља – помињући, тако често, „са каквом материнском нежношћу било је испуњено девет година мога живота”... Само то, ипак. Само нека потајна гркост, само накнадна вајкања незадовољене!

Има ли и игре, неке накнадне, сентиметалне, али и опакости у њој, а нема смирености нити патње у оним царолијама љубавним које су свакако и трајале, не само док је слушничвала, вероватно и зачарана, или очарана (иако не одушевљена то јест), тај чудесни пој туге и лепоте, то неземаљско пристајање на сан вечности, на пој далеких и невидљивих орфејских струна, као на веру у више, у сјај недокучивога, у живо божије присуство.

Па, када пише госпа Сандова, накнадно дабоме, *Историју мога животога* – она тајну љубави као да хоће нечим истргнути из срца, као да она музика и додири и обасутости лепотом, као да зачараност није била у њој, него нека стварносна чињеница нимало женске обесности него неке потајне незадовољности, пре свега собом. Вели она, оправдавајући себичлук и сопствено незадовољство, не више љубавним самозатајама него оним чиме није остварена: „Напослетку, у свему томе нема никакве тајне и ја бих пре могла да се поносим, него да се стидим, због тога што сам га, као своје сопствено дете, бодрила, храбрила; то је благородна и болна чињеница...”

Колико је ту женскога пренемагања, колико и фолирања, ипак и недостојног. Па, иако је можда омањивао у сексуалним „онеобичавањима”, била је јача она друга страна: небески пој и онај величанствени милосрдник као унутрашњи трептај и крик што су га производиле дирке на клавиру, тај тајанствени стрес готово, то мукло призивање недокучивога, тај зов непознатог, или како има у драгој песми Гордане Тодоровић – *Љубавни њозив нејосијојем*, а што су га чаровити Шопенови додири тек са клавиром негде узносили и пркосили сваком болу, наносећи ударе стварносном, а уносећи неземаљски сјај у ономе што се сања или у шта се може поверовати. А можда је у праву Пољакиња Ириана, дражесна, неодољива: „Па шта ако је у њега био мали, па се тешко дизао или још чешће спадао.”

У Шопеновим писмима има превише запитаности о оној, тако људском роду препознатљивој, иако често тајној бољци: „А волиш ли ти мене?” Као што уметник може да воли другога или све, јер у ономе чиме јесте и чиме та љубав опстаје никада и не може бити ускогрудости или љубави само за себе и свој народ. Колико је тек мучила и за вазда уносила немир и патњу Шопенова чак на изглед данас и несхватљива, нимало потај-

¹ Помисљах на српског генија Лазу Костића и његов дневник на француском језику о томе како му је курчић мали, па је и тужан и понекад не зна шта ће са собом – што ће српски народ (у пуној буновности) искористити да сачини скаредну похвалу љубавном чину, непостојећем, и што ће изнервирати Исидору Секулић. Међутим: у Срба је примитивна свест сачинила готово споменик љубави, у бедастим тумачењима песме, а још више обогатила чувену песму „Santa Maria della Salute”.

на бољка, иако не мржња – на два велика народа, Русе и Немце, који су се отимали како да зграбе Пољску, како да је присвоје или усвоје, а она, словенска наравно, имала је и своју особеност и своју нарав, своје право на слободу. Писао је једном и то: „Ту скоро сам чуо како Немци говоре – Драги господ Бог направио је велику грешку што је створио Пољаке – Немци се радују нашој несрећи, иако то не показују”. У устанку Пољака против царске Русије није учествовао, већ је био изван граница, али позив рускога цара, касније, да буде привилеговани музичар на двору, наравно, одбио је. Била је то још прва половина деветнаестог века, Века уметности, још увек незагађене потпуним пристајањем мање вредних и недаровитих на превласт *Естјеџике Ружноће!*

Вечите те Пољске теме. Оно што ми баш заиста и „смета” или ме повремено унепокојава: извесна прејака доза мржње у многим тумачењима великих пољских уметника, књижевника особито и филозофа, када пишу о великој руској духовности, или, посебно о Достојевском. Као да се нека жива рана ево вечно преноси с нараштаја на нове генерације.

А Европа и свет хоће да се уједине. Што је углавном и нека параноична, политичка потреба и ујдурма. Јер то никада неће моћи да буде срећно. Како да се толике различитости, толике узајамне духовне испреплетености у посебним националним одисајима и знацима, у особеностима увек друкчијих и митолошких и социолошких и осталих обележености – како да се то на силу и уз превласт некаквих законских, тупавих, државотворних одредаба, усагласи и за кратак вероватно период – премости у Једно? Па зато је и Вавилонска кула пала, незадрживо се обрушавајући, и као симбол а не само као било каква реалистичка „комбинација”, јер је било незамисливо, и онда и сада, да се сви народи, сви ти различити језици, све неизмерје и богатство, слију насилно у Једно... Апокрифна предања свакако указују и на ту несрећу: Бог је лично „одлучио”, чим је чуо да се губе разлике у језицима, да се све поистовећује и да сви хоће заједно и Једно – одмах је срушио тај конгломерат, одмах разбио илузије неких залуђеника...

И у *Кабали*, написано је, то јест поводом ње: „Чак иако је религијски ауторитет те свете књиге признат – револуционаран став неминован је – чим и мистичар развије и укине оквире дословног смисла речи”.

Шопен у Паризу: величанственост и прљавштина заједно, ах – лепе жене и венеричне болести, а он, чиме би био свој ако не отпором, побуном против свега и свих, јер је у њему баш то – „владање ђаволском генијалношћу”. Све је, као и увек код уметника таквога соја, подређено стваралачком чину: фантазијама – на изглед само, а то се исијава у Полонезама. Тај чудесни ритам патње означен је још тада као национална самобитност или карактерна црта, сопство. Док ће га госпа Сандова називати – Малецким или Малишом, у њему се збива та чудесна драма изгнаника, бол и удес који је увек нешто више од такозване романтичарске усамљености. Па и када га виде као убогог великомученика и као немогућег болесника (што оста записано) имао је, веле – за клавиру – унезверен поглед, и коса му је бивала наоштрена, као да се није могао препознати... То је била та ђаволска генијалност и она је дејствова-

ла обликујући нове, друкчије, самосвојне облике, свој бол и своју узношеност. Биографи су писали у поводу његових *Прелида* – како *ејто* и *сузе* имају свој звук.

Јадиковке Пољака, и о томе је писано, онамо у Европи, изван домовине, великана као што бејаше Мицкијевич, песник и побуњеник, као и Шопена, још тада, у том деветнаестом веку, пробијале су оквире и шириле границе пољске духовности. Пољске су теме и тако, одавно, ушле у широк круг и у културни простор модерне цивилизације. (Ех, да смо ми Срби имали нешто слично.)

Мицкијевич, као „народни апостол”, оста да се памти, али и Шопен, као она вечна лутајућа душа народа који се намучио како би могао опстати независан на путу слободног избора, и љубави, били су и истрајали као високо уздигнута застава једне неравноправне битке за своје, националне програме и особености, а што се, ипак, исплатило. Још тих година била је и препознатљива европска политичка и већ цивилизацијска мисао – да су и Шопен и Мицкијевич део европске духовне особености и да представљају ту врсту уметничкога сведочења као универзалну категорију и посебну црту у прихватању реда и поретка у природи и човечанству. Наравно, у томе је много помогло и такозвано јавно мњење, европско, које је подстицало страсну и мученичку идеју о Ослобађању Пољске. Потуцања великих Пољака можда су и зато, особито у случају Шопена, имала толико одјека у ондашњим просвећеним круговима Европе.

Камо среће да је српско-црногорски великан, владика Раде, и тада као велики песник, био чешиће гост у европским престолним градовима и добијао подршку за програме који су живели у њему и били вечита, трагична рана. Путеви ослобођења, такође, дубоко су напajали и у крв често потапали оне велике идеје слободе и независности, што их је тај геније, потуцајући се, готово анонимно, несхваћен и у средини којом је као владао (а у Европи и Русији посебно) преображавао у велику поезију, као замену за слободан живот народа и као величанствен отпор у коме су стихови тако потресно и тако надахнуто прозивали тадашњи европски и светски мрак, позивајући на буну све оно што би требало да буде визија срећнога опстанка и солидарности, у име поробљених и угњетених, вечно жељних достојанства и части, што може да се доживљава само у слободном роду. На почетку двадесетог века била је још једна, рекао бих – крилата застава или визија демократије и слободе у Србаља, коју је високо подизао Јован Скерлић, али су управо европске силе и зло преживелих империја, онемогућили и тај српски пробој у европску цивилизацију. Као и онај ранији, први и са устанком Карађорђевићем, који нису подржале европске силе, па ни Русија онда, јер је и Наполеонова војска кренула онамо... у погубију!

Мене је, нарочито, опседао и она врста писања о Шопену, као и нека цинична помало тананост, у вези са његовим свирањем, са *Ејшидама* особито, када се говорило о извесним демонским цртама у карактеру и у творачком изазову што су га производиле и у неку врсту стрмоглавости носиле – готово небеске струне, она заумност и тајна недокучивога, тај чаробни струј и опој, као и милосрдност у треперењу боја нестварних, чиме се и људскост у души, која као да ишчезава некуд – показује као икона бескрајнога трагања за срећом која не постоји. Има ли ту демонских откуцаја срца? Колико их је!

Александар Ђуковић

Испред
приче

И зврских ли фуснота, помислих, али не рекох. Не рекох, да бих се у тренутку могао што лакше поколебати – па нисам луд да то благо спустим у фусноту као у гроб! Гријех је! То ће бити прича!

Одлучих и почех:

Његош, који је у својој библиотеци, поред осталих, посједовао и три књиге из ветерине, био је, уз Вука, предмет Андрићеве опсесије.

Е, и?

ЕИ Ниш био је произвођач телевизора који се налазио у Андрићеву радној соби, а ког је, попут неколико познатих личности тога доба, и нобеловац добио на поклон. У непосредној близини старог ТВ пријемника своје мјесто заузима мала је можда најзанемариванија ствар са становишта науке – фигурица црног пилета које на глави носи половину љуске бијелог јајета. Калимеро, који је дио сталне поставке, и данас свједочи неправду и надгледа да ли је све онако како је писац оставио, а знамо да госте није пуштао у своју радну собу. Андрић је, додајује историја, упознао Хитлера у Канцеларству Рајха априла 1939, који је такође, чини се тајно, шуровао са ликовима попут одређених Снежаниних патуљака и Пинокијем лично.

Е сад, таман када сам кренуо да стварам заплет, на примјер гађајући Калимера Његошевом књигом укориченом у слику Колодијевог (Ђепетовог) сина коју потписује лично фирер, њих тројица почеше да ме ударају. Баш као Хармс бабе, додуше с ноге на ногу – избаци ме славна тројка из моје сопствене приче.

И сада, на самом улазу у њу, на неком необично шупљем мјесту које засигурно није сир, чекам довољан број читалаца да заједно упаднемо унутра и јебемо им матер када се најмање буду надали!

À la carte

Напунио је 94 године. Одавно не слика, али готово свакодневно сједи у башти кафића који под собом простире градску луку. Међутим, поредак на његовим платнима нешто је другачији. Лука јесте на свом мјесту, али су барке на небу, привезане за слане облаке. Вјетар их љуљашка. Дријемају. За разлику од њих, птице су сасвим слободне – у води.

Прилазим његовом столу и преко нагорјелог столњака молим за селфи. Израз мога лица је подрепашки, млак. Сликарска легенда пристаје: појма нема шта је селфи. Памти Италијане и Њемце. Грли ме. Искрено, грлим само ја, али му то одбијам на Њемце, Италијане и оне остале...

Кадар пуне главе до врха.

У позадини: барке о облаке, ласте у води. Он је чаробњак. Геније. Академик, бре! Позива ме да вечерамо чорбу од ноштију. Не одбијам. На мору је, ваљда, то нормално.

Птице у води, барке на небу.

Чорба је сигурно специјалитет!

Врапци у мору, шкољке у облацима.

То је сигурно, помишљам, ма само умјетност! Госпде, то је умјетност!

Конобар, ипак, доноси тањир за нокте. Шта зна, јадник, шта је умјетност...

Дувам у кашику. Лети перје, а ласте ми кљуцају језик.

Велика
прича о
потенцијално
обичној баби

Кад порастем бићу војник. Тако сам, можда, говорио као мали. Претпостављам због униформе и ратних филмова у којима сам увијек навијао за оне уредније обучене војнике, па због тога знао и страдати. На школским маскенбалима био сам војник (не ловац!), али сам у писменим саставима ревносно и надахнуто биљежио како желим бити професор или пак археолог. Ваљда због документарца. Или, просто, што више нијесам желио страдати.

Касније, много касније, пред кућом једног сасвим славног писца, неки његов залудни колега спомену како су једну жену на Цетињу, за коју сам желио вјеровати да је била баба, пред стријељање упитали за посљедњу жељу.

– Да ми дате једну иглу-бошчанку, да доље запучим сукњу, кад паднем да се не осрамотим! – одговорила је.

Онда сам, просто и искрено, зажалио што никада, ама баш никада, нијесам зажелио бити баба. Или је та жал можда само стога што жена која је тражила иглу и није била баба.

Не знам.

Златни
пресјек

Пупак је систем, универзум. Никако ожиљак.

Женски нарочито. Са или без пирсинга. Мек. Остављен да буде видљив. Није ожиљак.

Куско је пупак свијета. Све је, само не ожиљак.

Кад је ожиљак, онда је то пупак писца. Али, од труња у пупку он ствара причу.

Александар Ђуковић рођен је 1991. године у Никшићу. Магистар је политичких наука. Објавио је књиге: *Сторедни њоредак* (2012), *Омча* (2013), *Конију-ре хоризонт* (2015), *Кад скидају крила* (2018, два издања), *Писац у куйаишу* (2019) и *Вријеме ријечи* (2020, коауторство). Аутор је низа научних и стручних радова из области друштвених и хуманистичких наука. Добитник је награде Удружења књижевника Црне Горе „Видовданска повеља“ за најбољу књигу прозе у 2018. години, као и награде за најбољу кратку причу на Подгорица арт фестивалу исте године. Добитник је књижевне награде „Мирко Бањевић“ за најбољу књигу прозе 2019. године, као и Прве награде Удружења новинара Црне Горе исте године. Уредник је додатка о култури дневних новина „Дан“ и главни и одговорни уредник часописа за књижевност и културу УКЦГ „Стварање“.

Кристијина Павловић Рајић

Женик

Имао је седамнаест година када му је стриц Јанићије први пут налио ракију. Кришом је имао обичај да прогуне кад га пошаљу да источи литру из бачве. Онако узгред кроз разговор о бравима и приплоду, стриц му сручи: „За три дана, у недељу идемо у Пчелице по девојку. Уговорио сам да те оженим.“

Момче се, муњом покошен, прену, успрогну. Заустио би коју реч, али му чича предухитри невољну мисао: „Нећу ваљда чекати да те нека гуја Кулизана у своје змијиште поведе, да као призетко славиш Мратиндан!“

На договорен дан изјутра упутише се упарађени колко се у то време имало и могло. Пријатељи се пред кућом јуначки потапшаше по плећима и разумеше уз „Боже помози“. Девојка се стидљиво поздравља са својима. Понесе преко рамена бисаге пшенице и завежљај своје одеће.

Ишли су млада и младожења, као два јагњета, преко селских брда, пешке, а стриц на коњу пред њима.

Сиђоше до Турског потока, где је сунцу неприступачно да крочи. Влажно је и хладно у свако доба године. Петар Бего, дечаков прадеда, хајдучки је ту секао Турке, на тремећи крагујевачких села – осени стрица мисао која жубори из потока и одважњаштвом из њихове крви. Дошавши из Колашина после сеоба, јуначан и неустрашив је био Петар и овде пред крвницима. Одаше га Кулизани, те га Турци, по предању, набише на колац или по легенди, убише кубуром јер му не смеде ниједан на дохват прићи.

„Ош ми руку, море дати? Уморих се потрчујући за тобом!“, прозбори цура гледајући га стасито како јој стално измакне чим га сустигне. Заруменела се што од хода, што од неког жара који је гони.

„А ти се врни ома дома! Ја те нећу макар ме чича коњима растезао по целом селу!“, рече јој момчић, па куд пукло! Дозлогрдило му, па бар њој да саспе. Гледа је цел пут. Више му личи на шиљеже, танко, неухрањено него на девојку за удадбу. „Њоме ли је замислио стрикан да ме жени! Е, дерле, добро су ти удесили!“

Комешање младенаца прекиде му нит приче која се разгорела као аманет сећања.

„Чико, чико, он ме неће!“, пожали се девојче.

„Шуваче један, немаш ти појма!“ загрми стриц, ошинувши га бичем по леђима. Момче се скврчи под прекором и запеклим болом. Мучи, куд сме што да рекне.

Уведоше их у вајат да им месец буде медан. Млада надену надимке од миља свим укућанима од реда, од старине до најмањег чељадета. Умили им се срцем и вредним рукама.

Изродили су ти моји чукундеда Живојин и чукунбаба Савка петорицу синова и четири кћери.

Казивао ми је отац износећи причу на сто као кондир из ког точи старо вино, када сам му саопштио да ћу на јесен да се женим. Споменућу и колико ће га коштавати свадба у „Метрополу“, како је Жана све већ дивно осмислила и испланирала: музику, кетеринг, лимузину, сниматеље, декорацију. Биће то за причу!

Гордана Влајић

Тама.

Тама је њрислонила
јолуојтворене усне уз
зайадну њериферију града.
Одувек је одајиле долазила.

Позор је вирила кроз њрозор.
Људи зайвориише кайке и окајнице,
вођени навикама и зазирањима.
Беху скрушени њред вођом.

У час сваком огређени,
размакнуше се звезде и застиори,
од зенића и зидова.
Најбучнији не ојтвориише очи.

Тако се дојодило
да невидећи задродје виделом.
До наредној сванућа,
једнима ујасиише жижак, грујима животи.

Земљољубива.

У најудаљенијем њочивалиишћу њојледа,
који носиш њојућ њохадану ордења,
њод њрерано њроређеним власима
обиијавају обриси младићких жеља.

Мнојо издаху раније с чела
су се сливала црквена звона,
њунећи њи ојанке нојтама,
јолицајући њадане синкојама.

У жудњама крајких рокова,
које одлажеш њојућ ордења,
кријући их од сина, жене и њеда,
ћуише мириси славских сокова.

Мнојо њилићких уздаху раније
њу су њодверискивале њруле кобиле.
Ојвории око, њојомче барјакњшара,
у шљивуку чека она шћио не вара.

Чекање нечекања.

Све њролази у чекању.

У чекању да сване,

у чекању да дође,

у чекању да њрође.

У чекању да сћане.

У чекању.

Све њролази у чекању.

У чекању конобара,

у чекању њошишара,

у чекању лекара,

у чекању сћрвинара,

у чекању.

Све њролази у чекању.

Сачекај, њроћи ће.

Хлеб нека су њи очи.

Хлеб нека су њи очи.

И очи нека су жииш.

Жииш да њи је исићина.

И исићина - њлод.

Плодови нек су њи њрсић.

Прсићи нек бдуу њи ојросић.

Ојросић нек' њи је мосић.

И мосић - свод.

Свод нека њи је ум.

А ум - лисић.

Лисић да њи је свејило.

И свејило нека је крсић.

Крсић нека њи је хлеб.

И хлеб нека бдуу њи очи.

Воја Марјановић

Критика је недељива

Поглед на критику и критичаре српске књижевности за децу и младе

1.

Критика је одувек била, па и данас је, мериторни катализатор између писца, књижевног дела и читаоца. Незамисливо је да њено одсуство од дела буде скрајнуто са путање пишевог ангажмана и да сирову стварносну материју духовног света претвори у рафиниране облике уметничке мисли и речи. Читалац би без критичке мисли о делу и писцу био осиромашен за истинску визију животне слике света, коју му критика презентује на пластичан, сугестиван, реалистичко-имагинаран и филозофско-етички начин. Писац и критичар су, према томе, двојство у реализацији стварносне матрице могућег и немогућег, а читалац је субјект који и писца и критичара прима оптиком строго субјективног виђења и тумачења спољњег света. По себи се разуме да је књижевна критика стваралачки чин. Она то јесте, ако анализом и синтезом, дакле, реинтерпретацијом уметничког дела, постаје и сама ново дело.

Креативну и књижевнотеоријску критику, пре свега, ствара талентовани критичар, који уочава челне елементе једне књижевне творевине, а то значи да одређује креативност аутора који пише дело. Он има моћ да продре у пиш-

чев ум, да асоцијативно и дескриптивно пише, а у игри су и други чиниоци: приповедачки и наративни нерв, смисао за композициону схему животне материје, опсервација ликова, стил и језик и лака реторичност понуђених садржаја стварности. Таква критика и критичар уклапају се у основне постулате критичког опредељења за да или не, што треба да буде циљ критичког просуђивања. Без обзира на све специфичности критике као стваралачког чина, она мора да буде морална и естетска. То подразумева радикална вредновања живота и људи, темпоралне околности (време прошло, време садашње, време будуће), дакле, она треба да се заснива на аргументима, лишеним свих мистификација, навијачких страсти, црно-белих сенчења стварности и стварања виртуелног света, далеко од могуће збиље и њене валидности. Таква критика, по мишљењу Алена Роб-Гријеа, мора носити са собом вредности традиције, које могу служити као једини критеријум, а то су дела виталних снага наших очева и дедова, некад одбациваних, а данас и за будућност прихваћених. У сарадњи таквих односа критике, критичара и живота, остварују се вредни креативни поени, мисли Драган Јеремић, па се таква

сарадња одвија на обострану корист: живот и критичар и дело и читалац.

Ако превазилажењем древне тезе да се уметност, па и критика могу делити по било каквом стваралачком, временском или поетичком кодексу, данас можемо рећи да је такво мишљење превазиђено. Критика је недељива. Она се примењује са свим аршинима на књижевно дело, било да је намењена одраслом, искусном и образованом читаоцу, или наивном и неискусном детету. Сви критеријуми, сви инструментаријуми укључују се у вредновање уметничке творевине са пуним правом и пуном одговорношћу.

2.

У односу на такозвану инфантилну, периферну или минорну књижевност, како се некад лаички мислило о литератури за децу и младе читаоце, изузетка нема. Јер, она је, по мишљењу угледног Бјелинског, вредна и треба је неговати. Бјелински то каже у децидираној изјави да дело, ако је вредно за децу – вредно је и за одрасле. Овде морамо, ипак, додати став да између дечје и литературе за одрасле постоји један принцип. А он је перцепцијски, с обзиром на то да представља стожерни камен вододелнице између зрелог и одраслог читаоца и оног наивног, тек у формирању доживљаја стварности и њених материјалних и духовних вредности.

Критика књижевности за децу, даље, није намењена дечјем узрасту. Она је превасходно намењена одраслима: родитељима, васпитачима, учитељима, професорима и критичарима, дакле, свима који ће младима, њиховом опцијом мишљења и језика, говорити о делу и његовим вредностима и не вредностима.

3.

То значи да тумач мора обухватити све елементе дела: од садржине, преко форме – до поруке, без које ниједно уметничко дело нема сврху свог постојања.

Ако се сложимо да српска литература за децу и младе има свој хронотип, онда је природно да њу прати и одговарајући хронотип критичке мисли. По другој класификацији, хронотип критике овог жанра могуће је пратити у три периода или тренутка њеног развоја и деловања. Први би био зачетнички (период од Ј. Ј. Змаја, затим Змај и његови следбеници и епигони). Други би обухватио период пред почетак Другог светског рата, затим међуратни период и појаву европских књижевних праваца и покрета (надреализам, зенитизам, импресионизам, дадаизам). Ови правци, а нарочито надреализам, имали су знатног утицаја на српску дечју књижевност (Александар Вучо), а подршку су му дали угледни критичари тог времена (Марко Ристић, Милан Дедињац, Душан Матић).

Трећи период био би стасање и развој нове, модерне српске књижевности, са појавом Душана Радовића, Драгана Лукића, Љубивоја Ршумовића, који после Десанке Максимовић, Бранка Ђопића, Арсена Диклића и још неких међуратних и послератних писаца, испуњавају миље дечје књижевности. Додуше, условна класификација могла би да забележи и четврти период развоја критике за децу и младе, назвавши га пострадаовићевим и постршумовићевим, мада такве сериозне и аналитичке критике, бар што се оне текуће и новинске тиче, готово да и нема.

(Наставак у следећем броју)

Земаљска писма упућена на небеску адресу

„Сва ми је њеже, друже,
И све бесмисленије
Све су увеле руже
Заборањене су леније...“
П. Зубац

Данас је тешко пронаћи књигу поезије или прозе у којој се писац из сирове јавности обраћа небеском сабрата, кога више нема. То су протекла времена, па данас пишемо само оно што је сува реалност, са много горчине и напада.

Али, ево једне чудесне књиге поезије – Перо Зубац, *Писма Д. Т. на небеску адресу*. Књига је необична. Сва је у заносу сећања и емоција на „отишлог из овог света“, песника, борца, сабрата, који се преселио из текуће јавности у вечна ловишта небеских сводова и одатле ослушкује шта му пријатељ прича, шта се дешава доле, у тој „долини плача“, где је све суморно и тужно, пуно лелека и сновиђења – а ипак ни један ни други песник не мисле тако. Они су сачували живот у аури сећања, не баш лепог, али сетног и пријатног, па причају како разговарају – један из материјалне стварности, а други то све чује у нематеријалној збиљи „на небеској адреси“.

„Ова лирска епистолярност – каже пратилац ове књиге, Милутин Ж. Пав-

лов, густа је као смола. У тканини сјајног велса светлцујају нити апостолске песничке вештине“. Мисао есејисте и филозофа Милутина Павлова као да потврђује пуну истину о којој говори књига писама коју је Перо Зубац упутио свом духовном сабрата Душку Трифуновићу. Спасавши га из гротла ратних вихора, тамо где се осећао мирис барута, Зубац је из „босанских врлети“ довео своју сродну душу у питоме војвођанске пределе и ту га упутио према животу који је сетан, али не и трагично загонетан.

Перо Зубац и Душко Трифуновић су две сродне песничке душе. Они су се пронашли незнано где и одатле наставили живот уметника и пријатеља, какав се само може пожелети. Душко је отишао из долине живота у небеско насеље, на адресу коју Зубац зна, па му зато и пише, не у обичним писмима, већ у лирски нарративним песмама, о свему што се догађа доле, где царује хаос живота, али га људи савлађују вером у сутрашњи бољитак. Више од сто страна ове књиге обухватају песме у којима одани друг и пријатељ пише свом сабрата. Зубац обавештава Душка да је „доле на земљи“ све добило другу садржину и форму, па се људи боре да то превазиђу емоцијом и разумом, јер су то два момента наше душе, у којима се испољавамо више као људи него као нељуди.

Перо Зубац је песник сега, тихи меланхолик, али и песник јаве, која остаје

да живи међу људима све док буду имали жељу да се сећају. А сећати се значи још један пут проживети „бели и црни живот“ као вртешку добра и зла. У својих стотинак песама, са брат Трифуновићев, говори му шта се све збило „на платоу сна и јаве“, од када више њега нема. Ту су приче о тешком стању живота, о људима који су помрли, о нади да ће сутра бити боље; ту су приче о Хагу, о ратовима, о Титу, о детињству, о младалачким данима, о генерацији која иде неутаба-ним стазама према нечем што је непознато – а ипак, верује да је „живот мио ма какав био“, и да сета о њему не треба да се претвори у жалопојку, у страхове, у мржњу – већ у наду да има „неке тајне везе“ између живота и смрти.

Разговори које воде две сродне и ода-не душе, делују као исповести и братско поверење, нема жалопојке што је један „доле“ а други „горе“, има само размишљања, сетног и чежњивог за оним што живот нуди малом човеку, без мане и страха.

Зубац осећа Душка како му предано слуша извештај из текућег живота доле, и верује да је све то тако, па тако и наставља свој живот у простори-ма небеских висина, које представљају персонификацију стварне јаве. Перо и Душко су „случајно пронађене душе“: њихов спој је случајан и зато њихова сарадња са земље и неба делује стварно. Она је људска, племенита, искрена,

у њој нема сумње ни лажи. Дечјом наивношћу и језиком, Зубац прича пријатељу о дешавањима на земљи, не желећи да му каже да је боље што је одавде „отишао“ – већ да га увери да тако мора да буде, јер су нејасне силе удесиле да човек буде срећан и несрећан – али да увек побеђује.

Без обзира писане као сонет, квартет, дистих или лирска медитација, Зупчеве песме лепе се за душу сваког који је прочита његове *Мосћарске кише* и који зна да је његова херцеговачка душа таква: трезвена, јасна и једноставна, душа дечијег бића.

Пратећи Зупчев извештај другу на небеску адресу, есејиста Павлов је написао и сам есејистичку песму у прози. Он је осетио дубину потребе да човек човеку каже истину, да га обавести о стању „сна и јаве“, а тај осећај сна и јаве није илузија, већ алузија на све што је животна предигра и игра. „Траг стиха је бео и стерилно јасно је гланца у мрклини. Строфе су читљиве, каже Павлов, у влатању завичајних трава. Зупчеве певаније су читљиве, оне делују благотворно...“

У омаи Пере Зупца као песника, склони смо да кажемо да су његова писма Душку Трифуновићу, на небеску адресу, близу његових *Мосћарских киша*. Разлика је у томе што су *Мосћарске кише* писане узвитланом младом емоцијом, а писма Душку Трифуновићу искуственом дубином мисли и животног исцељења.

Гордана Малетић

Освајање слободе

Едиција „Знамените Српкиње из пера књижевница за децу“, „Пчелица“, Чачак, 2020.

Добро је да се читаоци враћају животима поштованих и признатих, онима који су нас задужили својим делом. Библиотека „Знамените Српкиње из пера књижевница за децу“ у првом колу окупила је четири такве хероине. То су: Мина Караџић, из пера Гордане Тимотијевић, Милица Стојадиновић Српкиња, коју осветљава Лидија Николић, Милена Павловић Барили, чији живот приказује Весна Алексић и Исидора Секулић у виђењу Гордане Малетић. Придружиће им се и Милунка Савић из пера Славке Петковић Грујичић, Милена Марић Ајнштајн Зорице Кубуровић и Надежда Петровић Оливере Недељковић. Тако ће се млади читаоци упознати са биографијама ових вредних и необичних жена, толико различитих, али у много чему и сличних.

Читаоци воле биографије и читају их с радозналости јер откривају тајне. Приступањем у нечији живот, улази се у сферу приватности. Писци, хтели-не хтели, морају да трагају за што бројнијим подацима како би што боље оцртали особине, лични развој и психолошке карактеристике својих јунака. Они откривају њихове склоности ка добром или лошем, њихове слабости и врлине. Тако излазе на видело и многе ствари које би људи најрадије задржали за себе. То се јасно види и у овој прилици.

Писање ових биографија, намењених млађем узрасту, захтевало је, пре свега, доследан морални принцип којим ће се књижевнице руководити. И разумевање, ништа мање. Од њих је зависило у ком светлу ће приказати дилеме, поступке, нејасне или недовољно познате ствари из живота јунакиња. Процењивање њи-

хових одлука, које су имале далекосежан утицај на даљи живот и њихова интерпретација, захтевале су подједнако добру интуицију, као и поштовање и уважавање личности које су оцртавале. Од значаја су биле социјалне и историјске околности у којима су живеле.

Познавање наше средине и прикупљање грађе помогли су у расветљавању нејасних и недовољно познатих ствари о којима недостају подаци, или се до њих тешко долази. Најважније је било приближити деци личности из удаљених епоха на начин који је приступачан и разумљив а истовремено указати на важност онога што су знамените Српкиње урадиле у току својих живота. Од сугестивности књижевница зависило је како ће млади доживети јунакиње о којима читају, које су знали само по чувењу, или нису за њих знали уопште. Приказане у новом светлу, оне су се трансформисале у новооткривене античке статуе, тек извађене из земље.

Млади узраст не приклања се литерарном штиву које је без конкретизације догађаја, динамике или је лишено сликовитости. Та врста надоградње, подражава се. Она није превише олакшавала писање ових биографија, као што се може помислити, јер је граница између збиље и имагинативних допуна ради конкретизације догађаја веома танка. Могло се упасти у замку измишљања непостојећих детаља – али није – зато што је свака од списатељица пре свега настојала да одржи аутентичност и да што верније прикаже појединачне животе, покушавајући да образложи различите поступке које данас није увек лако разумети. Због тога у њиховом раду има извесних подударности, али су специфичне стилске одлике

учиниле да читаме четири по много чему различите књиге.

Књижевница Гордана Тимотијевић описала је детињство Мине Караџић кроз конкретне игре, играчке, породичне радости и учења, док су панорама Беча и стари начин живота Бечлија били стално пред нама. Мину је одредила као особу „пуну талента и доброте“, ревносног очевог помагача, преводиоца и сликара, преписивача и приређивача Вукових дела. Сматрала ју је богатом јер је имала „два имена, две вере, два језика, две земље, два света“, али и прикраћеном за срећу, будући осуђена на константан губитак својих најдражих.

При описивању „Врдничке виле“, Милице Стојадиновић Српкиње, Лидији Николић било је важно да у њеној раној младости пронађе изворе и почетке песничке инспирације. Стога је описала Миличине сусрете са народним обичајима, усменом књижевношћу и знаменитим људима који су у њој развили велику жељу за стварањем и самоусавршавањем. Упознајући се са њеним дневницима, ауторка је показала колико је Милице Стојадиновић било стало да стекне образовање и како је оно утицало на ову прву песникињу нашег модерног доба, која је била Вуков помагач, велики родољуб и ратни дописник из Србије.

Весна Алексић оживела је године детињства и младости велике сликарке, илустраторке и дизајнерке Милене Павловић Барили у првој половини двадесетог века. Описујући појединости из њеног живота, читаоцима је пружио мноштво лепих, конкретних детаља везаних за њена путовања и школовања у разним градовима света, за боравке на српском двору, као и за ликовне школе које је похађала. Чезња за одсутним оцем, музичарем, провлачи се као лајтмотив и доприноси успелом стварању снажног психолошког портрета познате сликарке.

Приликом рада на биографији Исидоре Секулић, најделикатнији посао био је отварање врата приватног и духовног света једне повучене особе каква је била велика књижевница с поштовањем, по-

знаница из детињства. У свом истраживању Стефан се креће и стазама Стефана Првовенчаног, и каскадама историје једног народа, а списатељица је свој роман вешто градила на дијалозима који се лако надовезују и роман протиче лагано, без застоја. Трагајући за својим ја Стефан проналази чари крајолика које обилази док одмотава животну клупку: од Калемегдана, манастира, реке Рзав, Жиче, острва Светог Стефана па до Херцег Новог. Н. Новак добро зна да роман обогати путописним пером. Списатељица даје приповести пуноћу у књижевном смислу у „заједничком албуму лепих момената“. Она албумом благо пресеца дијалоге управо реченицама које су на граници поетичног, дивним порукама које одвајају поједине делове радње, поентирајући оно емотивно и скривено, и то све у „48 момената лепог“ или би се могло рећи малим фрагментима „из стварности“ који скривају оно најдубље у нама. Ема, која у исповедном тону прати Стефанову и своју судбину завршава причу на 154. страни:

*Четрдесет седми моменат лейој
Ойедам се у очима са ојромним
йрејавицама, и видим у њима да сам
йосйала
Ема- Софија- најбоља верзија себе саме.
Тридесет йети моменат лейој
Труцкава возња кроз мрак. Прозор
аујубуса је замајен. Ионако нишија
сйоља нема никаву вредност. Све је
унујира и унујар нас.*

Млади читаоци ће сигурно након читања Позива, мотивисани јунацима и њиховим судбинама, ловити своје моменте лепог, а то је управо порука овог романа: пронаћи себе и свој свет.

мери онога што би јој било подношљиво. Управо из разлога што је Исидора уништала трагове свог приватног живота, фотографије, дневничке белешке и преписку, било је потребно највише се окренути њеном делу и управо ту тражити изворе за биографију. На тај начин се, у слободним размислима, раду, вредноћи, животним ставовима и љубави према свом позиву књижевнице, као и ономе што није успела да сакрије, постепено оцртао њен прави лик.

Колико год четири поменути знамените жене биле различите, више суштинских ствари им је заједничко. Неслагање са учмалом средином препуном неразумевања за креативни рад жена, таленат и позив кога се нису одрицале ни по коју цену, пожртваност и истрајност, несебичност. Све оне бежале су од осредњости, утабаних стаза и општих мишљења. Све су морале да превазилазе велике тешкоће а живот им је био пун неизвесности. На њих су заборављале радећи и окретале се правим вредностима за које су се залагале, креативним идејама и пријатељствима. И најзад, све су биле велики борци за освајање личне слободе коју ће моћи да употребе за рад. И све су то платиле високом ценом.

Ови закључци, до којих ће доћи и млади читаоци, свакако ће пробудити њихово интересовање, а нова сазнања о истрајавању у изборима може их навести на размисљање о личном улагању у будућност.

Перо Солар

Писмо деги

*Док йо йарку йрчка шейя
И зайледа у жбунове
У суйону йозној лейя
Дечак дегу йласно зове*

*Где си дега још сам мали
Ма йде си се йако скрио
Зар се йако с децом шали
Ниси йакав никад био*

*Већ се звезде небом йнезде
И за йзйрев месец сйрема
Сенке ноћи йарком језде
Само йебе дега нема*

*Ййрао си са мног жмурке
Йзмишљао разне зйде
Врайчиће си звао йурке
А комарце йуће роде*

*Зар се скриваш на месецу
И звездама свейлостй дајем
Док Небеску чуваш децу
Мени мноћо недосйајем*

*Доћи дега своме мачку
Са мног ййри да се йредаш
Час се скриваш у маслачку
Онда ойей с неба йедаш*

*И смишљаш ми нову йричу
О ливади и о реци
Где зрикавци йесме сричу
О љубави и о деци*

*Како време брзо йрође
Йзрасй `о сам ко из воде
У снове ми честйо дође
Како йи из ййре оде*

*Ја йи йишем драйи деко
Памйиш наше ййре сјајне
Нисам за њих ником рек `о
Јер ја чувам наше йјајне*

*Кад црквена звона друје
Мене йвоја душа йеда
А у срцу одјекује
Твоје срце драйи дега*

Слађана Рисичић

У трагању за идентитетом

Николета Новак, Позив, Пчелица, Чачак, 2019.

Издавачка кућа „Пчелица“ под уређивачком палицом Горана Марковића, 2019. године објављује роман Позив, за тинејџере, ауторке Николете Новак, и роман добија награду „Дечја књига године“ 64. Међународног београдског сајма књига, заслужено. Млади читаоци, али и они који се још увек осећају тинејџерима Позив здрушно прихватају.

Као ново име на сцени књижевности за децу, Николета Новак, која је по професији ветеринар специјалиста и ради у својој струци откако је дипломирала, постепено гради и последњих десетак година свој књижевни пут, писањем за децу и младе. Верна Издавачкој кући „Пчелица“, објављује едицију сликовница *Приче из шуме* и друге, и илустроване приручнике *Уйознајмо кућне љубимце*, али и психолошке приручнике за тинејџере *Кад си мета пубертета*. Награђивана, бави се и превоилаштвом.

Роман Позив ауторке Николете Новак добија и награду Сребрно „Гашино перо“ на 32. Међународном фестивалу хумора за децу у Лазаревцу. У званичном саопштењу жирија којим је председавао Остоја Продановић наводи се да је то роман „драма трагања за изгубљеним идентитетом и биолошким родитељима, прожета нежном и чистом адолесцентском љубављу двоје младих и суптилним хумором

који разведрава овај роман и хуманизује напетост и неизвесност трагања“. Овај роман стиче на књижевном тржишту све већи број читалаца, јер је прожет авантуристичким духом, добро конструисан у фабули, атрактиван у тематским круговима. Николета Новак свог јунака Стефана смешта у жижу савремене стварности, сагледава његов пут ка трагању за коренима и вешто умрежава остале ликовне који заједно са главним граде један емотивни свет који је уобличен у авантуру истраживања. Превасходно, тема је судбина дечака који сазнаје да је усвојен и у свом трагању за пореклом сазнаје много тога, откључава и земљу у којој се и расцветао као дете. Откључавају се и животне приче других ликовних који прате Стефана на путу разоткривања. Све почиње једним позивом, спонтано као што песма каже: „Један позив мења све“. Када читате роман имате утисак да сте га сами пренели на филмско платно.

Ауторка Н. Новак овај роман отвара посветом „мојој драгој пријатељици Ј., са жељом да пронађе оне које тражи“. У ствари, ова прича је посвећена и другој деци која трагају за својим идентитетом. Роман садржи и романтичну љубавну причу тинејџера Еме и Стефана који, дошавши из далеке Канаде, налази своје корене, мајку, спознаје љубав. У томе му је подршка девојка Ема која је његова по-

Миломир Крајковић

Умножавање идентитета

Др Владимир Првуловић, *Српски национални интерес*, друго и допуњено издање, Прометеј, Нови Сад, 2020.

Нимало случајно, у својој аргументованој и посве провокативној и реткој студији, др Владимир Првуловић као мото „узима“ Рудолфа Арчибалда Рајса: „Био сам са вама када сте били у невољи. Делио сам са вама те патње и, да бих то могао, жртвовао сам сјајан живот и лепу каријеру која је много обећавала. Заволео сам вас јер сам на делу видео ваше људе из народа у биткама и пресудним тренуцима, када се препознаје истински карактер неке нације... Видео сам вам, међутим, и мане, мане које су се ужасно исказале после рата. Неке мане ће, ако их не отклоните, бити погубне по вашу нацију... Упркос свему, ја верујем у будућност нашег народа. Дух Косова, Карађорђа, Куманова и Кајмакчалана поново ће се пробудити.“

Своју вишеслојну, занимљиву, инспиративну и изазивачку књигу, аутор – опет логично – завршава Хандкеовим порукама: „Балкан је регион који је паатио вековима, већ, можда од почетка историје. То је произвело екстремне људе. Или изузетно рањиве, или изузетно добре. Нема средине. Или су то бића која су пример за цео свет, или остали који су супротно од тога. Евидентно је да је то у Србији створило изузетна бића. Та чистота ме оживљава. Оживљавају ме ти изузетно отворени, пажљиви људи, погођени неправдом. То се сад посебно види на Косову.“

Између ова два, пажљиво одабрана, цитата др Владимир Првуловић подоста смело дефинише српску нацију и њен идентитет; анализира историјске околности које су довеле до стварања заједничке државе југословенских народа, од односа великих сила, преко словеначког приступа идентитету, хрватског концепта, стварања Независне Државе Хрватске, пише о Титовом односу према националним проблемима, геополитичкој

слици света и коначном распаду југословенског заједништва.

У посебном поглављу аутор се бави реформама које су неопходне на српском путу ка Европској унији. Почев од економске стабилизације, преко неизбежног реструктурирања јавних предузећа, задатака на политичко-законодавном плану, прилагођавања европским стандардима, где посебно анализира стандард грађана, промену менталитета и српске ненаучене лекције из славне историје.

У три поглавља, др Првуловић пише о својеврсном фабриковању нових идентитета, македонским заблудама, црногорском отуђењу од српства, где акценат ставља на српски национални и културни идентитет и његовим несагледивим, сваковрсним урушавањима.

Ова, и оваква, књига помогла нам је да сазнамо да су врло ретке студије које се посебно баве српским националним идентитетом. У време Југославије било је премного оних који су, зависно од националне припадности, тумачили предности југословенства. Оно мало српских научника који су се осмелили да пишу о Србима и идентитету брзо су бивали проглашавани за националисте и заговорнике „великосрпског империјализма“. Титови идеолози су били неприкосновени тумачи и судије свима који друкчије мисле. Због таквих околности, скоро да и није било књига које су се бавиле положајем Срба у Југославији.

У званичној југословенској политикологији није било места за критике професора Михаила Ђурића поводом уставних амандмана из 1971. године, па је кажњен на две године затвора због „непријатељске пропаганде“. Поједини професори Правног и Филозофског факултета проглашени су дисидентима 1972. и 1975. године. Тако су прошле и „бунције“ чувене 1968. године. Ухапшени су и

осуђени Владимир Мијановић, звани „Влада револуција“, Драгомир Олујић, звани „Олуја“, главни уредник „Студента“ Ђорђевић Вуковић, и многи други. Касније су са Филозофског факултета уклоњени познати професори: Љубомир Тадић, Загорка Пешић-Голубовић, Драгољуб Мићуновић, Војин Милић, Небојша Попов, Светозар Стојановић, Михаило Марковић, Миладин Животић и Триво Инђић.

Парадоксално је, али и тачно: Ниједно значајније дело из политикологије није изашло на тему српског националног интереса.

Аутор напомиње да је педесетогодишњица оснивања београдског Факултета политичких наука, 2019, послужила као повод за дубље разматрање стања и домета српске политичке науке. Идеја је била да се назначе неке од парадигми за будући развој српске политикологије, у много отворенијим и слободнијим околностима, и без директне контроле државне власти.

Бројна су истраживања о садржини и значају појма национални идентитет. Амерички истраживачки центар Пју је 2017. године спровео опсежно истраживање и један од закључака гласи: „Када се погледа европски контекст, мишљења о томе које су карактеристике националног идентитета важније од других се разликују, али се већина слаже (77%) да је језик одлучујући за припадност некој нацији, а да је најмање важно у којој земљи је неко рођен. Грци и Мађари придају већу важност овом критеријуму – 52%, наспрам 25% Француза и 13% Немаца. Важан показатељ савремених размишљања на тему идентитета је и да се вера доживљава као секундарни критеријум за одређивање припадности. Само Грци и у мањој мери Британци, сматрају да вера има значајну улогу у одређивању националног идентитета. Култура има значајну улогу у одређивању идентитета међу европским народима. Национални обичаји и традиција су важни за 48% Европљана. Међу њима је највише Мађара и Грка, а најмање Немаца и Швеђана.“

Аутор ове вредне књиге сматра да је, за дубље разматрање настанка и генезе националног и културног српског идентитета, логично да се обухвати историјски период почев од настанка српске државе, признањем Стефана Првовенчаног за краља од папе Инокентија Трећег 1204.

године или додељивањем аутокефалности српској цркви и именовањем Саве Немањића за њеног првог патријарха од ромејског цара Теодора Ласкариса 1219. године до данас.

Како смо мала земља на великом царском друму, историја Срба је једна од најдраматичнијих у Европи. Било је више ратова него мира, премного деоба и сеоба, јер су ту малу кућу газиле највеће силе света, до 1999. године, када

Словеначки „меморандум“

Прелиставањем грађе, којом су располагале и тајне службе СФРЈ, утврђено је да је клуб најугледнијих словеначких интелектуалаца, у оквиру часописа *Нова ревија*, направио свој тајни меморандум којим се директно залагао за разбијање СФРЈ, много пре Меморандума САНУ. То је отворено саопштено тројници српских академика на састанку у љубљанској крчми симболичног назива „Мрак“, који су словеначки припадници тајне полиције у целини снимили из собе 106, на првом спрату. Српски академици су том приликом на све начине покушали да убеду словеначке колеге да се заједно заложе за темељну реформу СФРЈ, али су они отворено најавили напуштање *заједничке државе*. Очигледно, Кардељев манифест (1939) и словеначки „меморандум“ (1986) су у пуном сагласју са Дрезденском резолуцијом КПЈ о националном питању.

По повратку у Београд, српски академици су почели рад на критичком документу о неопходним реформама за спас СФРЈ, који никада није завршен ни усвојен, али су лажно денунцирани и на себе и Србију навукли кривицу за наводно разбијање државе. Уместо да су одавде јавно указали на словеначке планове и њихов меморандум, примили су на себе и Србију терет и клевете којих се ни данас не можемо ослободити.

се под циничним акцијом „Милосрдни анђео“ највећа ваздушна армада у историји планете крвнички обрушила на једну тачку звану Србија.

Жесточе турбуленције, бројна протеривања Срба са вековних огњишта, битно су утицали на идентитет, док су се диљем Балкана фабриковали различити, углавном вештачки, идентитети. Велики српски интелектуалац др Слободан Јовановић, разочаран због односа српске државе према њему, записао је да су три фаталне негативне особине Срба, наслеђене из османског менталитетског речника: *сефтије*, *инај* и *завист*. Аутор записује: „По мом разумевању: сефте, у смислу да је наш обичај да се помогне или пружи прилика некоме иако није учен, а ни довољно способан, да отпочне (сефте) каријеру и бољи живот. Инат, да се често и противно сопственом интересу, нашкоди неком или општем интересу, да би се томе сеирли (радовало). А завист, да ли ју је потребно образлагати?“

Много је егзистенцијалних питања поставио др Владимир Првуловић у књизи *Српски национални интерес*. Како примећује рецензент академик Часлав Оцић: „Морамо се запитати зашто смо склони да ту нашу историју често заборављамо?“ Аутор констатује да се вековима урушава српски идентитет, при томе не даје коначне формуле, врло критички анализира српске заблуде, указује на тзв. инстант нације које су настале на рушевинама бивше СФРЈ, износи бројне податке о брисању Срба са својих огњишта, о њиховом статусу у околним пријатељским земљама, о значају језика и вере, који су темељ националног бића.

Препоручујем да прочитате ову књигу. Бистре главе и без предрасуда.

Бошко Сувајцић

Умејти боја

У шелу мушкарца и жене, времену бесјоврајн-даном,
ирсјену-ојњеновидицу, диску златојојиск-јканом,
у нуклеарноме блеску, морфемској честијици слоја:
умејти Боја.

У Гујенберјовој орбидији, јушанји небеској мејка,
вешјима од сјивари исјине, брошури Великој пеејка,
у оку минијатуријисје, Библји у 42 рејка:
умејти из јочеејка.

У јодњи млечним јуштем, јод сводом хемисфера,
из јрвоојачких нафора, жија Великој Звера,
над Авјанисјаном, Србијом, Украјином, Ираком,
крвојоком шјо сјруји у небо мајнејном јраком,
као јромд, кроз јшкиво звезда, у јтрансмисији сфера,
Бој је – Дедреова мера.

Свакоја сајта у дану, свакој минутиа у часу,
док свееј од наших злодела јрезне у жејлу масу
јојеји, у себи самоме, немана зирајноја:
умејти Боја.

По јерусалимским јечашјима, у јовељама словним,
сјенама свеејо-јеејарским, јорњевима куйолним,
у шуйаљ зуб ја скријши, бејунца крилајоја (моја):
умејти Боја.

Кујайи ја са ридама шјо врејенасјо скачу
из јјава јрчких мишјова, са ујјордом, на мачу.
Преко завеса и одора, јо сјаклу мраморној сјења,
јозодаји му дисере, ко јросо, са камења,
свеејлошју из Усјења.

(Чувашји ја као реликвију на ознојеном глану
у сваком новом дану.)

На ковчезима и јод оклојима, на златјиницима и јо дисјјама,
на засјјавама скорелим од крви у јредачким чисјјама,
у болу шјо јахне из јама – бездања док расјје јама:
умејти Боја у нама.

Уродом јројрсјим и јирооким, јарејим и брадвасјим
јлавама,
јо сјрајшшијима и јо јамама, маљевима, енклавама,
јо мијранјима и снима, јо снима и јо јавама,
јо добрима и јо злима, јо рекама и јо јравама.

По језицима шјо јричају – ји живодари царски:
јрчки, словенски, хебрејски, койјиски, самаријански,
(у Јијилу, на Касјијском мору, јде сања кајан хазарски).

По земљи сјрженој најалмом, јеејихом касеејних домди,
јо молекулима свеејлосји кроз визир свемирских сонди,
јо сузи сиријској дечака броеји ојњеном реком,
свихорен, као сламка, јред Бојом и човеком.
умејти себе у неком.

Београд, 05. 04. 2021.

Томас Розенлехер

Вјезба

И кад смо били досеили висину, видјех да дацају картионске іранатіе веселоі іоручника које су звиждале и димиле се, ја сам іузао, један, два, и іуцањ, дијах већ више но разнесен од моіућеі іроішівника, и іірчао сам, ііакіі је ударало звецкајући кухињско іосуђе, скакао сам, за мир је ііо било, мрачни кайетіан іоворио је ііо, сііајао је іоре над ровом, ја унуііра, ах њеіов іірбух засвођен високо нада мнои, њеіова сјенка ііала на ме, ііак ми се кроз њеіове ноіе, које су се чизмаи оіірале о земаљско царсііво, оііварао крајолик као корал без краја са іољима и іењао се са ііамниіим ііасовима шуме, изнад облаци, лаки, свјеіілосіі се окреііала, укосо, у снойовима зрака, далеко лежаше неко село, видјех сіііну сііоку.

Крајолик

Куће іосивјеле іоіуіі давнине, саіінуііе сіірам расхладноі ііорња окруженоі димњаціма, шумама без іірана, с недом іірекривеним облацима ісііарења. По жељезничком насііу іде вјечіііи човјек са акііен-ііашном.

Ролни клозейскоі іаііра

Поіііо ііи ііјесма није даііа и іівоја се значајна улоіа честіо іірешуіује, ја, скромни, сад ііе оіјеваи. Дневно се с ііеде ііріа, коиад ііо коиад сіііра ііе, шумно, доље, ка сјенкама, Ахерон ісііод іірада. Али часови човјека, коіі ііе је измислио, хіііјенски, коіірљају се као ііи, види, он ііи заііја своје канце у іаііир, као да ваља доііііи једну діііку на ііом мјесііу! И ііоіледа ііе мрачним оком, без ііјесмице на уснаи, ііосвађан је с Елісом – заувијек без уііјехе, ал' ііи, оіјеваи ііе, чіісіііи іа.

Дедал

Сііајах на окрајку іоља и ііоіледах у сунце које је ііламііјело. Њива се сушила. Жііініи ііољем сіірујали су звецкави акорди и сііара бјеше земља, сііара, ко ііо још може измјеріііи, мислио сам и ісіірајавао. Јер у новинаи је сііајало да Дедал ііроліјеђе високо изнад овоі мјесііа. Једна ііамна ііачка нарасііала је ііосііеіено у даљини. Дуж једне бразде на њиви неко се вукао. Заобілазіо је крііичњаке и заклоіарао у ііоздрав својим крилима до мјере дрвенасііо, да су се шеве расііришле, облак ісііред звијезде ііоднева, коіі је ііјевао док није ііолеіао.

А оном човјеку кайао је зној са іоле ііаве. Ја се зовем Дедал и леііим, као іііо видіііе, уііркос овој жези, ііоворио је, а над нама се десило іііо је лічило на јаііо леііеііих риба. А Дедал је једва дііао своје вјеђе и насміјешіо се: Мали Ікари, ко високо леііи, дубоко ііада. Неііріјаііељски је ваздух. Ја ііак морам даље, да ііріііиснем крила, недалек одавде жеііим да се мало одморим, ііусііим ріјеку да се ііронесе ііоред мене, и дрвеће, краве, људе ііо ііоііреііи. Говорио је он и оііііао одаііле, діо је још саіііаи касніје видјив у даљини, једна ііамна ііачка. Подііао сам ііоілег. Зііуснула се бјеше ііавеіі неба.

Превод с немачког и белешка о песнику: **Стеван Тонтић**

Томас Розенлехер (Thomas Rosenlöcher), један је од угледнијих савремених немачких песника. Рођен је 1947. у Дрездену, граду у којем (и у његовој околини) и данас живи. После студија привредног пословања, завршио је и студије на познатом Књижевном институту "Јоханес Бехер" у Лајпцигу. Објавио је више песничких дела, неколико књига есејистичке прозе и публикација за децу. Добитник више награда. Члан је академија уметности у Дрездену и Берлину.

Рики Даскал

Не више неіо

Не више
Неіо
Каменчић
Мозаика
Коцкица закоіана ісііод ііраха ііредака
Не више
Неіо
Камен
Не више неіо
Каменчић мозаика
Не више
Неіо іііо је
Празна кућица мале ііреврнуііе корњаче
Између іірске и сламе
Не више неіо
Сломљено ііііичје крило
На сред ііуііа
Не више
Али ііре но ііііо ће дух са веііром несііаііи
Пре но ііііо ће се ниіі ііокидаііи
Седећемо у сенци храсііа
У хладовини воденоі канала
И нежна ііесма
О живоіу и љубави

На ііреіавици ће іііііраііи
Пре но ііііо усковиіілани дух несііане
Пре но ііііо се ниіі ііокида

Венчање

Одједном чујем,
Слике іоворе
Само је дечак још увек жив,
Изнад њеіа мајка, једина која се смеши
За неколико десетііина іодина
Када ја бугем ушла у слику
Преіознаћу је
Њене уіаљене очне кайке
Размак између слейљених ііреіавица
Смех коіі се десціілно коіірља
Са обе сііране, њеіове баке.
Он је њихов іірви унук.
Седе: сііріц му са женом на дан венчања.
Они знају іііа су ііредродили
Мада не знају іііа ће још ііредродіііи
Очи невестііе бунар у ноћи
Без месечине

Концерті о наранци и іробу

Концерті још није ііочео
Жамор ііудлике свуда

Одједном сам је ііримерііила
Сііајала је
Није ііедгала у мене
Али
Крчила је ііуіі између редова
Чинило се да іде ка мени
Њена коса доје леііника
Била је скуіљена као іііо никада није била
Мада је іірофил остіао ісііи ісіііјаііи
Орлов нос на сред ускоі лица
И чісііоііа оноіа ко улази и излази
Из ііакла и из раја

На ііуііу ка мени
Засііала је разіоварајући са неким
И учинило ми се да чујем како ііреіоручује
Као и увек из личноі искуства и брие за ближње
Да се не једе наранца ііре умирања

Препевале са хебрејског: **Дина Катан Бен Цион и Милосава Павловић**

Рики Даскал је рођена 1953. године у Хаифи, Израел. Дипломирала је на Универзитету у Тел Авиву на Одсецима за позориште и књижевност. Завршила је и постдипломске студије из јудаизма. Песникиња је, глумица и предавач дикције. До сада је објавила шест књига поезије. 2017. године освојила је Премијерову награду.

Евіенија Дјужева

Поема о ірозорима

Имаћу кућу са бездрој ірозора.

Један ће ііедатіи на оне валовіііе ііосканске ііределе у доба цвеііања макова као на Моневим сликама са женаи у белом и децом у морнарским оделіма.

Кроз друіи ће се видеііи бескрајна іоља лаванде у Прованси а ііамо иза виноіради. Моћи ћу да ако ііожелім макар и ііо цео дан да ііедам како сељаці беру зрело іірожђе и ііуне ііриколице и ііракііоре модрином и сунцем и ііесмом од којих ііосле насііаје вино. Да ли му се укуси разликују здоі сорііе іірожђа или здоі ііесаи берача? Да ли ћу моћи да ііреіознаи ііесму када ми сусед донесе оно младо и оііојно? Али ііо ће діііи у јесен. А сада је ііролеће и цвеііа лаванда бескрајно. Прескочим іірозор да доііакнем бескрај и замиришу ми руке на љубичасііо.

Ісііред оноі са чіііканим завесаи ће діііи руска сііеіа која је увек іірекривена снеіовима и никад јој краја у сновима оних безнадежно романііичних заљубљеника у Русију. Не сііеіа које се сами Руси из ко зна којих разлоіа сіііде већ она кроз коју ће одавезно јуриіи ііројке или руски хрііови или козаци на коњима са ііесмом на уснаи. Таква ће ііу сііеіа діііи!

Још један ће ііедатіи на ону бакину баіііу из моі дейіііствіа са оіііішііем и доровим далваном и ііреврнуііим кофаи за седење. Свако вече ће одрасли ііу іећи рибу коју смо ми деца уловили ііоіа дана и донели у ііим кофаи са реке и ііііи домаћу ракију која има ісііу доју као речна вода.
Воду ће ііросуііи да ди окренули кофе и ііоседали око ваііре и и црвениће им се лица и ііовориће ууууухххх! након сваке ііоііјене чашице јер се мора до краја ісііііи. Јер не ваља ііросііаііи.

Биће и зидова само да ди се здање моіло назваііи кућа и да ди се у њеіа моіли уірадіііи іірозори.

Још један ће одавезно ііедатіи на море јер се најлеііше дуди уз ііуно ііаве. Једном ме је једна жена учила да кувам кафу: ііајна је у соли - рече - ваља догаііи ііри зрна морске соли у кафу и чекаііи да се ііодііне ііена као на ііаласу. Живела је у ііраду коіі никада није додірнуло море. Није ни знала да је сасвим довољно оііворііи іірозор и ііусііііи слани веііар да уђе у кухињу чим іірсііавіш воду а док се кафа іііје удисаііи іа и ііосмаііраііи іілаво, чісііо и снажно и ііо је сасвим довољно за најлеііше дуђење.

Кроз онај мали кад іод оііворим іікуре видећу Виду Црњански која ііозира за фотіоірафіју и іірешком бере наранцу у вріу іде је ііо забрањено и сііреіи јер ће је онај чувар у белој униформи одавезно казнііи.

А Милош се смешка и смирује је и іірича о Тиберију, и іірича јој о Срему. Где се баи сада баи у Најуљу сеііи Срема?

Иза оноі десно увек ће діііи јулска ноћ високо неіде у ііланини јер се ноћу у ііланинаи најбоље виде звезде а у јулу има и ііадалица. Моћи ћу да ііожелім іііа іод и ісііуниће ми се. Пожелетћу онда да дођеш. Да дођеш ууіііру са наранцом у шаці. Заусііавіће ііе у ііролазу мирис слане кафе, изненадићеш се да је кафа слана од веііра и іілава од мора и ііожелећеш да уђеш, и ііожелећеш да сазнаи заіііо.

Евгенија Дјужева рођена је у граду Вороњежу у Русији 1984. Студирала је на Одељењу за информационе технологије Вороњешког универзитета, као и на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Живела је и радила у САД, Аустрији, Црној Гори, од 2013. у Србији. Курс сликања и цртања похађала је код српско-холандског сликара Живојина Ђелића, а касније сарађивала са њим приликом припрема његових изложби и штампе његове књиге. Бави се сликањем, писањем, превођењем. Учествовала је на изложбаи у Русији, Црној Гори, Србији.

Гордана Влаховић

Месечев срп над Амурским заливом

Кажу да је Владивосток добио име спајањем две речи, влади – владај, восток – истоком. Не без разлога. Ко је владао овим пацифичким градом, владао је истоком. Од кинеских и манџурских села, делова корејских краљевина, монголског и кинеског царства, до руске поморске тврђаве, сви су желели да владају и Далеким истоком, да се у својој моћи огледају у Пацифику. Историјске мене биле су бурне и непредвидиве. Од тврђаве коју је Николај Амурски (1859) основао, до данас, кад уз свој светионик Токаревског превлака, симболичним почетком Тихог океана, пропиње своје мостове преко залива Златни рог, и одува ветровима из Сибира магле, те зацакли у лепоти летњег дана, морао је тај лепотан да плати цену своје историје и да заслужи брисање „забрањеног града за странце“ (до 1992).

О Владивостоку се може говорити на више начина. Оно што се може прочитати у свакој туристичкој брошури, али и лични доживљај. Хајд'мо оно прво. Да би се до њега дошло из Москве треба проћи седам временских зона. Припао је Русији после мировног уговора 1856. са кинеским царством. Ратна лука Николајевска на Амuru премештена је у Владивосток. Последњи је у Октобарској револуцији прихватио нову власт. Контрареволуционарне снаге Јапана, Канаде, Чешке, Италије морале су се, једна по једна, повлачити; Јапан је био последњи јер су тешко преболели губитак Амурског региона источног Сибира. Но, ако си слабији, мораш послушати ону нашу из народне песме: Ил' с уклони, ил' ми се поклати. Заговорници, несудејени владари истоком, нису имали куд, осим да ратну луку гурну у Јапанско море. Владивосток се поклатио 1922. године црвеној коњици и прихватио неминовност.

Оно друго, лично, оне боје и мириси, сусрети, вожње, слике, одсјаји, сазнање да кад се Владивосток буди, Москва спава, тај бескрај неба и земље у који сам заронила, то „неизмерје простора које прождире време које изједначава све рокове, сва трајања, све планове“ (Макин), стварају илузију добровољног изгнанства са „Далеким Гребена“.

Близина Кине, Јапана и две Кореје видна је по продавницама, на улицама, по маркама аутомобила (Тојота, Мазда, Хонда...). Магле су се повукле а мој водич Марко и ја тражимо сунчано место крај воде да бисмо ручали. Двоје младих конобара, дечак и девојка, љубазни, осмехнути, нуде морске плодове и неко пенушаво вино. А пре тога треба пробати усурски балзам (сличан нашем горком листу), само што је слаби и јачи. Али прави се само на усурском подручју (град Усури, приморски израз) и треба пробати. Дечкић ми нуди да ме услика са огромним раковима, које ни у сну не бих код куће такла. Не знам ни какав им је назив, али млади човек има заразни осмех, и онда шта чекати. На путу ка чувеном светионику, старом, кажу, око сто педесет лета, са обе стране стазе уденуте у море, мештани ваде шкољке и пеку на жару. Мало се нећкам а онда 'ајд. Преживех, а не беху ни лоше. И док Марко, са нашом сапутницом, по песку – стази, која се осипа и постаје плимом све мања, гази ка светионику, ја на обали чувам обућу и брчкам (не баш више беле) руке

у водама Тихог океана, док у даљини бродови језде ка Јапану и неким другим световима.

Оно што усхити човека јесте да нити један споменик није уништен. Ту су споменици царевима (Николају I и II), милицима и револуционарима (Маркс, Лењин); споменик жртвама Првог и Другог светског рата. На брежуљку над морем, на видиковцу, споменик Ђирилу и Методију. На океанској обали луке, скулптура нобеловца Солжењичина, који се, кажу, вративши се из Америке, искрцао у највећој пацифичкој луци а одатле прокрстарио Русијом (примам информације здраво за готово, не проверавам). Но се сећам да сам Један дан Ивана Денисовича читала давно у средњој школи, испод клупе, на свим часовима, осим српског језика. А лик из *Одјела за рак* (хрватско издање) ме не оставља ни данас на миру, мислим да се зове Костогут, намучени и трагични, а ко то код Солжењичина није.

За разлику од већ виђеног, кад се умишља да почиње историја са нама, у Владивостоку се чува, каква год да је била, а била је бурна и опасна.

Улице живахне, пуне аутомобила и пешака. Кинеза, тушта и тма; шешири, шарене одежде, фотографисање у свим позама, Китајска четврт, Китајски ресторани (Китајци – Кинези, по Русима). Млад свет, модерно обучен, зна енглески. На енглеском називи кафеа, хотела, барова, гдегде на руском, па одмах испод на кинеском. Скоро сваки проспект, улазница, рачун, све двојезично. То што је Владивосток центар пацифичке флоте Руске ратне морнарице Руси сада користе и у туристичке сврхе. Не бране да се усликате са стражаром, наравно, испред капије војне постаје; у реду чекате за карту да бисте ушли у једну од подморница преосталих из борби са Јапаном у Другом светском рату (с 57). Са видиковца се спушта до подморнице фуниколором. Може се у сјајном поморском музеју живати у животињском свету океана, мало са зебњом, више усхићено.

Узгред, кажу, да је границу са Кином утврдио, давно, Србин (како не поминути) гроф Сава Владиславић, саветник Петра Великог и Катарине Прве.

Да је Далеки исток привлачио радозналце, авантуристе, бегунце разних боја, сведочи и прича коју сам чула од водича Марка, о његовом прадеди из Лике, Николи Врцељу (од кога је украо ген радозности и жеље да свуд привири и о свему сазна). Тај је прадеда искусио галицијски фронт, аустроугарски дрил, два покушаја бекства на руску страну, успева трећи пут дошавши у руско заробљеништво. Прича каже да их је генерал Рус постројио и наредио:

- Православни, напред!

Проверавање са декламовањем молитве „Оче наш“, а онда га је капетан покрстио:

- Од сад си Николај Игњатович (по оцу Игњатију) Врцељев.

Несмирени и недисциплиновани, радознала духа и неистрошене снаге, густих обрва и поткресана брка, био је уочљив. Обогаћује биографију на све четири стране света: Естонијом, Мурманском, Новосибирском, Краснојарском, и наравно, Владивостоком. У разлоге који су га задржали у тада војној утврди пуној и неких ласцивнијих задовољстава, нећемо завиривати. Рат се окончао кад

се он из Добруце вратио. Уз ону „Свуда пођи, кући дођи“, враћа се у Лику. За око му запала жена од Огризовића, и по плану расељавања краља Александра, долази у Милићево, са трудном женом и једном кравом.

Волео је, уз влажне војвођанске вечери, да својој деци (шесторо их је низао) и суседима прича своју богату причу, али кад би поменуо Владивосток, дубоко би уздахнуо.

- Никад не знаш куд ће део тебе остати.

Пребројавао је децу и после две три чашице:

- Да сте живи и здрави, а и они који нису овде.

Шта је тад помишљао и да ли га је жена за почињене грехе питала, није извесно. Може се дописивати на разне начине, а да те Владивосток на дужи остатак, мами непрежално. Ако је то грех, прихватам. И ко зна колико је таквих радозналаца и авантуриста кроз њега прошло.

Познати руски писац Сергеј Довлатов није растао у Владивостоку. Али у роману *Наши* говори о својим прецима везаним за океански град помиње некадашњу атмосферу Владивостока: „Владивосток је био позоришни град, налик на Одесу. У лучким ресторанима страни морнари правили су лом. У градским парковима орила се афричка музика. По главној улици – Светланки – шетали су кицоши у дрчавозеленим панталонама. У кафанама се дискутовало о последњем самоубиству због неузвраћене љубави...“ Мирише ово на давна времена. Не верујем да је Довлатов уживао у приказаном јер је из тадашњег Лењинграда отишао ван у свет. Прича је остала а ја нисам баш све то из приче видела.

Два дана, јадно мало за Златни рог, за Руско острво (на коме је Далекоисточни федерални универзитет), за Амурски залив, за улицу која је три пута мењала име, сада Светланскају (Американскаја, Лењинскаја и данас поменути; названа у част посете фрегате „Светлана“ у којој је био и велики кнез Алексеј Александрович, четврти син цара Александра Другог), за месечев срп на небу изнад океана, за дружење са Пушкиновим знамењима. Догоди се да преведену мени дотад непознату Пушкинову Све прође гласно мушки глас одбруји:

*Ако живиш ти обмане,
не џужи, не казуј јаг!
Примири се џужан јаг:
видећеш и доље дане.
Ка дугућем срце је,
садање је досадило...
Све йролази, све је йрен,
а шийо йрође диће мило.*

Два дана у граду, у коме сунце изгрева, док се у Москви смркава, само су трен. Али ће, песничке, и кад трен прхне, вазда човеку бити мило. Тај са свих страна валима океана и моћних река милован, успављиван и у магловити обзорја опомињан на буђење, Владивосток!

Нисам желела да кварим, и помињем стаљинизам али нисам могла ни да се не сетим онога прочитаног што сам сабила у неку од можданих вијуга. Нисам ни питала икога, некако убеђена да ми се неће на прави начин одговорити. Из књиге *Страх и нада* Надежде Мандељштам може се сазнати да је транспорт којим је Осип пребачен до Владивостока кренуо из Москве 7. септембра а у Владивосток стигао око средине октобра. Верзије о песниковој смрти биле су небројиве. У месту „Друга Речица“ етапном логору код Владивостока чекало се да се морски пут до Колиме отвори и да кажњенике отпреме на Колиму. Причало се да је умро од тифуса, од глади, да је усмрћен од криминалаца.

Шаламов је у једној од *Прича са Колиме* забележио тренутке смрти Осипа Мандељштама, у депортној бараци, називаној транзитка. Испред њих био је логор, иза њих затвор, а они су били „свет на путу“, у ишчекивању даљег транспорта лађом.

Датум смрти Мандељштама Осипа није утврђен. Поуздано се зна, знала је и Надежда, да је Осип негде умро.

Оно што остаје и употпуњује причу о Владивостоку не мора бити колимска недођија. Остају стихови многих сјајних песника. А Шаламов, мученик и патник, знао је да каже: „Све, читав свет могао се поредити са стиховима: рад, коњски топот, кућа, птица, стена, љубав – цео живот је тако улазио у стихове и смештао се згодно у њима. Тако је и требало да буде, јер су стихови били реч.“

Идем сад на брдашце са кога се виде воде, небеса, моћ запењених таласа, љуљускање водених биљака на приобалном камењу. Стојим уз споменик Ђирилу и Методију, моћнима, уписаним у историју писмености, чак и на Далеким истоку, и граду у коме бих могла остати. Чека нас охлађено пенушаво на риви. И да не замеримо Французима: „Вино које се налије у чаше треба и попити.“

Ветар мења ћуд, а ја расположење. Из које сам то приче? Владивосток их има дуже од Транссибира. Која је моја прича? Сетићу се, има дана.

(огломак из *йуийойиса* у *насийајању* о Транссибиру)

ПОНУДА И ПОЗИВ

Удружење књижевника Србије дценијама уназад има издавачку делатност. И за 2020. упућујемо понуду и позив писцима да своје књиге, уз новчану накнаду, објаве под логом Удружења књижевника Србије.

Нажалост, Удружење није у могућности да обезбеди њихову продају и дистрибуцију. Припрему и штампање књига финансирају сами аутори, а у обавези су да УКС-у доставе по 5 примерака књиге за библиотеку објављених дела. Одлуку о томе које ће дело бити уврштено у издавачки план УКС-а доноси Издавачки одбор, а такође пише и рецензије понуђених рукописа.

За детаљније информације обратити се на тел. 011/ 2622-891 и 065/2622 891 или погледати на сајту Удружења књижевника Србије.

Уређивачки одбор

ОГЛАС

Књижевне новине УКС, у оквиру рубрике „Наш излог“, отвара могућност издавачким кућама и ауторима књига да представе своја издања књига и часописа.

Представљање појединачних издања на простору величине ¼ ступца је стандардизовано и подразумева достављање основних података о издавачу, аутору и самој књизи: врста књиге, година издања, формат књиге, број страница, врста повеза, подаци о уреднику, рецензенту, опреми, фотографија насловнице итд. Цена оглашавања је 1.000,00 динара по ¼ ступца.

Уплата на жиро-рачун:

Комерцијална банка, Београд, 205-200273-87, са назнаком за Оглас.

Достављање материјала на e-mail: knjizevnenovineuks@gmail.com или предајом лично у Редакцији КН, УКС, Француска 7, Београд.

Милован Вишезовић

Булерлеска у Паризу

БУЛАТОВИЋ

Европо, ево мене! – понављао је у ватрометним усклицима у себи, са жељом да и сам себе заглуши, на свакој станици, као да сам себе најсвечаније дочекује, српски писац Миодраг Булатовић, од часа када је воз, *Симилон експрес*, изашао из Југославије, растежући се по меридијанима Европе, на дугом путу, уз обавезна балканска закашњења, од Београда до Париза: Европо, ево мене!

Између тих проређених станица *Симилон експреса*, који је Европом хуктао као поносни наследник *Оријентал експреса*, Миодраг Булатовић је, сав од огња и од душе, претресао, сам пред собом, свој дотадашњи књижевни живот. Од огња – да спали све мостове за собом. Од душе – да спасе све што се и спасавати не треба.

Миодраг Булатовић је постигао књижевни успех у свету из своје земље, а да за успех у својој земљи и није знао. Успео је у свету из земље у којој је сваки успех сумњив, а успех у свету – порок. Он се том пороку одавао непрестано, до краја, са страхом и без икакве задршке. Без помисли на непредвидиве последице и да пут до успеха може бити и пут без повратка.

Његови успеси су се засновали на његовом дару, на његовим великим породичним несрећама, и у сопственом голом животу у великим невољама. Требало је имати те несреће и живот у тим невољама, да би се његов дар, у правој мери, показао у снази муке и раскоши невоља.

Када су се атеисти у његовој острашћеној земљи највише спорили са Богом, доказујући му да је одавно мртав, он, Миодраг Булатовић, добро је знао о чему се ради. Док се Бог правио мртвим, што му је једино преостајало, он је искористио идеолошку небудност атеиста и написао своју прву књигу прича *Ђаволи долазе*. Била је то његова тајна завера са Богом и јавна објава пакта са ђаволима.

Посвећени убијању Бога у народу, атеисти на власти доживотној, нису се надали ђаволима. И само у први мах били су затечени, док нису схватили да су и ђаволи божији. Потом су се на њих острвили.

Дар му прво нису спорили, да би оспорили оне које је писањем оживео. Јунаци његових приповедака, људи из крвавог подземља Београда: митомани, промашене судбине, протуве, сексуални манијаци и манијаци опште, померена и накарадна лица каква се сусрећу по јазбинама и стратиштима, клептомани и убојице голубијих срца, изручени су суровој егзекуцији будних књижевних критичара у књижевности која се, у времену народног усређења и опште будности, у препознавању и разобличавању непријатеља, делила на модернисте и реалисте.

Када су се његови *Ђаволи долазе* провукли испод гвоздене завесе, не малим његовим трудом, и, преведени на осам језика, стекли књижевно грађанство у слободном свету, промоцијом у осам првих европских метропола, онда су у његовој земљи почели да споре и њега. Његов до тада признати дар, мада погрешно усмерен, проглашаван је тешком болешћу, јер су његове теме све из најмрачније области људске психе и људске свести. Они који су се усудили да га и на-

падима спасавају, огласили су његов дар спасоносном немоћи.

Господо ђаволи, опростите им, знали су шта раде – помислио је Миодраг Булатовић, док је *Симилон експрес*, испраћан достојанственим писком отправника возова, напуштао станицу у Стразбуру.

Када су први пут хтели да му суде за све на шта се до тада писањем усудио, пожелели су да осваја забрањено, јер га је забрањено освајало.

Milovan Vitezović

UN BULATOVIĆ
À PARIS

Од тада, свака његова мисао о слободи постајала је веродостојан документ слободе, јер других мисли о слободи у јавности више није било.

Постајао је пророк слободе.

Тамо где је ушао, ишао је дубље него што су то сви, сем њега, у његовој земљи желели, него што се смело и што се дозвољавало.

Пристао је да буде раскалашна савест српске књижевности и велики скандализатор међу српским писцима.

Међу српским писцима завист никада није сузбијана, па је бујала до миле воље завист свакога на свакога. Завист свих према његовим успесима у свету, која је једино у нападима на њега уједињавала реалисте и модернисте, изненада и испрве створила је мит о Булатовићевом успеху.

Тај мит каже како је он, Миодраг Булатовић, баш први примерак своје књиге *Ђаволи долазе* послао прво у Шведску јер одмах ваља пуцати на нобеловку. Тај примерак је био адресован на име Пера Лагерквиста, великог писца, нобеловца од 1951, чувеног издавача и првог човека Нобеловог комитета. У пропратном писму, у форми “за моју књигу кажу...” он, Миодраг Булатовић је, по том миту, написао све оне суперлативе које су, по њему, за његову књигу и њега критичари требало да кажу, да је неочекивана, да је генијална, а аутор ингениозан, да показује богомдани дар какав се једном у веку јавља, да има већ незапамћен домаћи и да ће имати и већи инострани успех. Пер Лагерквист, добро васпитан човек, познат по вечитом смешку, благе нарави, пажљив према писцима, зналац њихове осетљивости и вичан да подиђе сујети, одговорио је њему, Булатовићу, понављајући све његове суперлативе о књизи као своје, почев од тога да је генијална, да би, на крају писма, завршио жаљењем што у Шведској нема засад тако доброг преводиоца за тако велику

књигу. Он је, потом, каже мит, примерке своје књиге слао светским издавачима, са копијом писма Пера Лагерквиста као рецензијом, додајући да се он понегде и не слаже са толиким похвалама, које су му и непријатне. Тако су *Ђаволи долазе*, по ђаволској замисли аутора, освајали свет.

Он тај мит о себи никада није оспоравао, једино је покушавао да га ауторизује, испричавши како је први примерак романа *Црвени њејџао лејџи њрема небу* опет прво послао у Стокхолм и опет Перу Лагерквисту, али и са писмом Пера Лагерквиста о генијалности књиге *Ђаволи долазе*, додавши како се за нову књигу већ сматра да је генијалнија од претходне, о којој су била и таква мишљења која он сам сматра претераним. Пер Лагерквист није сматрао да је претерао, већ је, верујући у своју рецензију, све учинио да се роман *Црвени њејџао лејџи њрема небу* одмах преведе на шведски језик и објави у Стокхолму. Из гриже савести према аутору због необјављивања књиге *Ђаволи долазе*, Пер Лагерквист је срећно пронађеном преводиоцу са српског језика дао да одмах преводи и другу Булатовићеву књигу прича *Вук и звоно*.

Први свој роман *Црвени њејџао лејџи њрема небу*, он, Миодраг Булатовић, морао је да у својој земљи брани жешће него што се отаџбина брани, где су одмах смислили да то роман напада на све атеистичке светиње, да форсира болесне побуде испод сваког хтења, да је црв у великој јабуци, да је прешао на страну зла, да су му узор страни а погледи туђи, и да таквих људи – напола људи, нигде нема изван корица његових књига.

А он, трудећи се да пронађе тајанствену формулу живих и мртвих ствари, само није пристајао на оно што се тражило од њега.

Од њега се тражило да описује идеалне јунаке, полазнике социјалистичке идиле и вечерњих школа, а он је узвраћао да нико не може поверовати у оне који не постоје изван замисли социјалистичких идеолога свенародног усређења. Полазници вечерњих школа долазе из својих несрећа и враћају се у њих. За идеалне је у језику мало речи, зато што су нестварни, а он се поносио што му је језик богат.

Није дао на своје јунаке, па потом ни на себе.

Није кривио оне који га нису разумевали. Њих је само жалио. Али није подносио оне који су га у лице величали, само у четири ока, јер су били кукавице и нису се усуђивали да то и пред неким другим, а камоли јавно кажу јер се о јереси заветно ћути, а он је био јеретик. Такви су очекивали његову сталну захвалност што га не нападају и што о њему ћуте.

Хоће ли га Сартр сачекати у Паризу? – упитао се док је *Симилон експрес* пристајао у Нансију.

Жан-Пол Сартр, писац, филозоф, који сматра да је човек слободан и да бира сам шта ће бити и да је у избору свом одговоран пред собом и пред онима који су погођени његовим избором, изабрао је да буде савест слобода свога времена. Из избора и из своје одговорности за избор, Жан-Пол Сартр је доста путовао, по налозима савести, док му се свет без слобода успут лупао о главу.

Дошавши у Београд да сагледа стање слобода у Југославији, Жан-Пол Сартр је имао и заказан разговор и сусрет са српским писцима, јер је писање мера слобода и јер су писци барометри притисака власти.

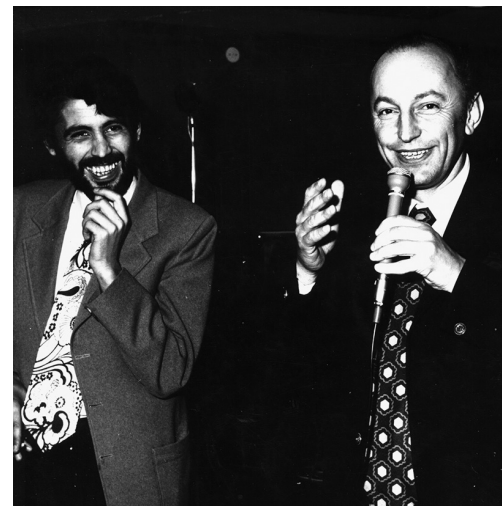
Тај сусрет је ваљало да буде са бираним српским писцима, ко зна где и ко зна како за сусрет изабраним, и јаван, али само за њих.

Само је Миодраг Булатовић за тај, за њега судбински сусрет, изабрао себе, сазнавши за њега на волшебан начин, и појавивши се Удружењу књижевника Србије кад и Сартр, да га књижевни комесари више нису могли удаљити без скандала пред гостом. Ако се код неких и јавила таква намера, спречио их је смирујућим погледима српски нобеловац Иво Андрић.

Сви који су били изабрани да се са њим сретну, изговарали су пред Жан-Полом Сартром, скоро шапатам, своја имена, из неког бојажљивог поштовања, у коме је, чини се, било и страха да у нечему могу бити откривени.

Једино Миодраг Булатовић није рекао име, али је, пре него што је пружио руку, одмах сунуо:

“Признајте, Сартр, да ме нисте читали.”

Милован Вишезовић и Миодраг Булатовић 1971. године

Чинило се да од Сартровог одговора зависи хоће ли му пружити руку.

“Осим књига господина Андрића, мало сам књига српских писаца читао” — признао је Сартр, са руком подигнутом за руковање: “Али сам, полазећи у Београд, узео код *Галимара* једну веома занимљиву књигу *Le coq rouge*, аутора чије ћу српско име тешко изговорити...”

“Ја сам Миодраг Булатовић! Појава!” – Булатовић је дохватио Сартрову руку, потресајући је срдечно, без намере да је скоро пусти: “Зовите ме Миша!... Само Ви!... Може и неко коме само Ви допустите... Миша, Сартр, Миша!”

“Миша, Ви сте у Паризу већ познати. Од мене сте познатији, свакако!” – Жан-Пол Сартр је одахнуо јер је пред њим био прави писац, сваке хвале вредан: “У Паризу Вас чекамо.”

“Мој *Црвени њејџао лејџи њрема небу*. Ако уђе у црну рупу – осветлиће је.”

Објавивши роман *Црвени њејџао лејџи њрема небу*, Миша Булатовић је зинуо до неба. Само му је небо било непце. Тако је са Сартром разговарао пред свима, да пукну од зависти.

Тако се Сартров разговор са српским писцима одмах претворио у разговор са Ивом Андрићем и Миодрагом Булатовићем.

“Имате право, Сартр!” – одобравао је Миша Булатовић: “Моји јунаци су, иако написани, живљи од свих стварних људи које сте данас у Београду срели.”

Сви разговору присутни српски писци су се веома значајно згледали.

Нека чују! — помислио је Булатовић.

Жан-Пол Сартр је честитао Миши Булатовићу на великој храбрости, али је честитао и Југославији, као земљи слободе у којој се све може рећи.

Ова честитка се Миши Булатовићу учинила необичном, али он се и радовао свему необичном: Уме Сартр!

Жан-Пол Сартр и Миша Булатовић су се поздравили са истим поздравом: “Довиђења у Паризу!”

Пејтар Пијановић

”Света болест” Миодрага Булатовића

Сваки писац за живота и после смрти пролази различите процесе пре но што добије статус који му припада у историји националне књижевности. Те провере су суд критике и својих колега по перу, па суд књижевне публике и неприкосновеног судије званог «решето времена». Када писац прође та чистилица, ако се све сложи, он постаје класик и остаје у култури књижевног памћења. На тим испитима је и дело Миодрага Булатовића (1930–1991). За живота он је задобио поверење књижевне критике и читалачке публике. То значи да су његове књиге код нас и у преводним издањима имале милионске тираже. И престижне награде потврђивале су велики успех.

Том успеху најзначајнији прилог давао је сâм Булатовић, не само као врсни аутор, већ и као књижевни посленик који је, као мало ко у нас, умео своје књиге да пласира у јавност и помогне им да нађу пут до читаоца. Интригантан и полемичан, провокативан и духовит, заједљив и циничан, подругљив и шармантан, јеретик и козер, а надасве писац несвакидашњег дара – све је то био Булатовић, чију личност и стваралачки портрет није могуће свести на свакидашњу људску и књижевну меру. Због свега тога, изазивао је пажњу јавности било да је она била са њим или против њега. Уз то, имао је страсну потребу да буде у средишту књижевне и јавне сцене, али и чудесну вештину да му и књиге буду увек актуелна тема. Није се плашио да уђе и у интелектуални ринг и с опасним противницима одмери снагу своје виспрене мисли, па и жестоке јавне речи.

Са критиком Булатовић није имао тешкоћа осим на почетку стваралаштва кад је догматска критика одбацила збирку приповедака *Ђаволи долазе* (1955) пошто је у политичком кључу тумачена као образац «црног таласа». Захваљујући великом дару овога писца брзо су заборављени његови идеолошки «греси», а све већу пажњу читалачке јавности пленила је црнотуморна, уметнички врло уверљива и сугестивна слика света која никога није остављала равнодушним. Равну или површинску слику овај приповедач и романиста је продубљивао, претварајући је понекада у естетичку провокацију која је читаоцу редовно доносила задовољство читања.

У стварима књижевним Булатовић је био одлично обавештен, али је још више био изворан, па и нов и препознатљив. Јан Вјежбицки је препознао тај његов нерв и самосвојан поетички знак. Овај угледни тумач послератне српске прозе разликовао је у њој два главна тока. У једном току је наглашена машта, донекле и списатељска вештина, а ерудиција је у другом плану, док су у другом истакнутији ерудиција и комбинаторичко умеће. Првome току или моделу као репрезенти, како их разуме Јан Вјеж-

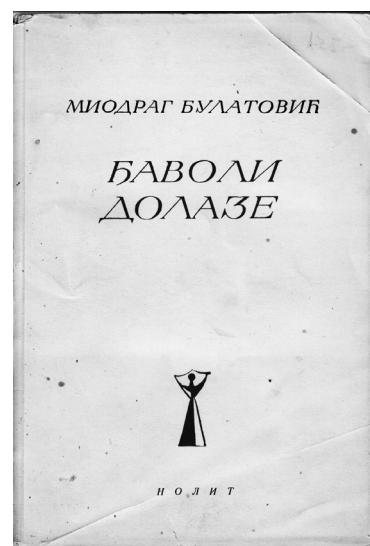
бицки, припада Миодраг Булатовић, а другом Данило Киш. Та два модела су темељно обележили не само дело ове двојице писаца, већ и цео корпус српске прозе настале у другој половини 20. века.

Та маркација није у свему стриктна и сасвим поуздана. Наиме, и сâм Булатовић у неким својим делима, а таква је и драма са насловом *Того је дошао* (1994), али и романи, рецимо *Херој на мајарицу* (1967) и *Рајн је био дољи* (1969), чије приче гради на ерудицији и књижевним репликама, тј. и на комбинаторичкој вештини. И та два романа јасно указују на употребу познате грађе. Но, тај поступак није толико битан колико Булатовићев изворни дар којим стереотипе у слици рата претвара у његову нову и раскошну карневализацију. То се најбоље види у смеховорној и пародијској основи *Хероја на мајарицу* који је наш ратни *Гарџанџија* и *Панџијауел*. Другој линији у прози Миодрага Булатовића, која такође читава текстове других писаца, припада гротескно-лирска фантазмагорија од овога света садржана у кратком роману *Црвени џејџао лејџи џрема небу* (1959). Трећа линија, причом о политичком подземљу, па и сваковрсном терору на мрачном и неуралгичном простору западне Европе, доноси тематску новину. Тај део опуса овога писца представљају романи *Људи са четвори џрџија* (1975), награђен НИН-овом наградом, и *Gullo Gullo* (1983), те документарни додатак «четверопрсташима» – *Пејџи џрџи* (1977). Ове књиге су колико стварна и опскурна слика наличја просперитетног света и пророчки нагавештај терора који је постао његова судбина толико и брутална метафора модерног доба.

Са добрим пријемом код нас и у свету, Булатовићево дело имало је одличан одзив и код његових колега писаца. У једној пригодној прилици Борислав Пекић је пре равно педесет година рекао: «Верујем да генерација романиста којој припадам, а коју тако врсно представљају Миодраг Булатовић, Драгослав Михајловић, Данило Киш, Мирко Ковач, Филип Давид, Павле Угринов, Радомир Смиљанић, Бора Ђосић и други, допушта наду да у најбољим делима неће изневерити оне племените оријентације новије српске књижевности које су нашој духовној историји дале Иву Андрића, Милоша Црњанског, Растка Петровића, Владана Десницу, Михаила Лалића, Мешу Селимовића и Добрицу Ђосића». Добрица Ђосић у књизи *Два наест џорџија*, тачније у есеју који је посвећен Миодрагу Булатовићу, за овога писца каже: «Он је најсуштинскији одметник, дисидент идеолошког друштва и идеолошке књижевности; он је ‘света болест’ српског приповедаштва у свом времену; он је уметник са цртама генијалности, једини такав у српској књижевности 20. века».

Булатовић је уистину *доловао* од «свете болести», дакле од издашног

божанског дара. Тачна је и оцена да је био идеолошки дисидент. Но, Слободан Јовановић је са разлогом опомињао да су код Срба ретки интелектуалци чију јавну делатност нису обележила различита противуречја. У вези са тим: Булатовић је био дисидент, али је то дисидентство почетком деведесетих, пред смрт, заменио чланством у владајућој партији. О њеном симболу – звезди петокраки – пре тога је говорио да га подсећа на «црвену жабу» коју жели да смакне с чела једног народа јер је она дуго била симбол комунистичке тортуре.

Прво издање књиге Ђаволи долазе (1955)

Противурчан је био и његов однос према Кишу који је о Булатовићу говорио са похвалама. Када је јавно и жестоко оспоравана *Гробница за Бориса Давидовића*, помало из сенке, био је против те књиге мада му, како је већ речено, нису били страни поступци којима је она грађена. Као модеран писац знао је да се књижевност «храни» и књигама и то знање користио је и у своме делу. Ипак је

у свему томе учествовао мање наликуюћи злочестом «заверенику», а више личећи на некога ко је у лику притајеног учесника књижевне сплетке ушао у културни рат као у лични трилер који сâм није написао. После тог «рата» главни опоненти (Киш и Јеремић) прерано су напустили живот. Ускоро и Булатовић као скривени «јунак». Ко зна да ли је на њихову смрт имала утицаја и погибелна полемика о *Гробници*!?

Ипак, важније од свега тога је књижевно дело и наслеђе Миодрага Булатовића. Налазећи тематску грађу у лицима, наличјима, па и фантастичности стварности, затим у легендама и народној причи, а највише у машти, својом прозом искошио је и очудио слику света на којој се темељи његова књижевна гротеска. Трагао је за садржајима који праву и потпуну слику дају тек у њеној инверзији. Отуда је тај свет виђен и преведен у причу помоћу необичне тачке гледишта – искошен и «ружан». Укрштај или видан спој лирске гротеске, трагичног и црнотуморног, комичног и фарсичног, иронијског и пародијског чини основни садржај слике света у Булатовићевом делу. Целином свога опуса овај писац значајно обогаћује поетичко искуство и проширује тематски простор прозе писане на српском језику. Он превреднује нашу књижевну традицију, наслањајући свој рукопис на искуство авангардних покрета између два рата. То наслеђе овај писац осавремењује новом осећајношћу, темама и поступцима. Тако је Булатовић, благодарећи умећу и «цртама генијалности» које су плод свете болести, створио изузетно значајно дело и померио развојни лук нове српске прозе.

Својан Ђорђевић

Први од српских неомодерниста на европској сцени

Књижевни опус Миодрага Булатовића није обиман, али он је успевао да се и те како наметне у књижевној животи и у јавности, у почетку необичним приповеткама и романима, а потом агресивним маркетиншким наступима, какве међу писцима нико није правио, и чудним изјавама, чак и ексцесним понашањем. Постао је један од најпознатијих наших писаца, чувен по књигама, још више по томе шта се о њему причало. Изашао је на глас талентована писца, уз то чудака и ексцентрика, хвалисавца и интриганта, а било је и идеолошко-политичких дисквалификација. Радо је учествовао у расправима и споровима у књижевности и око књижевности, неуспехе и поразе није признавао, победама није гледао у зубе; умео је да се закратко повуче из књижевног живота, али се убрзо враћао с новим рукописом или плановима.

Булатовић је био и бескрајно самоуверен писац који није обуздавао амбиције, а имао је неутаживу жељу за списатељском славом и афирмацијом, чак и интернационалном, на коју у то доба српски писци једва да су могли рачунати. Живот је

посветио књижевности, али у последњој деценији изашао је и на сцену друштвеног и јавног деловања, био председник Удружења књижевника Србије (1984–1986) и истакао се у тој улози, а онда када је по устаљеном реду требало да се нађе на челу југословенског савеза, нашао се у центру конфликтне атмосфере на конгресу југословенских писаца, у коју се прелила међунационална нетрпељивост пред распад заједничке државе, и доживео мучну инсинуацију и дисквалификацију коју су приредили противници његове номинације и још га оптужили да је вређао њихов национални језик и литературу. У одговору Булатовић је одлучно одбио оптужбе, прозрео политикантску игру и убедљиво предочио каква крвава расплет може да се догоди у политичком животу ако непријатељство и мржња узму маха. После мучног пораза у политичком одмеравању међу југословенским писцима, Булатовић се 1990. године укључио у политички живот у Србији. Како год да се схвати одлука да прихвати кандидатуру за народног посланика, може се рећи да је успех на из-

Наставак на стр. 13

Наставак са стране 12

борима постигао захваљујући и својој књижевној слави.

Данас, тридесет година после Булатовићеве смрти, његова књижевна слава није потпуно нестала, како би се могло помислити по томе што га на најширој сцени нашег књижевног и јавног живота нема тако дуго. Иако српски издавачи одавно не виде у њему писца на коме би могли имати зараду, те скоро да су престали да му штампају дела, он није заборављен. У средишњем току савремене књижевне продукције, међу писцима, читаоцима и критичарима који су у матици књижевног стварања, Булатовић није измештен у страну, но траје, не као маргиналан, већ као важан писац. А ако се боље погледа негдашња Булатовићева књижевна слава и успех, а посебно улога и удео који су у еволуцији српске књижевности добијала његова дела, што укључује њихову рецепцију, и код нас и у свету, ако се узме у обзир верификација уметничких квалитета и домета, онда се може видети да нису били ни извикани, ни привремени, ни погрешни, но да су били и остали и те како постојани и поред контроверзи, осцилација и наноса који су их пратили.

Првом књигом, збирком приповедака (*Ђаволи долазе*, 1956), Булатовић је ступио на књижевну сцену као један од најчуднијих представника најмлађе књижевне генерације у време узнапредовало неомодернизма, у којем се за преимућство надмећу многи, из више генерација. Поред најмлађе, којој припадају и Р. Константиновић и П. Угринов, ту су писци ратне и поратне књижевности (Д. Ђосић, М. Лалић, Е. Кош, А. Исакковић), неколико генерација међуратне књижевности, од И. Андрића, преко надреалиста О. Давича, А. Вуча и Д. Магића, преко Б. Ђоцића, до В. Деснице и М. Селимовића који се укључују у амбициозно књижевно иновирање. Иако у тој разноврсној продукцији нема сврставања ни по генерацијским, ни по поетичким сродностима, могу се издвојити два главна настојања у матици: прво је да се књижевна креација модернизује и иновира, а друго, не мање плодно, огледа се у императиву естетизације, постизања прворазредних уметничких квалитета и највишег естетског домета.

После веома запажене прве књиге, Булатовић успева да после две године објави нову збирку приповедака *Вук и звоно*, а следеће роман *Црвени петак лети према небу* (1959) и да се издвоји необичношћу иновације, и веома амбивалентним оценама критике. Са тим књигама за читаоце и критичаре постаје епохална сензација и изазов, и то прејак, с обзиром на распоне и противречности

у оценама и у конкретизацијама вишеструко интригантне прозе. И за тако амбициозну и плоднону стваралачку атмосферу Булатовић је више но иједан други писац прешао оквире хоризонта очекивања, чиме је свом опусу прибавио двосмислени амблем сензационалне али спорне иновације.

Булатовићева прва дела привлаче највећу пажњу критике и због веома контроверзних мишљења о њему, која осцилују до највећих крајности. В. Глигорић сматра Булатовићеву прозу рецидивом натурализма, сликом људског блата и ђубрета, толико проблематичном, туђом и болесном да за њу нема места у савременој књижевности. У другу крајност одлази З. Глушчевић, који види у Булатовићу будућег генија којег демонске силе разарају и уздижу у небеске висине. Подробну књижевнокритичку оцену даје Д. Јеремић који га сматра првим писцем гротескне визије у нашој књижевности, а у његовом приповедању уочава песника наративног типа, блиставе маште, снажног темперамента и великог реченичног потенцијала, који се издваја и потресним виђењем трагичности људске егзистенције, и еванђеоском филозофијом и апологијом патње и страдања, мада замера да је «слаб мислилац».

Прва критичарска мишљења о Булатовићу изгледају више контроверзно, произвољно и хаотично, него објективно, аргументовано и поуздано. Они који га хвале и уочавају уметничке квалитете, живописност, поетско приповедање у којем има и нежности и сурове жестине, говоре и о крупнијим недостацима, као што су скромна поетичка основа, импровизација, одсуство поетичке самостости и аксиолошког мерила, претерана патетика, мелодрамски домет итд. Поред квалитета, виде у њему и уметника који ствара несвесно, по сили сировог талента, као да не зна шта и како пише. Критике П. Џаџића, Б. Михајловића Михиза, М. И. Бандића, С. Велмар Јанковић, П. Палавестре врве и од похвала и од замерки. Најзад, треба поменути и књижевног историчара Ј. Деретића који сматра да је «писац необичне имагинативне снаге, склон мрачним, демонским визијама», да је погрешно тражити у њему писца реалисту пошто је начинио помак од препознатљивог, ка мрачном и морбидном, заправо, то је «фасцинантни реализам који стално клизи према необичном, чудесном фантастичном». У завршници каже да Булатовић прича снажно, темпераментно, са блиставом речитошћу, у јарким сликама, али без смисла за самоконтролу, те и онда када се потрудио да се дисциплинује, успео је да напише само сјајне странице, не и такво дело у целини.

И страни критичари пишу о Булатовићу као о сензационалној појави међу европским писцима тога доба; њихове оцене су изузетно похвалне. У поређењу са српским, не изгледају контроверзно, но су одређене и поткрепљене, захваљујући томе што су Булатовићеву прозу сагледавали према развијеним и стабилним конвенцијама и нормама европске и светске књижевности и ситуирали га у одређену врсту књижевности и књижевне традиције, а то је пародијска и гротескна, и признали му изненађујуће висок домет у том домену. Утолико се може рећи да је европска књижевнокритичка рецепција раног Булатовића квалитетнија од српске, и не треба је занемаривати, као ни њене одјеке код нас

и обогћавање еволутивних токова у нашем ондашњем књижевном стварању.

Колико год се негдашња Булатовићева књижевна слава чинила евидентном, она је била и неизвесна због толике амбиваленције. А он се није обзирао на оцене наших критичара, већ је наставио да пише као што је кренуо, следећи уметничко надахнуће; књижевну критику није ценио, мада је промућурно схватио, а то и понављао, да су и негативне критике боље него прећуткивање. И поред

Брајислав Р. Милановић, Миодраг Булатовић, Душка Врховац и Агам Пуслојић

приличне буке и тако опречних оцена, може се рећи да Булатовић током свога стварања није много мењао ни списатељску праксу, ни поетику. То се види по каснијим делима која је писао у серијама: два пародијска романа на ратну тему *Херој на мајарцу* (1967) и *Рајн је био дољи* (1968), један излет у драмски дискурс *Годо је дошао* (1966), па два романа из савременог живота на тему емигрантског подземља *Људи са четири њрси* (1975) и *Петри њрси* (1977), најзад фантазмагорични трилер *Gullo Gullo* (1983).

Буле, карикаџура М. Милорадовића

Булатовићева књижевна дела, од првог до последњег, потврђују да је писац најдубље модернистичке вокације и динамичне стваралачке инвенције, што је главни разлог списатељске бујности и оригиналности, и достигнуте уметничке вредности, која се досад чинила одвећ амбивалентном и неуједначеном, мада највише зато што су семантички потенцијали његовог опуса половично и једнострано конкретизовани и оцењивани, а рекло би се да тек треба да уследи пуна вредносна интерпретација и афирмација. Такође, врховни принцип код њега није тек стваралачки чин и домет, већ ствара пре свега из унутрашњег стваралачког немира и ради одговора на немир, без обзира на разне и амбиваленције и исходе. Од других стваралаца модернистичке уметности код којих је егзистенцијални немир кључни покретач креације, као код Кафке, Бекета, Мунка, Булатовић се разликује по томе што његов не проистиче услед страха, неизвесности и депресије, колико због пренапрегнутости, импулсивности и

компресије који тако испуњавају егзистенцију да она потреса човеково биће. Тај удар од егзистенције, који је њен неминовни чинилац, неизбежна сензација, окосница је Булатовићевог стваралачког немира, без којег не би ни било његових дела таквих како су написана, јер потрес долази из дубине бића. Радио је много на рукописима, мењао их из верзије у верзију, прерађивао и објављена дела, али то није предузимао да би поправио текст, поготово не да би постигао савршенство форме и књижевног поступка, већ да би појачао ефекат дубинског немира, и чини се да је управо за то имао највише стваралачке инвенције, коју није хтео да обуздава, но јој се одавао убеђен у то да је потрес у души потреса истину коју треба и рећи тако, да се ударац на постојање осети.

Захваљујући тој врсти стваралачке предиспозиције, није се много угледао на друге писце. Можда се може рећи да је по природи самоук, али сигурно није од оних који стварају у незнању, спонтано,

бомбастично. Јер успео је да створи оригинални уметнички поступак, наративни дискурс који не делује одвећ сложено и тешко, мада није пријатан и безазлен; с друге стране, нимало није једноставан, но је бујан и динамичан, експресиван и опор. Писац који пише таквим наративним поступком, не пише насумице и без поетике, но је има, и довољну, и развијену, и конзистентну да може да саопшти потресну истину егзистенције. Своју списатељску и поетичку утемељеност и самосвест Булатовић потврђује наративним саопштавањем егзистенцијалног доживљаја као потреса из дубине бића; таквим приповедањем ствара књижевна дела, у једном или другом семантичком и уметничком потенцијалу. Ако спада међу особене, самоникле писце, због усредсређености на описивање удара на човеково биће, ипак се могу издвојити три битне књижевноуметничке парадигме, односно, три литерарна узора или претходника традиције, и у његовом случају. То су наша народна књижевност у књижевној и језичкој реализацији коју је дао Вук Караџић и у којој је ушла у примарни традиционални канон српске књижевности, али и средишња књижевноисторијска магистрала новије уметничке књижевности од Његоша до Иве Андрића, најзад, митско-архетипско наслеђе наративног дискурса Светог писма.

Кад је реч о књижевноеволутивним импулсима из епохе неомодернизма, у којој се Булатовић родио као писац и којој је остао привржен до краја, може се рећи да код њега нема много оних који су били тако наглашени и плодносни, а тичу се форме и поступка, по чему његов опус не спада у прворазредне, мада је и у томе незаобилазан, али зато има оних других, који су мотивски и структурно обележили епоху, и због чега Булатовић и јесте неомодерниста, а то су средства и ефекти схематизације уметничког значења. И у томе је Булатовић начинио оригиналну комбинацију, већ према својој списатељској предиспозицији и инвенцији. Семантичку схематизацију, тј. транспозицију свог гротескног приповедања у симболичка и имплицитна значења Булатовић врши претежно у правцу уопштавања елементарних, архетипских видова егзистенцијалног искуства, али на подлози наглашеног модерног сензибилитета.

Лабуд Драјић

У пратњи анђела

Слава једнога њисца зависи, у целини њедано, од узбуђења или равнодушности нарашћаја безимених људи који је стварају на њробу у самоћи својих библиотеке. Осећања шћо их њроизводи књижевности можда су вечна, али се средстви морају неирекидно мењати - Х. Л. Борхес

После скоро седам деценија, од објављивања првих приповедака у часописима, Булатовић једнако плени, опсењује, привлачи, заводи врлогом своје надмоћне имагинације, привлачи магнетизмом непознатог небеског тела, осваја снагом самородног дара.

Модеран утолико што са најмање потеза даје највернији кроки, елиптичан, духовит на парадоксалан начин, неухватљив, мудар.

Његов опис је сведен, кратак, убојит, често претворен у парадокс: *И шћа кафана је била мала и шћуљба.*

Мистификатор који усмерава нарацију по својој до танчина заводи очарвајућом причом о небитном, да би ћутао и сакрио оно што је од суштинског значаја, пленио је луцидношћу, изазивао дивљење код једних, завист и подозрење код других.

У ствари, он је виновник епохалне диверзије, којом је извео препад, шок, забуну, међу традиционалистима, писцима соцреалистичке прозе и прозе НОБ-а, као и међу својим савременицима, чији модернизам беше понајчешће одјек виђеног.

Булатовић се огласио као самосвојан таленат.

Писао је онако како су на разним странама глобуса, не знајући једни за друге, писали географски удаљени писци, код којих је ново осећање света нашло потпуно аутентичан израз.

Прву књигу, *Ђаволи долазе*, објавио је у Београду 1955, и тада има 25 година, а само три године касније *Вук и звоно*, да би се следеће, 1959, појавио роман *Црвени њећо лећо њрема небу*, који је већ наредне године преведен на више језика, поред осталог и на јапански, у тиражу од педесет хиљада примерака, а потом широм Европе и света; само четири године касније његове приповетке су заступљене у пет антологијских избора: у Паризу, Београду, Новом Саду, Загребу и Варшави... Да је само толико, па доста је, неколико преводи на још тридесетак језика, а вероватно је било превода за које писац никад није ни дознао. Нећемо, нити нам је намера да овде бројимо све његове трофеје и рекорде.

Са тридесет година Миодраг Булатовић је светски познат писац!

Овакав случај није познат у много већим клтурама.

Године 1953. Миодраг Булатовић се обрео у Загребу с намером да пронађе Тина Ујевића и да о њему напише репортажу за лист *Дуја*. Мало је вероватно да је тада знао како је прошло само осам година откако је престала с радом највећа фабрика смрти на свету, која је радила у четири смене, ту надомак Загреба – позната под именом Јасеновац. Мало је вероватно да је он то тада знао. Да јесте, сигурно би упитао Тина зна ли штогод о томе.

Нашавши се у центру Загреба, почело је тумарање од кафане до кафане у потрази за миљеником београдске боѡмије, који је прву књигу објавио у Никшићу, а две у Београду, где је и научио да се потписује ћирилицом. Атмосферу тих кафана верно сопственом доживљају пренео је у репортажи, а дух те атмосфере препознаћемо делом и у збирци приповедака *Ђаволи долазе*.

О томе сведочи и неколико фотографија: На двома се, осим великог Тина с

боцуном вина испред себе, види само кажипрст и палац десне руке Миодрага Булатовића, којом придржава чашицу ракије.

Булатовић је тада имао само 23 године и вероватно није знао да је Тин отпочео школовање у надбискупском сјеменишту доминиканског самостана у Сплиту, да је био члан Странке права, те да му никад није опроштено што није постао „свећеник“. А да је постао свећеник тек тада би много знао о Јасеновцу.

Људе који су му се наметали као водичи у центру Загреба, да пронађе Тина, оловљавао је речју *шћећак*.

Тетак је био и човек који је испалио сноп сачме у његовог оца Милорада Булатовића док га је држао за руку. За дечака, који тек беше напунио десетак година, овај тренутак постаће део трајне садашњости. Са оваквим искуством, са сликом родитеља који пада и ликом убице испред себе, са искуством глади, окупације и Другог светског рата – Булатовић ће проћи светом као пламтећа буктиња. Нејасно је да ли је то искуство производило вулканску машту или је машта додатно надграђивала и обогачивала искуство. Како год било – писац је својим делом преко ноћи привукао пажњу критике, издавача, преводилаца и стекао читаоце широм планете.

Тетак се звао Фјодор, као Булатовићев духовни отац – Достојевски. Оцеубица је био Архипов, муж његове тетке Милијане Булатовић, очеве сестре.

Тај тренутак остао је залеђен у дечаковој свести и биће његова ноћна и дневна мора, истина која га подстиче и спутава, и писац ће ублажавати или неутраливати њено разорно деловање писањем, као јединим леком. Штавише, писање ће у његовом случају постати не само свакодневно исцељење, него и врста крвне освете.

Пошкропљен очевом крвљу, дечак је као у бунилу видео како су оца поставили на сто у новој кући. На столу ће остати крвава мрља, час велика као мапа једне земље, час попут некаквог непознатог језера у украјинским степима, али увек свежа и неизбрисива. Сви покушаји да се очисти рибањем, испирањем па чак и стругањем и опет новим блањањем показаше се безуспешним. Тај нови сто, од бјелобора или од смрчевине, упијао је очеву крв и чувао је као што ју је упијала дечакова душа; за тим столом ће десетак година касније настати његова прва књига приповедака. Писац је стварао на крви свога оца! Били су за тим столом заједно: Отац и Син! И Свети дух!

Упознао сам га кад се завршио његов европски круг и почело помпезно приземљење у престони град романом *Људи са чейири њрсћа*, одликованим НИН-овом наградом.

Професор Љубиша Јеремић, тада млад асистент за предмет *њоѡићке романѡићзма*, омиљен међу студентима, али и критичар који је избио у први план и показао се врсним познаваоцем, не само савремених књижевнотеоријских кретања у свету, него и као одличан познавалац и тумач савремене српске књижевности – уприличио је то познанство. Једне прохладне мартовске ноћи 1976, враћајући се с неке седељке, око поноћи, затекли смо га у Клубу књижевника, где је врвело као у кошници и чинило се да се сав тај свет скупио ту управо због Булатовића. Био је у зениту славе. (Тада су дани били дуги, ноћи још дуже и дубоко сам веровао да

смо бесмртни и непролазни. Уверен да би ми опростили ову сентименталност, посећујем им ове редове сећања.)

Памтим како је писац препричавао сцену из тек објављеног романа *Људи са чейири њрсћа*.

Следећи пут „болесног генија“, песника понижених и увређених, група руских бандита, предвођене извесним Мартинком, упада у једну коцкарницу у Баден Бадену, у којој је Достојевски прокоцкао сав свој иметак и још остао дужан.

Док су сви гости полегли на под, пред упереним цевима, руски витезови подземља траже власника коцкарнице да измире дугове Достојевског од пре сто година, јер тај дуг осећају као свој, јер „нико као Достојевски није опевао њихову патњу, грех и изгнанство“.

Као што витезови таме отплаћују дуг свога песника и светитеља, тако овим фрагментом писац, Миодраг Булатовић одаје почаст својој узор, Фјодору Михаиловичу Достојевском. Међутим, он не би био то што јесте кад би следио само свој узор. Поред Достојевског, ту је и Го-

Свиња Јозефина, јунакиња романа *Људи са чейири њрсћа*, црћеж и аућоћраф Миодрага Булатовића из личног архива Адама Пуслојића

гољ, а пре свих његов самородни таленат. Он је пре свега песник. Не једном тако се сам изјаснио: *Ја сам њесник!*

Може се са сигурношћу рећи да је Љ. Јеремић својим предавањима, приказима, наступима на јавним трибинама, дао кључ за тумачење Булатовићевог дела, које је било унеколико познато по већ објављеним приповеткама у периодици и угледним часописима, какви су били *Љећоћис МС* и *Књижевности*. Тиме му је у великој мери отворио пут, макар код млаћих читалаца, те критичара и тумача који су тек стасавали.

„Тако већ у првој књизи“ – каже Јеремић – „Булатовић настоји да образује нарочиту приповедачку перспективу која садржи разнородне компоненте – опажања из ауторског угла, па и ауторски коментар или пародију коментара, као и унутрашње стајалиште представљених лица у монолозима или доживљајном говору. Булатовић, другим речима, већ овде почиње да се користи једним веома сложеним, амбивалентним наративним становиштем, које се лако преобраћа из поузданог у непоуздано, из трезвеног и реалистичког у иронично и деформишуће, што значи да лако мења тоналитет, од сувог протоколарног исказа који констатује чињенично стање, до исказа богатог песничким фигурама које доносе сасвим нерелистичку визуру.“

Да би се боље разумео значај Јеремићевог приступа, ваља подсетити на оцену важећег ауторитета у књижевној критици оног времена, Велибора Глигорића, који вели да је дело Миодрага Булатовића рецидив већ одавно познатог натуралистичког сликања људског блата и људског ћубрета и да оно представља „системску пропаганду морбидности увезену из оних средина у којима се у распадању друштвене класе, распадају и људске вредности“.

Јеремић је остао у сфери уметности, у домену естетике и књижевно-теоријских проблема: „...књига *Ђаволи долазе* у нас сигурно означила најрадикалније пори-

цање канона социјалистичког реализма и, одбијајући да ода било какву пошту званичним социјалистичким шемама, отворила нове просторе књижевног стварања.“

Јеремић нам сугерише да је Булатовићева књига у највећој мери један вид субверзије у односу на важеће каноне и идеолошки одређену и окамењену естетику онога времена. Стога је и имао потребу да још једном, у издвојеном пасусу јасно нагласи:

„Према томе, ако је и о самом књижевноисторијском значају реч, ваља признати да у кључном послератном периоду у области романа нема дела равног књизи приповедака *Ђаволи долазе*.“

Овом књигом, заједно са свим повољним и неповољним тумачењима почео је незаустављиви узлет писца Миодрага Булатовића. Уједно, ово је код нас јединствен пример да је неко већ првом књигом фокусирао пажњу критике али и разбудило интересовање преводилаца. Кренула је незаустављива кампања у европској и светској штампи. Звезда је рођена. Булатовић је, након Андрића, постао први српски светски писац!

Тумачећи дело Ф. М. Достојевског, Михаил Бахтин примећује како „све у његовом свету егзистира на самој граници са својом супротношћу“.

Ово начело у великој мери одређује и Булатовићеву прозу, уз једну ограду: сав онај патос и усхићеност у коју падају јунаци Достојевског, код Булатовића је прекренут у самоиронију, гротеску.

Као код посебне врсте надарених људи његова светлосна аура није престала да траје окончањем његовог земаљског живота. Она траје, нема сумње, највише његовим делом, али и њим самим, те јест свим оним што је за живота Миодраг Булатовић био: човек памтећег и пламтећег ума, бистрог, свевидећег ока... Проницљив, интуитиван, хитре интелигенције, раблеовског духа, али и брћанског хумора, оплемењеног, модерног и надреалног у исти мах.

Значајан стваралачки период провео је у Љубљани, која му је била нека врста одступнице, склоништа од идеолошке искључивости, од естетичког схематизма наметнутог владајућом идеологијом престонице.

Као да се у животу тога човека догодило све у једном блеску муње и након овлашног увида у његову биографију, чини вам се да сте и ви протрчали кроз тај блесак, или у бољем случају – кроз пожар. Нисте више сигурни да ли је Миодраг Булатовић дело своје чудесне литературе, или је литература само варијација једне нестварне судбине, јер такав успех, који је започео шездесетих романом *Црвени њећо лећо њрема небу* и који, унутар наше културе, врхуни добијањем НИН-ове награде за роман *Људи са чейири њрсћа* није запамћен у домаћој, а богме, мало је примера и у другим књижевностима.

Каже за себе да је настављач словенске школе коју су започели Гогољ и Достојевски, и не слутећи да је у Русији слична дела већ написао Платонов, а да ће се на другој страни планете створити цео један књижевни правац, познат под именом *маћични реализам*, чији ће зачетник бити Хуан Рулфо (писац сличне судбине – оца су му убили кад је имао само шест година), који се коју годину пре огласио првом књигом приповедака, а потом и романом *Педро Парамо*.

Ипак, најпознатији представник овог правца Маркес, овенчан Нобеловом наградом и планетарном славом, биће човек који је Булатовића читао у Паризу, на француском, и био опчићен странацама романа *Црвени њећо лећо њрема небу*.

Овај роман може се разумети као алегорија, као симфонија о вечној човековој жудњи да надвлада зло и да се узвиси изнад пакла свакодневице и света у коме је

све крхко и неутемељено: и нада, и срећа, и љубав – све је само жаловна попијевка, а свет фатаморгана прашице, светлости и суза. Свет у коме је све склоно паду и клонућу, сем неутаживе жеље његових јунака да се вину из зачараног круга патње и бола и да превазиду властиту судбину.

Кроз пламен запаљених житних поља промичу губитници, за које време тече једним другим, немерљивим током; лутори, просјаци и месечари, вагабунди који гутају звезде – ишчезавају прашињавим друмовима кроз дим и заседе, и цео свет је усковитлања фатаморгана виђена очима пуним суза. А из тих суза се непрестано отима агонални тразј, упорни покушај да се надвиси пакао бедног, баналног и униженог света.

Свет је ругло, казује нам невидљиви Булатовићев приповедач, али ја ћу га прочистити ругањем и подсмехом!

У Булатовићевој *Божанственој комедији* нема ни раја ни чистилишта: он је песник помало нестварног, ускомешаног, али извесно, изгубљеног света којим се његови јунаци беспомоћно копрцају, више у блату и прашици тога пакла неголи у пламену, мада је слика пожара један од доминантних мотива Булатовићева инферна. Дакако, у позадини је каткад притајен, каткад громогласан смех.

Булатовићев инферно је израз аутентичне песничке визије, једне ингениозно скениране стварности, која је, будући саздана на лажи, у власти ђавола.

Но, Булатовићева прича је *контраинклина* и *парадоксална*. *Његовим крајем ириводегане је окончано, али је ирива осјала ойворена и йоновљива, недовршена и вечна у свом мийском нейройицању* (П. Пијановић).

Сваки његов сусрет с писцем као да отклања неке раније недоумице и поставља нове загонетке, чинећи магију његовог дела још већом, и човек никад није начисто где је ту граница између смеха и плача. „Плач је мој поглед на свет“, рећи ће у неком од последњих разговора аутор...

Раних седамдесетих Миодраг Булатовић почиње у наставцима да објављује роман *Људи са чејшири ирсџа*, у *Књижевној речи*. Овом књигом писац дефинитивно напушта Бијело Поље, митско место својих ранијих прозних остварења, а позорја на којима делају његови јунаци постају метрополе Европе, или тачније – подземља тих метропола.

У овом роману пародијски тон је суздржан, а драмска напетост је оно што излази у први план, а произлази из акумулације бруталних догађаја. Роман је постао велики кондензатор информација – својеврсна слика паралелног света, сага о наличју европске цивилизације, сторија о подземљу, са елементима енциклопедије – књига о тероризму. Гротескно је, у односу на претходне књиге, умерено ка озбиљном, застрашујућем, трагичном. Нема у овом делу карневалског смеха, разуздане пародије: у њему лебди присен страха, слутња пропасти којој се не може измаћи и којој нема лека. Приповедач, додуше, не одустаје од једног меланхоличног приповедног тона, местимично интонираног библијски плачевним гласом.

Нема наде, ни наговештаја о спасењу за јунаке ове *енциклопедије злочина*. Њихова несрећа се догађа на некој баварској висоравни по којој су расути градови, а у градовима „невољни сужњи“ у служби зла.

Јунаци романа *Људи са чејшири ирсџа*, саздани су од крхотина и опипљивих неостварених амбиција; то су поцепане личности, најчешће чудаци, фанатици, следбеници заблуда, у великој мери ковачи властите несреће; коцкари, прописвети, трговци робљем, заробљеници властитих илузија, осветници, *реформатори свети*...

Фантастична гротеска продрмала је читалачку књижевну и некњижевну јавност, свет у коме фигурира крмача Јозефина са људским срцем...

***

Пре него је променио националност, језик и веру – а мало доцније промениће и светом, Мирко Ковач је оставио занимљиво сведочење о пријатељству с Булатовићем и развргавању тог „пријатељства“ због једног другог пријатељства...

У периоду највећег Булатовићевог успеха, седамдесетих, када је био превођен у високим тиражима на целом глобусу – од Латинске Америке, Јужне Африке, Западне Европе, па на исток све до Токија – чињеница је да се Ковач интензивније дописивао с њим.

Чак и површној пажњи не може измаћи наглашено Ковачево присуство у многим деликатним приликама.

Афера која је тих година потресала књижевну сцену Београда није измамила од Булатовића ни једну реченицу. Али, сметало је и његово господствено ћутање. Ковач је, као Кишов поклисар, на састанак у Метрополу дошао с намером да од Булатовића измоли коју реч, или писмену изјаву о томе да Киш није плагијатор. *Али ја сам олош!*, рекао је Буле, понављајући увреду онога што је сад искао признање, и мисија је пропала. И што је више ћутао то су из противничког тора били разјаренији, нервознији, те приказивали себе као прогоњене, осуђене на изгон, на пропаст... Понекад је нека необавезна изјава у опуштенијем друштву имала разорније дејство од целих полемика, чак и полемичких књига. Таква је била и она: *Ту је све йуђе, њејове су само маказе и лејак!* Још није ни на видик у била *соруpaste* технологија. Никад се у историји новије књижевности није водила једна полемика с толико жештине и зле крви. У ствари, то је било уходавање и проба за оно што ће уследити деценију касније, где ће се направити јасна подела на *њине* и *наше* и где ће се њини представљати као *наши*, а наши као *њини*, а Срби, у свакој варијанти бити приказивани као катализатори зла и главни кривци за Први и Други светски рат, за комунизам и стаљинизам, за холокауст (можда понегде и за Хиросиму)... само још не за Јасеновац! У првом реду стога што се о Јасеновцу, као и данас, гласно ћутало.

Управо тај „пријатељ“ и мешетар у поменутој афери свугде „назочни“ осетио се обавезним да се, непосредно пред смрт, из самртног загрљаја, на свог покојног пријатеља баца грудвом блата. Тај есеј оперећен је личном пизмом, комплексом, завишћу, наивношћу (чак и у оном делу где се помињу Булатовићеве грађевинске машине), према некоме ко му је целог живота био књижевни, а изгледа и не само књижевни узор...

У сведочењу, на свом новоматерњем, хрватском, Ковач наводи:

Posjedujem fascikl Buletovih pisama, fotokopirao sam ih i ustupio zajedničkom prijatelju i publicistu Bori Krivokapiću, uvjeren da će mu biti korisna za knjigu razgovora s Buletovićem, na kojoj podulje radi i koja je dobrim dijelom objavljena u listu Politika pod naslovom Lirska zver, a znajući ga, posve sam siguran da će izostaviti sve ono intimno i privatno, sve što bi moglo baciti ljagu na toga pisca, jer ljaga je prema njemu i za života bila dovoljno darežljiva.

Кад смо код преписке природно је да је и код Булатовића постојао исти такав „фасцикл“ у коме је Булатовић чувао Ковачеве одговоре. Уместо тога, имао сам прилику да добијам на увид једно снисходљиво и крајње удворичко писмо потписано руком Мирка Ковача, упућено Булатовићу, у коме га назива корифејем новог таласа, књижевним узором, не само својим већ целе скупине писаца која је била њему блиска и која је од њега учила, избијајући у први план ондашње српске књижевности. Писано писаћом машином, од неких десетак редака на средини листа, А4 формата – изражавало је дивљење и признање да су сви они – цео

тај круг писаца – у Булатовићу видели свој узор... Незахвално је, после оволико година, присећати се садржаја и интерпретирати га, али писмо је постојало, а можда и цео „фасцикл“, а то што је била садржина поменутог писма, ево, на неки начин, у једној уметнутој реченици поментог есеја.

Као „supervisor“ bio sam oprezan, obzirom, „savjetnik u rukavicama“; bilo bi doista suludo i oholo da pisca koji mi je bio literarni uzor odvracam od bilo čega što je zamislio; moje su intervencije bile blage i s puno takta, opakve kakve bih i sam od dobronamjernoга prihvaćao.

У целом овом полупамфлетском приказу Ковач, у ствари, више раскринкава себе неголи што осветљава Булатовића.

Сада, са ове временске удаљености, размишљам и овако: требало је Булатовића, под изговором пријатељства, имати под сталним надзором. Јер некако се Ковач и у свом есеју показује као Булатовићев Екерман и виђамо га на свим неочекиваним местима и у деликатним ситуацијама: ето га у Мадери кад је Булатовићу турски амбасадор нудио азил; ето га и на Бледу, кад су Немци стигли с великим новцем, да откупе ауторска права за снимање филма по роману *Рајн је био дољи*; ето га и за богатом софром на Крековом тргу 7, где се Булатовић хвали као добар домаћин, али му се замера што мало или нимало једе; ето га у улози сескунданта, у великом књижевном двобоју у коме Булатовић није присутан, па онда у улози курира, поклисара и дојављивача у поменутој афери, са захтевима и понудама у Метрополу...

Исти тај Ковач стигао је, пре свих, да се нађе у салоница Удружења књижевника, где се очекивао долазак Црњанског; ето га потом на ручку код Танасија Младеновића, где будно прати сваку изговорену реч, помно мотри на сваки покрет, сваки детаљ, до тога колико је гутљаја вина Црњански попио, шта је ко рекао, како се ко осмехнуо; са њиме је потом и на ручку у Посланичком клубу, па опет у неком неугледном хотеу са објашњењем да ће правити интервју с великим писцем где Црњански примећује да су окружени агентима Удбе...

Није ли и Ковач био део њеног сложеног апарата?

Уосталом, било је то време разних заната, а од свих су најуноснији били управо ови – денунцијантско-доушнички, удбашки...

У Словенији је препознао клијање новог клеронацизма – деценијама пре него што је кренуо бруталан напад здружених словеначко-немачких специјалаца на карне ЈНА и карауле у којима су изгинули углавном српски голобради младићи.

Овде је ценјар завере! рекао је новинару Бору Кривокапићу, кучнувши шиљком кишобрана о плочник, испод кога су подземни коридори оближње катедрале у центру Љубљане.

У Паризу је макар 20 година постојао и деловао Клуб љубитеља прозе Миодрага Булатовића, који је окупљао неколико хиљада читалаца, а његова библиографија на француском садржи преко педесет библиографских јединица.

Многи водећи листови Европе писали су о чуду званом Миодраг Булатовић.

Незаобилазна је Булатовићева раскошна језичка бравурозност и чистота непатвореног ровачко-морачког говора, ненагружена чаршијским кованицама и туђицама бјелополске касабе, понесена с неисцрпног језичког извора и уткана у штиво с каквим се пре њега нисмо сретали у српској прози. Избијале су речи чувене негда давно, посисане с мајчиним млеком, ухваћене у далеким светлостима детињства његових предака, које су отварала далеке митске светове.

У том митском симулакруму, као умирући диносаурус, брекће Бијело Поље

(Булатовићев Макондо) бременито тугом, безнађем, мржњом и злом, а понекад се, само понекад, раскриле плаветна небеса, каткад заклоњена облацима златне прашице и песником чежњом за нечим узвишеним и необичним.

У опису је често био шкрт, али и песник, понекад религиозан, каткад химничан. Тако се и онај јечам на који је погледавао с прозора свога детињства, *који су џазили йролазници, ловци, лујари: ломио, ваљао ља ойейи дизао, кољенчио...*

Из целог мозаика издваја се лик писца Миодрага Булатовића, који израња као из сумтног облака времена и светли фосфорним сјајем, неко ко себе види као камиказу, хајдука спремног на немогуће да би одбранио властиту осећање слободе.

Миодраг Булатовић и Мајија Бећковић

„У ствари, ја сам песник!“ додаје егзалтирано.

„Моја личност се крије у различитим ликовима из мојих књига. Али бар сам толико храбар да то признам! Ја сам, дакле, онај Грубан Малић из *Хероја на мајарицу* који је сам 1943. године, у Црној Гори хтео да ликвидира талијанску дивизију. Ја сам црвени петак који је полетео у небо и ђаво који је дошао!“ изјављује у једном од бројних интервјуа.

Прошао је углавном свим европским метрополама; у њима су га чекали издавачи, преводаоци, новинари, фотографи и сниматељи са спремним камерама... Отуда се, у стилу великих победника јављао својим пријатељима писцима, понајвише Андрићу, али и онима које није сувише радовао његов успех. Почетком треће деценије живота преведен је на све значајније европске језике и упознао многе савременике: сликаре, писце, философе, глумце... Сартра, Роже Кајоа, Бекета, Гинтера Граса, Алена Делона, Салвадора Далија...

Био је космополита, али изричит и јасан у ставу да је српски писац, да је креативни дух, машту и таленат понео из Црне Горе, али да је све оплеменио и култивисао у Србији, да пише на српском језику и да припада српском књижевном корпусу...

Сусрео је многе витезове подземља, терористе, анђеле гаравих лица, гангстере, разбојнике и лопове свих врста, бандите, коцкаре фанатике, пробисвете и пророке. Добро сам познавао, каже на једном месту, наше југословенске плејбоје који су завршили на сметлиштима Запада: Марковиће, Милошевиће и друге...

Модерни Аргонаут следио је судбину најхрабријих у потрази за златним рупом, за бесмртношћу: Одисејевим клисурама, често између Сциле и Харибде, све натраг до Итаке, до Оклади... Писао је у лету, у покрету, у возовима, на метар од земље, понављајући судбине усамљених и храбрих, кроз земље чуда, вођен заштитничком руком анђела.

Нимало случајно – писац се дуго лумио око наслова прве књиге:

Анђели долазе, или: Ђаволи долазе.

Остао је други.

Ипак, анђели су га штитили на свим одисејевским лутањима.

С анђелима је и отишао.

А онда су и ђаволи дошли по своје!

Наставак са стране 1

Милосав Савић

Записи о Булету

Б
У
Л
Е
Р
Л
Е
С
К
А

2005. Не тако давно је пуни новине скандалозним изјавама и убитачним полемикама, а данас је помало заборављен. Поред Милована Ђиласа, био је први комунистички (али књижевни) дисидент из источне Европе. „Монд“ му је, крајем 60-их прошлог века, објавио интервју на целој страни са насловом „Ја нисам писац прве пролетерске“. Дрска и смела изјава, поготово кад се зна да су у то време писци пролетерских бригада „ведрили и облачили“ културним и књижевним животом: све је било у њиховим рукама, од Универзитета до Академије. Једно време је у преводима својих књига на стране језике прстигао чак и Андрића. Иако релативно млад, озбиљно је фигурирао као кандидат за Нобелову награду. Мирко Ковач је тврдио да је читава једна генерација (Ковачева) изашла из његовог шињела. Још за живота важио је за писца са највише анегдота. На шалама, досеткама и непредвидљивим потезима завидео му је чак и Матија Бећковић. И сам је био

лик (фаца), посебан, онај „кога мајка не рађа“, из једне савремене приче која је по много чему била ишчашена и апсурдна.

Својом првом књигом *Ђаволи долазе* (1955) шокирао је књижевне критичаре. Сам наслов је већ био проблематичан: да ли су ђаволи комунисти који су тек били дошли на власт или комунисти свесно припремају терен за долазак ђавола? У књизи је описан свет београдске бојемије, која се, са својим декадентним погледима и урођеном склоношћу ка пропадану, бори за опстанак у друштву прописаног и наметнутог оптимизма. Тај свет пребива по шупама, подрумима, контејнерима. Није ни сањао да ће и сам дочекати да буквално види друштво у којем ће контејнери играти важну улогу у преживљавању.

На ружном, на злу може се – ма колико то изгледало противречно – изградити поетика лепог, доброг. Свет јесте ружан и зао, свет је пун гадости, али то не значи да се у њему не може живети. И од пораза, од патње може се направити

принцип живљења. И зло се може заволетети. Потребно је само пронаћи одговарајућу визуру у којој и гробљански црви изгледају попут најлепшег цвећа. Мириси труљења и распадања најлепши су мириси. На ђубришту ничу најраскошнији цветови.

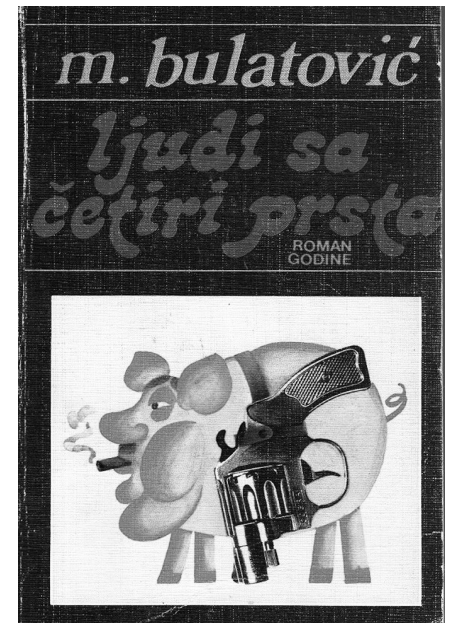
И нехотице, *Ђаволи долазе* извукли су из сећања *Божје људе* Борисава Станковића. Лудаци и занесењаци из Врања преселили су се у београдске боемске кафане и страћаре.

И у наредним књигама – а оне се са правом убрајају у његове најбоље – у збирци прича *Вук и звоно* и роману *Црвени ђеџао лежи према небу* инсистира се на теми зла. Радња се смешта у пишчев митски завичај, у Црну Гору. Све се боји жестоких, јарким бојама, реалност се извитоперује и доводи до гротеске. Тако се Црна Гора, у реалности мала, у свему сиромашна, у његовој прози појављује као Јовова земља, богата у злу и гадостима, у којој фантазија зла изводи своје најчудесније плесове. Зло је изгледа најјаче у споју са основним елементима, као што су камен, ватра, сунце, вода. Као да је у зачетку света прво било зло, па је тек онда пристигло (уколико је уопште пристигло) добро.

Чувени Клуб књижевника у Француској 7 није се могао замислити без

њего. Клуб му је био као радно место, које иначе никад у животу није имао. Никад није имао свој сто, јер су сви столови били његови. Никад није имао своје друштво, јер су сва друштва била његова. У Клуб и сада навраћају, додуше ређе, писци. Сви кажу да Клуб није више оно што је био! Можда зато што тамо нема њега – Булета!

2009.

Заирли бућор броћа и дљушићура
Стирујала је крв и кожу с камења
Одвајала мозак од њржине и њчела
Помицала ми нечију цокулу с душника
И њајак да ми не вршиља њо образу
Комадић уветиња сакри у марамицу
Да не виде крвници и ђевојке
Ко зна којим увом чуо сам да ме зазива
Али се није имао ко одазвајти
Као вајре сам се дојао своја тласа
И све дубље њоноу кроз њрејавице
У њонор њуриура и њомрчине
Нејде у близини чула се и чесма
И како неко некоме њоклања чиилаве

трагове

А мени се чинило да се ко смилује
Да скваси марамицу и овлажи ми чело
Као да би ме из мривих њоврајиио.

Мрави су улазили у ојворене ране
А црв није ниојкуд долазио
Нејо се из мене рађао и расјао
Јајика је још њопедивала на крвнике и
ђевојке

Хвајјала се за одсјаје на лишићу
И њомајлицу над локвицама крви
Па се ојушићених руку и њостиићених леђа
У навод сунца ломовраћала кући
Као одрђа јарећа чайрица
Присјајала је за њом очева каданица
И кошуља којој су ојћјала крила
Око ње су њућурикала задовољне њомије
Сиијале звезде и ромиијала крв
Држао сам ојворене очи
Али се више није мојло видети нишија
Сем Бронзаној Бареча
Који је све надвисио
И силом своје сенке
Заклањао њућ ѡред нама
И звезде над нама
Засиирући црном марамом
Сва небеска ојледала.

И кад јод сам ишао у Бијело Поље
Врзмао сам се около
Ојажао да њу има још неко
И изјрижених уишију
На уво и њо
Чуо како иишиа:
„Који је оно, мајко?“
Али никад нисам дознао
Јесам ли њу умро
Или сам се родио
А и дан данас сам ѡмамо
Бар доскора сам био
Ако све није ѡјела ѡрава
И ѡишло сунце
И разузеле дубе и невиди.

Објављено у Антологијској едицији *Десећ* векова српске књижевности, књига 84 - Миодраг Булатовић

Матија Бећковић
Који је оно, мајко?

Сени Миодрага Булатовића

Био сам већ младићак
Са ђаволиким ушима и рошчићима
И скривеним крилцима њод кошуљом
Са више јодина нејо кила
Кад ме јајика одвојила од јаради
Подиишикала и зачешћала
Обукла очеве таће и каданицу
И ѡвела у Бијело Поље
На Велики Народни Сабор
Да уведе међу људе
И ѡкаже ђевојкама
Своја јединка
И доскока крвницима.

Кроз руј и слез
Клеке и куишћаке
Избили смо на цаду
И ускочили у колону
Из Полимља и Санџака
Која је с кокоћима и мајарцима
Чејришаљкама и барјацима
Прескакала ѡреко седе
Бљувала с камиона
Ијрала коло на ѡушћу
Ишла на рукама
И имала само један ѡравац
Бјелопољско стично ѡазаришиће
За ѡај дан ѡрозовано Трј
На који се ѡрсииизало са сваке стјране
А ко је једном укромчио
Више није имао ку.

Све шиио се ојћело из ѡалежа и ѡоклања
И дежало од велике вајре
Сјајило се на једно месјо
И стјојећи на ноктју
Помејено од радосји
Завијало у једно трло
Једно једино слово
Сасјављајући сва усја у једна
Као да се зајезерило
А ѡјо језеро се засукивало и клобучало
Њакало и кркљало
Уздисало и алакало
Давило се ѡрашином и маслачком
Красјама и жвалама
По лејћној смлајимозјовици
Скачући као једна ноја
Око замојшаној и завезаној стјоменика
Као око мачке у врећи
И шридине која је досезала до неба

А када се ѡјавио ѡворник
И људски тлас раздвојио од њакања
мајаради

Ја уишиах: „Који је оно, мајко?“
„Оно је онај шиио нам је одвео вранца!“

Грч ми искриви лице и засука врати
Ледна кай цурну низ вруће ѡлећи
У очима се зафркјииаше сузе
И у девети реди кренуше из једних очи
Низ дује ѡрејавке сирочија
Док је маса урнебесала
И ѡунила небо кайама и доцама
Почеше ме дозивајти бездани
Заклейишах крилцима ѡод кошуљом
Не дих ли се одржао на нојама
Да не насладим крвнике
И уцвелим ђевојке
Али се измакну земља
И наћнуше недеса
Па се стјакох с ноју
Лейићнух и кмекнух
И ојшежах јајци на десној руци
Преко мене јону Пеишћер ѡа Бјеласица
Она секну за дрешћу и ѡрећуцу
Зјради ѡранчице на шумарској каданици
И задржа да се не срозам до краја
Невесело ѡопедну на ђевојке и крвнике
Па весела шиио нико није нишија видео
Гурну ми и шињел у очеве таће
Дојуни их ѡрњама и јарином
Као сној увеза и уишеје
Па одамрла и одневидела
Усјрави као слину
Подрами и ножии
Прислони уз нечије ѡлећи
Умеша с људима
И умесјии у ѡмилу
Као да нишија није било.

Мало се ојћех и вратићх у мушку снају
Кад у нављћима лажике и дршћана
Однекуд донесоше новоја ѡворника
Са злајним шрицама у коси и дрцима
На њему су као верије звецкала

одликовања

А ѡносноу тлаву међу ејолејтама
Носио је као ѡод знацима навода
Он најјре ѡићи свеже јаје с ѡлоја
И чим се облизну и засука рукаве
Крену да укида дрда и уводи равницу
Усрећује ѡусјишће и ѡошумљује мора
Не шииедећи махова ни расада
Говор ѡнесе масу а маса шрибину
С које је обећавао шииа је јод коме мило
И усјуић конфисковао небеску имовину
Даља ѡривиснуше уз јоле бандере
Да се захвале жици и звучнику
Побожним сузама обливао сам бину

Танке руке ѡружао ка ѡворнику
Док ми се наливало срце ѡламеном и
милином
И чим смојох снаје да ѡројворим
Ја уишиах: „Који је оно, мајко?“
„Оно је онај шиио нам је кућу зајалио!“

Сусјеејох се колико јод моју
Да се не одрукам ѡред јајком и ђевојкама
А доље да се нисам сусјеејао
С мање висине дих уириро на врх мозја
И зајрашинао у шодер и камење
Јо као жишка исјадох из очиних таћа
Јајци остјаше у руци закрје и обојци
Док се на рачун овација ударала у ѡрси
Трзао сам ѡену и ѡадао с јоре
А кад ми ѡишћури ојледалеце ѡод нос
У ѡари се указа вранац и кућа у ѡламену
На рачун шенлука ѡљесну ме међу ѡлећи
Сману муве с мене и шайну:
„Држ се, младико!“
Некако ме ѡоджиже и накембери
Али ме замах засјјава ојше из њених руку
И јоче са мном млајишићии као с шрањом
Час ме ѡоджижући међу звезде
Час враћајући назад у балеје
Ко зна колико нисам знао за себе
Док сам ѡочео да ѡовезујем мисли.

Улазила је нова уја у људе и ајване
Појушићјала небеса и калдрма
А од ѡоклича ѡако је и живео
Главни ѡворник није мојао да ѡочне
Маса није заусјављала усја
А он се шиијао зашћиио не кличу више
Крв је кайала из раздршћих дланова
А он се чудио шиио не ѡљескају јаче
Пре нејо шиио је зинуо знао је шииа ће рећи
Али кад зину заборави у ѡла зева
Забалушан и зајајурен ѡранао је рукама
Али ниши је долазио до тласа
Ниши је мојао склојишићии вилице
Тако остјаде ни ѡамо ни овамо
Као Црна Руја насред Бијелој Поља
Као Montenegro међу народима
А ѡо црнило ѡрејуно сувих мува
Било нам је једино свејшило и видело
Њејови зуби су ми дили однекуд ѡознашћии
Као да сам их на некоме тледао раније
Ја уишиах: „Ко је оно, мајко?“
„Оно је онај шиио ѡи је оца удио!“

Тандркнух низ калдрму као клин иза ѡаса
И несјах у ѡрашини као кокошиња
ишиша
Јајика је мајала рукама ѡо ваздуху
А кад се ѡомири да ме јоре нема
Паде ѡо мени да ми не узму живоић
Али месјо јединка и доскока крвницима

Брайислав Р. Милановић

Од неоавангарде до класике

Предраг Богдановић Ци (1944-2021)

Корона је групни портрет са пријатељима који су, заједно, на окупу, чинили наш живот претворила – у злокобно саће. За само годину дана број лица на том групном портрету се тужно смањило. Сва та драга лица отишла су у неке своје светове, њима веома, али нама сасвим мало познате. Отишао је и Предраг Богдановић Ци, 22. априла 2021, у своју годинама грађену књигу која му је била замена за свет, за сав живот, познат и непознат, што се око њега простирао. Из тог живота, делом очигледног а делом тајанственог, узимао је Предраг Богдановић Ци теме за своје песме, за своју књигу којом је желео да обухвати све што је могао да види или што је до њега доспевало другим путевима.

Појавио се средином шездесетих година као неоавангардни песник, да би, како је време пролазило, у своју поезију укључивао време у којем је живео као и прошла времена о којима је сазнавао битне, или само њему битне ствари. Његове књиге пратиле су његово песничко и интелектуално сазревање, а збирке песама излазиле су овим редом: *Доле, доле иде ракови живе*, Видици, Београд, 1970;

Кроз кишу је Еским са рибама освојио небо, ИЦС, Београд, 1972; *Баш Челик и чардак на четвори воде*, ИЦС, Београд, 1978; *Скомрах женик леђанске невесте*, Нова књига, Београд, 1985; *Александријска библиотека*, БИГЗ, 1994; *Ходећи водом*, Просвета, 1997, *Трубе и њечайи*, Рашка школа 2010.

Никада није, нити је могло бити, објашњено како песници долазе до идеја за своје песме и књиге, шта у њима покреће стваралачки механизам у којем настају стихови. Богдановић то није записао, али ко би, на пример, смео да тврди да му идеја за једну од његових књига није пала на памет док су он и песникиња Душка Врховац, боси, по дилувијалном плуску, трчали од Студентског трга до Ђушине да не би закаснили на предавање Рашка Димитријевића... Да ли је тад Еским са рибама освајао небо, или се стварао заметак за књигу *Ходећи водом*... Ко зна? Душка Врховац у својој топлој белешци на друштвеним мрежама, а поводом његове смрти, памти тај детаљ бојећи га пријатељском емоцијом... Тумачи његових стихова, махом песници, у својим текстовима потенцирају да је Богдановић Ци своје теме проналазио и у конкретном, савре-

меном, и у историјском, и у митолошком, и у интуитивном и сновидном, у сећању на личне доживљаје. Поводом књиге *Трубе и њечайи* Слободан Ракић развија тезу да појам књиге у поезији Предрага Богдановића обухвата живот сам. Једна од најзначајнијих Богдановићевих песама уопште „И видех књигу“ говори управо о таквој свеобухватности књиге – односно поезије саме. Ту је његова *licentia poetica*, његово коначно сазнање о сврховитости бављења песничким занатом. Његова сновидна, имагинарна, замишљена књига садржи све што је до његовог сазнања допрло. У њој су инсекти, рибе, биље, сви гласови, звуци таласа, грома, речи писаца, сликара, истраживача, имена свих убица, силника, сањара рата, она је „заборав историје, младости, скок срца у ништавило“. Слободан Ракић из тога извлачи закључак: „Трагајући за том књигом над књигама Богдановић је у ствари трагао за суштином људског постојања, али и за смислом песничке уметности“.

Богдановић, наравно, није до тога дошао одједном. Та потрага се одвијала го-

динама. Елементи за коначно уобличавање поезике су се слагали један до другог, а он се у том послу ослањао на библијску, класичну грчку и словенску митологију, на веровања и обичаје српског народа из ближе и даље прошлости, на националну историју, на искуства народне лирике и неких претходника, Лазе Костића, Васка Попе, Миодрага Павловића и Момчила Настасијевића пре свих. Зато су за његову поезију битни мозаичност и фабулативност али и шкртост у изразу, загладаност у прошлост али и свакодневицу истовремено, интертекстуалност, критички однос према свему што је светиња, иронија... Али ни сва ова средства нису испуњавала до краја његову стваралачку радозналост. Као декларисани авангардиста посебну пажњу је поклањао учешћу у клокетристичким представама (*клокетризам = кловнови + који + трајају*) које су у себе укључивале реч, слику, глас и музику и сценску игру и које су далеко надмашивале перформансе тога времена. Била је то креативна игра коју су осмишљавали песници Александар Секулић, Адам Пуслојић, Иван Растегорац, Јоан Флора, Тодор Терзић, Миљурко Вукадиновић, Бранислав Вељковић...

Људе у овом свету, који је посматрао у његовој свеукупности, Богдановић је делио на гонитеље и прогоњене, а песников глас који извире са свих страна тог саздања припада – гласовим прогоњених. Зато је његов посао да пева и да опомиње.

Видак М. Масловарић

Стало блиско било Даре Секулић

(1930-2021)

Са животног просценијума тринаестог априла ове 2021. године, у вечност се запутила Дара Секулић, српска песникиња значајног стваралачког сумитета (28 објављених књига), деведесет и једном годином живота и суморним осенчењима којима је од раних дана супродстављала свој орфејски дух. Имао сам срећу да је упознам средином јануара 1976. године у Прибоју, на Лимским вечерима поезије као члана жирија у коме су још били професор доктор (сада академик) Радомир Ивановић и књижевник Ђамил Сијарић. Њихова одлука да награда Лимских вечери поезије буде додељена мени у многоме је означила мој будући стваралачки ток добро, ево, до овог постхумног сећања на њен лик. Годину дана раније у издању Издавачког предузећа „Свјетлост“ у Сарајеву је изишла из штампе њена песничка књига *Блиско било* коју ми је поклонила и која је за мене била азбучник читања у коме су се смењивале опорукe о лепом и тежном до „*ирејознавања у мртвој њеји*“, ваљда оној критичној честици када је суочење и самосуочење неминовно, када „*ошледало мирно лицу њајине бијели не може*“ када се у тамнини понад ока гомилају сећања на непреоборне дане и губитке занавек запамћене.

Отварање и тек привремено затварање рана били су њен непрестани социјус чији почетак је саозначен током Другог светског рата суровим губитаком најдражих, настављен у тескобности туђих огњишта и домова за збрињавање оних који су отргнути из родитељског загрљаја, укључујући градње и разградње учињене пред освит новог века, због којих је уместо у године успокојења поново ушла у пострадање и обескућење болније од свих предходних.

Сећајући се тих немилости из раних година њеног живота у песничкој књизи *Блиско било*, записала је да смо „*ислио ишлио и шума њуста/сјабло до сјабла као њуста// ребра корјењем гудоко њове-зана*“. Њену веру у људску племенитост, дакле, нису осенчили унутарњи ломови, нити су отуђили њу од ње што је наро-

чито видљиво у стиховима наде, усхита и вере да је „*ослањање на најближе*“ једина људска изгледност, без обзира што су јој зли узели најдраже. У којој мери је поезија могла да јој замени те ослонаце и да јој надокнади све оно што је изгубила – завичај, породицу, стално недостајуће дане среће, питомину на којој се приказала свеколиком свету упитно је, али они који су је добро познавали сведоче да је умела током живота да препозна „*свој дах рођени и да ја њрејочи у извор//у њојлоју*“, којом је благодарила све које су је лицем у лице погледали.

Могуће је да је њено послушавање „блиско било“ одређивало правце кретања ње у њој и ње по иним просторима где је по морању била запућена, ваљда у „*свијет у коме нас нијде није*“ како је записала 1978. године у књизи *Лицем од земљице*. У истој књизи, пажљивом читаоцу то неће промаћи, подно наслова *Лутање Дара Секулић исповедно сабира оне тренутке који су јој „ширили зјене“* док су „*могра усја наказ*“ призивала смрт њених најдражих. Особена по језичком структурисању и литерарним приношењима у којима је раскошним даром истицала оно што је највредније у нашој језичкој баштини Дара Секулић је успела током дугих седамдесет година стварања да остане сасвим своја и блиска онима који су препознавали њену решеност да кроз језик допре до суштине. Отуда би се у овом кратком постхумном опроштајном слову у радости што смо је познавали и жалости што се неком другом свету приволела могло још приметити да се коначно „*враћајући седе Сунцу*“ примирила у вечности и да је злости проживљене у прошлом и овом веку занавек оставила иза себе, те да је коначно „*заборавила све улазе кроз које би дољка или мрт*“, могуће је нека друга смрт јер овој потоњој није одолела.

Дара Секулић

Луњање

1.

Склојило се зелено
око долине
на ире и дан блај.

Све се сужавало
а шириле зјене
нас и наших њриказа.

У смоласи њрај
из шака нам кајале
сунца малине.

С рубова њаложиле
људичасије сјене
на могра усја наказа.

2.

Сваки нам њуи изіледао
исји, за њрвих корака,
а један је њрави.

Стирах је сјабла уједо
у црном крују мрака
расли жуји мрави.

Удови се свезали
у койриве, жар њреврели
без њласа.

Већ смо, не знајући сезали
издављење, њијела њар,
случајни њуи сјаса.

Душан Стојковић

Раде Војводић – писац свима и свему упркос

Радослав Војводић (1934–2021) несумњиво је био особено име свеколике српске поезије. Од самог почетка свога песничког „плива“ је насупрот основној струји српског песничтва, градећи свој песнички свет, препознатљив од прве. Песничке моде су се мењале, Војводић је остајао стамено на песничком вису који је запосео, налик на усамљени – лирски – јаблан. То га је – као и сваког аутентичног песника који не жели да се „угрупи“ – коштало помало скрајнутог положаја који је имао, и има, унутар корпуса наше лирике. Код нас (и у свету, уосталом) поезија се мало чита (ако се то уопште и чини). Када се неки песник прогласи великим, заслужено или незаслужено, тешко га је померити с трона. По инерцији, његово име се повлачи по критичким (антикритичким) текстовима, он „окупира“ антологије. Ако се неко „прескочи“, готово је извесно да ће – захваљујући нашој критичарској лености – бити „прескочен“ заувек или ће се – у бољем случају – непрестано „откривати“ изнова. Смрт неког значајног песника је можда тренутак да се неправда која је према њему учињена исправи.

Војводић је био, по тачној опаски Предрага Драгића Кијука, песник који је открио демонско у анђеоском, као и анђеоско у демонском, несмиреник и амбивалентни трагалац за суштинама које су и дубоко у нама и високо над нама, неухватљиве, што нас не ослобађа вечите жудње да их се домогнемо и откријемо не бисмо ли се упутили даље, ка новима и сложенијима. Био је песник вишезначне поруке. *Размеђни* лирик који се не опредељује за једну страну, не клади у један одговор. Нимало случајно, онај који је кочијама своје прозе возио философа амбивалентне егзистенције Сјерена Кјеркегора. Сваки стих, свака песничка слика, свака песма, свака песничка књига Радослава Војводића непрестано је вибрирање песничке магнетне игле, незаустављиво; не опредељивање изричито и неопозиво, шанчење, бункерисање, већ лепет изнад или – или.

У његовим се песмама брише граница између прошлости и садашњости, мртвих и живих, опстојава се на флуидном размеђу, у међупростору, ни овамо ни тамо. Нешто изнутра, сасвим функционално, упркос многим радосним и кликтавим апострофама које делују као лирски инциденти, кочи и „леди“ песму. После Војводића у српском песничком је то најуспешније чинио Мома Димић. Као и у песничком Растка Петровића, Радослав Војводић не крије руптуру: њихове песме се откидају, види се рана откида. У темељу оваквог песничког налази се питање: како се издвојен, одлепљен од гнезда (бића?) – наново (васкрсло) забићити?

Војводићево песничтво темељи се на честим инверзијама, интерполираним речима, синтагмама и реченицама самим, опкорачењима, реторским питањима, узвицима, узвицима-питањима и питањима-узвицима, апострофама (највише Бога). Његов звук је пригушен, затамњен. Као да се ромори из непојамне дубине.

Не постоји унутар српске лирике двадесетог века само *стиражиловска* линија. Ту је и она језичка коју бисмо могли *настирасијевићевском* назвати. Но, ту је и једна, нипошто занемарљива, пуна снаге, ломљаве, меандрирања, лирске задиханости, коју најбоље представља велики Растко Петровић. Радослав Војводић је управо најбољи *расијевац* свеколике српске лирике која се после песничког творца *Ойкровоња* појавила. Треба изаћи из *сенке*, обасјати се *унутирашњом светлишћу* и заронити у поезију. Она свакога дарује оним што је кадар у њој да пронађе.

Војводић није био само песник. Драгоцени су и његови романи: *Љубавници и њавранови* (1965), *Кнез њаме* (1971), *Сјоменик* (1980), *Јавни заводник* (1985), *Бели лабуд љубљаше демона* (1991), *Збојом сјазае варке* (1992), *Кјеркејор у кочијама* (1996), *Тавнина* (2000), *Ђурђевдан* (2003), *Раздојник* (2008) и *Ђедо* (2013). Посебно други наведени, најбољи међу њима који је, поготову због Војводићевог стила, али и због лирског тематског вртложења романсијерске грађе, *роман-јесма*. Подсетимо се, Тогољ назива *Мршве душе* поемом. Брохова *Верилијева смрт* такође је особена песма, роман-фуга. Војводић држи стално пред очима Милоша Црњанског (ломљене запетама и другим интерпункцијским знацима реченица налик је на оно које се код овог нашег великог писца јавља), Борисава Станковића и, посебно, Растка Петровића. (Њихови најзначајнији романи, препуни лирских секвенци, на корак су од поема; одломци из њих могу се наћи и у најзахтевнијим антологијама српске лирике.)

Еротско у роману је у први мах било закрилило „политичко“, но то није дуго трајало и будна цензура, као и када је била у питању Војводићева друга збирка песама *Одисеј из Србије* (1962), урадила је своје. Она би деловала, могуће и да је само еротско, овако разиграно и свеприсутно, било у питању, али „политичко“ је било опасније / деструктивније. Десило се слично, неку годину раније и са романом *Херој на мајарцу* (прва верзија) Миодрага Булатовића, који је само у ријечком „Отокару Кершованију“ могао да буде штампан. Свака национална књижевност у оквиру југословенске имала је своје мајсторе прозне еротике. Имала је оне који су одшкринули прозорче еротског у једној сцени (на пример, Оскар Давичо у *Песми*), али и оне у чијим је остварењима еротско, јасно одељено од порнографског, у самом срцу било. У српској књижевности, поред Миодрага Булатовића и Бранка В. Радичевића, таква писца је, највише управо с *Кнезом њаме* Радослав Војводић био. У словеначкој то је био Витомил Зупан. У македонској, са *Соком од њросијаше* – Јован Павловски.

Особена је сасвим Војводићева есејистика. Овај писац је на нови, свој, уметнички тврдоглав, начин, ишчитавао свет и оне за које се мислило да су одавно прочитани како ваља и били протумачени како је то једино могуће. Из могуће дефиниције есеја посебно је издвајао онај део који овој књижевно-научној врсти омогућава максималну слободу у изношењу ставова чију оригиналност ништа

не може спута(ва)ти. Позиција са које се мисаоно осматрало оно што се посматрало била је олимпијска, васељенска. Гледало се одозго и много тога се указивало сићушним, лажно постојећим, незаслужено слављеним.

Нису сви читаоци уопште, па ни они који су се подухватили Војводићевих есејистичких књига, исти. Било је оних који знају (а много је међу њима оних који се заваравали како су стекли то умеће) да читају и између редова. Војводић је, поштравајући изнете ставове, допуштајући им да, сасвим огољени, уз обилну – оригиналну, самосвојну, не ретко искошену – аргументацију њима у прилог, а посебно онда када је и сам писац, могуће, у прикрајку себе, осећао да такве аргументације нема довољно и да је потражена на местима где се заправо и не може, бар у довољној мери, пронаћи – управо таквим, *међуредним*, читаоцима ишао уз нос. Наш писац се није одлучио за дух *нијансе*, обазривост, штајнеровски (у књизи *Толстој или Достоевски*, упркос њеног наслова, присутан), поступак нијансиране и...и аргументације, већ за онај други, ратнички, провокативан, кјеркејоровски, антиномни *или... или*. Не, и Андрић и Црњански, већ *или* Андрић *или* Црњански. Не и Војводић и читаоци (њихови, и не увек нужно окамењени, ставови), већ *или* Војводић *или* читаоци. У Војводићевим есејистичким књигама писац није тражио читаоце; сасвим могуће, ни читаоци нису тражили писца. Али, читаоци су добијали писца. Но, да ли је (и увек, и заувек) и писац налазио читаоце? Могу ли се његове књиге читати друкчије осим уз одређени отпор који, могуће је, не нараста,

али се – далеко од тога – и не смањује. Васељенска свест о којој је он писао симбиотички је спајала књижевно, религијско, философско. Указивала се као специфично грађена и обликована гибљиво, у вечитом обликовању, никад завршеном – свест која нам је омогућавала да покушамо равноправно да се расправимо са европском културом, тако што ћемо претрести њене врхове и указати како су неки од њих само квази-врхови и да се нипошто не могу сматрати недодирљивим, иако их готово сви за такве држе. Добили смо, на крају крајева, оно што одавно нисмо имали – један *разговор међу звездама* који је неко из нашег вилајета покушао да заподене са оним, привидно недодирљивим, туђоземцима за које смо навикли да се прихватају као саставнице неспорне канона што би могао само из даљине и обазриво, музејски, да се осматра и велича. И наше писце, и нашу уметност, Војводић је самеравао без икаквог попушта који иначе наши тумачи уметности и књижевности не ретко резервишу за своје, те нам се указивало (Војводић би, вероватно, радије желео да се напише: доказивало) ко из наших страна може, и како, да се укључи у нипошто не велико јато неспорних уметничких и књижевних величина.

Никако не би смело да се заборави на Војводићево подсећање да треба да следимо лудичну мисао Растка Немањића по којој су Срби Исток на Западу и Запад на Истоку. Нисмо је следили, и не следимо је, те смо стога често, и погрешно, и западали и источили се.

Писање је за Војводића у исто време било и размишљање; његова реченица следила је, са свим њеним унутрашњим меандрирањима, процедуру мишљења. Но, то је било писање као поетичко сукобљавање, чији крајњи производ једнако је био и сукоб и су – код.

Војводић није крио против чега јесте, једнако као што није скривао шта је то са чим се потпуно слаже. Није био писац с маском. У доба када нигде без маске не можемо изаћи, није лоше, никако није лоше, да се препустимо ишчитавању значајног писца који је никада на своје лице није ставио.

Драган Мраовић

Милан Ненадић у „Два Јелена“

Легендарни Угљеша Рајчевић, песник, глумац, историчар, добар човек, био је секретар СИЗ-а Скадарлија и водио је бригу о уметничком и забавном животу српског Монмартра. Али био је задужен и за хонораре за музичаре, песнике, глумце, јер у тој мрачној социјалистичкој прошлости вредновао се и новчано рад уметника, за разлику од данашње демократије која се не бави ничим осим собом. Угљеша је увео и лепу праксу да постави дуж Скадарске улице неколико паноа са римама песника. Прочита он чудесну песму неког њему до тада незнаног младог песника Милана Ненадића, одушеви се, хоће да је стави на један пано, али треба да потпише уговор и плати хонорар песнику. Испричао ми је: „Позовем ја тог песника да дође да потпише уговор. Ненадић дође око једанаест пре подне, кажем му колики је хонорар. Али он не би хтео да му се плати хонорар. Изненађен питам како да се намиримо? Ненадић ми каже да јави у „Два Јелена“ да он има отворен рачун тога дана за ручак и пиће и то је све Угљеша задовољан, то је мање од

званичног хонорара и све то лепо обави телефоном.

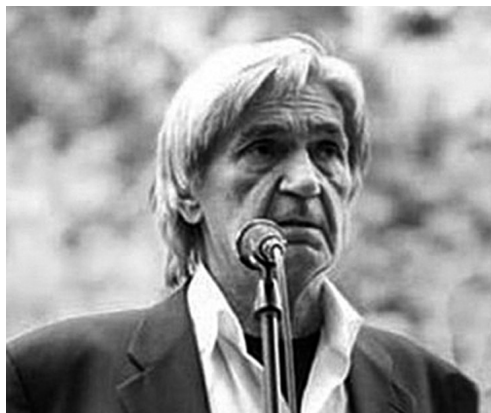
На крају свог радног времена, око три поподне, а пошто му је канцеларија била на пар корака од „Два Јелена“, Угљеша реши да види како је песник ручао. На улазу у велики салу лево види Милана Ненадића у челу софре, препун сто, гомили флаша вина и једно дванаест песника. Брана Петровић, Крца, Амбро, Кнез, Чуде, Јаша Гробаров, Александар Секулић... Схвати Угљеша да је отворио рачун Ненадићу, али није га ограничио ни бројем гостију, нити сумом новца, нити јеловником, винском картом... Мислио је да ће само песник отићи у „Два Јелена“. Ухвати се за главу, прикрије се да га песници не виде, оде код шефа сале и каже му да одмах затвори рачун и да не служи даље. Угљеша ми је рекао: „Мраве, хонорар је био сића за рачун у кафани „Два Јелена“. Средио сам са управником да ми подели рачун на два дела и пошаље га као два рачуна у два месеца, јер нисам смео да пријавим толики рачун за кафану у једном месецу. Али, не само да је песма сјајна, да је он врстан песник, но је и промућуран!“

Мирослав Алексић

Трагом Светлости

Година за нама однеда је велики број значајних књижевних стваралаца. Међу њима су и сурпужници Илеана Урсу Ненадић и Милан Ненадић. Они су страдали 7. марта, у породичној кући у Новом Саду, у несрећи узрокованој кваром на гасној инсталацији.

Милан Ненадић је рођен у Грковцима код Босанског Грахова 1947. године. Основну и средњу школу завршио је у родном крају а дипломирао је српскохрватски језик и књижевност на Филозофском факултету у Сарајеву. Већ првом песничком књигом *Стефанос* ушао је на велика врата у српску поезију. Било је то пре тачно педесет година. Објавио је потом тридесетак песничких књига и избора поезије. Добитник је најзначајнијих књижевних награда и признања, као што су *Змајева награда Мајице српске*, награде *Ђура Јакшић*, *Десанка Максимовић*, *Јован Дучић*, *Бранко Ћопић*, *Жичка хрисовуља*... Превођен је на готово све велике европске језике и заступљен је у десетинама антологија.

Они који су слабије познавали Милана Ненадића често су више пажње пос-

већивали његовим понекад неконвенционалним и разбарушеним наступима и на томе градили слику о њему. Ипак, та је експонираност била много мање важна одлика његове комплексне личности и суштински небитна за његово стваралаштво. Милан Ненадић био је књижевно образован песник. Гнушао се

површношћу и незнања и свега просечног у стваралаштву. Веровао је у снагу и значај песништва, у поезију као виши принцип, рекло би се и у њену надмоћ и мисију. Било је нечег аристократског и витешког у тој његовој вери. Тим пре што његов лирски субјект па и његови лирски јунаци углавном бивају немоћни у судару са вољом медиокритета, муљем и губом провинције, издајом државе и власти и ендемском суровости светских моћника... Његов Гаврило Принцип није трагичан зато што ће неминовно страдати због борбе за идеале већ зато што ниједан од његових идеала не може да опстане између подвига хероја и немоћи заједнице да на том подвигу истраје и изгради бољи свет.

Илеана Урсу Ненадић рођена је у Зрењанину 1954. године. Објавила је двадесетак ауторских књига поезије на румунском језику. Песме су јој превођене на више језика... Бавила се преводилачким и антологичарским радом. Преводила је поезију многих румунских песника као и српских песника на румунски језик и учинила је пуно на богађењу књижевних веза румунског и српског народа.

Бројна су висока признања и награде које је за свој књижевни и преводилачки рад добила Илеана Урсу Ненадић. Издвајамо награде: *Печат вароши сремскокарловачке*, *Сиражилово*, Награда за *превод године ДКВ*, награда *Савеза књижевника Румуније за најбољи превод*, „*Михај Еминеску*“ Евројске фондације „*Михај Еминеску*“, Медаља „*Еминеску*“ Владе Румуније као и Златна значка КПЗ Србије. Била је актуелни потпредседник Друштва књижевника Војводине и Савеза књижевника Румуније.

Поезија Илеане Урсу је израз једног уравнотеженог духа, сведености емоција, мира пронађеног у свету обичног свакодневља. Стишана и помирена са светом, њена поезија представља антипод Ненадићевом прометејски побуњеничком песништву које доводи у питање устројство света. Та два поетички дијаметрално супротна ствараоца градила су готово четири деценије једну на љубави засновану животну причу из које су поред осталог настале и заједничке књиге: *Песме* (1985) и изванредни превод Еминескуовог *Светилоноше*.

Сурпужници Илеана Урсу Ненадић и Милан Ненадић сахрањени су на Новом гробљу у Новом Саду у суботу 13. марта. Опело су служили свештеници Српске и Румунске православне цркве.

Давид Кеџман Дако

Искра између два света

Када несћане човјек
расириши се свијет
Добрашин Јелић

При мисли о богатом, жанровски разноврсном, а у погледу самосвојности књижевног концепта такође пажње вредном делу песника, приповедача, романописца, књижевног и ликовног критичара и есејисте, путописца, хаиђана и афористичара Добрашина Јелића (Слатина, код Андријевице, 1946 – Београд, 2021), неминовна је упитност за живота му од саме књижевне критике до краја неодгонетнута: Где или у чему је овај писац црпео сву ту енергију и подстицај за такву стваралачку радозналост и преданост самом чину писања? Могуће је да до иоле потпунијег одговора стигнемо и пречицом – ишчитавањем књиге лирских записа објављене под именом *Лејай* (2010). Његови лирски записи одликују се једноставношћу исказа, лапидарношћу, садрже само оно што се не може или што не би ваљало избрисати или заборавити. Написане у првом лицу, остављају утисак животног, властитом кожом спознатог наука, као да су одјек личног удеса, последица пораза, ехо крика који настаје при отварању ожиљка стеченог након зацељења ране и ишчезнућа боли, а што је и цена сваког горког сазнања, истовремено су и „брәне“ од могућег призвука сваштарског свезнања, површног многознања: „*Свако њреба да има / Своје увјерење / Засновано / На сојстивеном искустију / То је айсолућина слобода* / – вели у запису о слободи – „*Друје / У човјечанстију нема / Само њако можемо / Да се не њравдамо / Збој њоја шћо јесмо / Али ни шћо нијесмо*.“

Ту су и слова тако блиска Јелићевим филозофемама о добру и злу, о празнини, о Богу, души, напретку, узвишености и о промашају, а све је засновано и на основама дијалектике као и на оном искуственом дакле, на личном осећању свега до чега сам стваралац стиже загледањем и одгонетањем оног наоко ефемерног при „читању“ природних феномена као знакова широм отворене а вечне књиге... Пажње су вредни и његови веома смели лирско-медидативни записи о *сневању живојиа* и *о јави сна*, на пример, о многим нимало једноставним и свима наоко јасним, свакодневним темама, али о космогонијским и метафизичким појмовима чије одгонетање захтева ширину при трагању за истином која није једна и иста за све.

Осим овог, самосвојно је искуство овог аутора као афористичара („*Правила нема. / Свако за себе их сћвара*“; „*Живој је фарсична ијра са смрћу*“), искуство и став човека који се не либи ни предочавања мисли у форми есеја импресионистички интонираног, као и филозофске мисли уобличене у форми филозофеме или сентенце: „*Добро дјело јестје служба свјестјлосћии*“; „*Када несћане човјек / Расириши се свијет*“; „*Без свијетиа човјек је / Олућина*“; „*Знање је као шћака / која ће нам њосћайиши / Нејоћредна / Само не знамо / кад ће се њо десиии*“; „*Свезналице умиру срећни / Без одјека*“; „*Када јод сам срео њораз / Био је њу човјек*“; „*Море је ниже од ријека / Да би их освојило, / Ко нас ослободи / Зароди нас...*“ Било о чему да је слово све су ово мелемна сазнања која би ваљало уградити у кодекс свакодневног хода међу људима, као што су од

мелемних људи постајали богови, најпре онај „*несавршени бој / Па Бој / Видљив Бој / Па невидљиви Бој*“ (...) – како и сам вели у песми „*Богови*“, којом нас Јелић подсећа, или обавештава о оном што се догодило пре трена када се (и како се) завршило рајско, чисто, златно доба човечанства, када су богови силазили међу

људе „*јрије но шћо се срушило / Осам мостјова / Од девей / Колико их је било / Између неба и земље / Осћао само / Онај један / Који се назива Кинвај / Којим се душе умрлих / Узносе / У невидљиво / У своје / Вјечно сћанишиће...*“

Уз слова / записе о светлости, о души, или о писању као спасењу („*Док њишем њјесму / а нарочићо њрозу / Сћарим / Неумићно сћарим / Док сасвим не осћарим* // *Када њрође неко / Вријеме / Поново се родим / Знај њо њома / Шћо ојейи / Пишем*“ (Док њишем), о свеопштој пролазности, о животу, дакле, који се доима и као фарсична игра са смрћу, у *Лејайу* овог писца богатог опуса су и ванредно успеле, готово опсењујуће лирске песме о завичају, о антејском споју човек – родно тле. Најлепша таква песма антологијске вредности је „*Рудо брдо*“, а блиске су јој „*Облаци*“ и „*Биље*“. Веома успела је и песма „*Изгнаник*“, о Анаксагори, филозофу који је „*јрви њоред мајјерије / Посћавио ум / Принцип крићања / Оно шћо све / На свијетју / Доводи у склад*“. Као и сви јеретици / безбожници, наравно, Анаксагора „*ди њорнан / И у одсусћиву / Осућен на смрћи / Када су ја ућићали / Да ли му је сћало / До домовине / Пољедао је у небо / И рекао да јестје*.“

И било да је реч о завичајном Рудом брду, које се лепотом у тишини између Неба и Земље чини као да је то онај свијет и једино за чим при таквом доживљају песник жали јесте шћо у њом несћварном сћанишићу / нема никоја / осим мене, или је то реч – одбол остварен(а) као одраз / последица ерудитског, дакле и дубоког и широког, далекосежнијег промишљања о свему другом а што је стварност у свету без Бога, верујући „*да смо од једноја / Да смо једно*“, Добрашин Јелић је кроз свој живот минуо са жудњом за искреним и истинитим, природним складом, подједнако за оним складом у себи, као и за складом око себе, на Земљи, у космосу. За свеопштим хармонијом, на макро и микро плану, а што је, по Бели Хамвашу, такође *Једно*.

Милош Јанковић

Грка чаша

Милану Ненадићу

Немој да дринеш, знаш шћиа следи,
ако шћића друјо – смрћи си увеждао,
а њо шћо, ијак, образ њи њобледи,
знак је да знаш и шћо ниси знао.

Понекад, маестјиро, уме да завара
идеја о њома да ничеј новој нема,
као шћо и сћрах некоме њрећвара
часћи у збирку радљених дилема,
или је, нерейко, сасвим обезличи,
садије у сумњиво, њрошино начело,
које на имаоца нимало не личи,
иако слови за њејово дело.

Баши ше дрѡи за бдуђу њама,
сћи си сунца и кафанској неона;
на њродној њлочи – слика у раму,
уз свейло свица на ивици сунјона.

Већи од себе и досућене коди,
а лући од сћада бизона у њрку,
једеш све шћо вилица здроди
и сваку њојијеш, ма колико њрку,
одавно њрећворен у обојен њривид,
у који њи се душа, рањена, склања,
сћреман да њреживиши и бол и сћид
шћо је лаж њосћала услов ојсћјајања.

(2012)

Драјан Лакићевић

Умео је стихом да каже све

Владимир Јагличић (1961–2021)

У другом корона-пролећу, упокојио се у својој 60. години, у свом граду Крагујевцу, песник и преводилац Владимир Јагличић. Прозаист и критичар – у свему успешан, но највише је дао поезији: својој, српској, и руској – на српском језику.

Појавио се почетком деведесетих, уочи стогодишњице Српске књижевне задруге. Најпре у БИГЗ-овим и Задругиним едицијама. Напоредо са збиркама *Изван ума*, *Тамни врћи*, *После рајна*, *Усамљени љућник*, објављује преводе поезије Николаја Гумиљова и Александра Блока, *Антологију руске поезије 18. и 19. века*. Доцније, низ руских песника, као и *Антологију руске поезије XX века*.

Опевао је све што га се дотакло. О Српској књижевној задрузи написао песму „Гостинска соба“:

*Ту су Црњански, Андрић и Десница
седели – њамо Раичковић Шишван.
Ту ће и њвоја звезда небесница
да сјајка мало, колико си сиреман...*

Био је то велики замах и снажан почетак једног књижевног живота препуног живе речи у више жанрова, а највише у поезији. Био је мајстор версификације и неисрпни мајдан риме. Бирао најтеже форме, постављао себи најтеже задатке, бавио се највећим песницима.

Високе захтеве које је постављао себи – постављао је и другима. Почетком деведесетих, интензивно, писао је критику, највише у *Пољедима*, политичком магазину у Крагујевцу. Хвалио је и кудио – знатно више погађао него што је про-

*Ни до чега, сем до истине
не доведе ме животи овај.
Владимир Јагличић, 1992.*

машивао, и кад је хвалио и кад је кудио. Ни кудио ни хвалио није напамет и паушално – све је умео да поткрепи на свој начин, па коме мило, коме криво. Био је строг, опредељен за савршенство поезије.

Радио је као институт – објавио целу библиотеку: двадесетак својих песничких књига и избора (поред поменутих, *Сенке у дворшћу*, *Пред ноћ*, *Немој да ме зовеш*, *Јуџира*, *Поседи*, *Сјуб* и друге), пет романа и књигу својих приповедака, књиге песничких превода (поред три тома антологија руске поезије, изборе Шаламова, Мајаковског, Брјусова, Балмонта, Буњина, Тјутчева и др). Велики низ књига прозе и теорије, са руског језика. Са сарадницима, преводио је са француског, енглеског и немачког.

Не знамо је ли био већи песник или преводилац поезије и прозе. Преводио су му одјекивали музиком руских песника, а поезија Јагличићева била је у завери с унутрашњим димензијама и дубљим нивоима српског језика.

Преводио је највеће, али и мање познате – откривао, мењао слике о великој руској поезији 19. и 20. века. У његовим препевима, Блок и Цветајева заблистали су великим сјајем српског језика. Јагличић је, у српском стиху, показао у чему је њихова величина.

У једној строфи А. Блока, из *Изабраних њесама* (87. коло СКЗ, 1994) дочаран је Песник:

*Песник, у сумњи, изјанан, сам,
на раскришћу два љућна дива.
Приказа ноћних њасне љрам,
услион је далек – мрља сива...*

је ли то аутопортрет песника или преводиоца, или читаоца?

А стихови о стиховима:

*Раздацани сред љрашних мајацина,
(Ко да и не љосиоје!),
Стихови моји, ко стиара вина,
Доћи ће, љек, на своје –*

да ли говори Цветајева, или њен преводилац, или сваки други песник?

Не само у критици – и у поезији је био строг... Не само у критици – расправљао је и у самој поезији.

Током три деценије – добио је готово све најугледније награде за поезију и превођење. Умео је стихом да каже све – да у катрен или у сонет „упакује“ причу, легенду, доживљај, мисао. У насловима његових песама, у исто време, били су: Орфеј, Верлен, Благовести, Русија; али и крпа, пањ, сајам, мрве... Његов тематски хоризонт био је изузетно широк... Основно осећање његове поезије јесте била потиштеност и скепса, али је славио Србију и поезију и љубав у ужем и у ширем смислу... Опседало га је прогонство песника – и у раним и у зрелим књигама. О Овидију је певао на почетку и на крају.

Негде је и себе видео као самоизгнаног песника...

Свет је био мрачнији од његовог погледа. Али је веровао у вечни сјај поезије – оне ретке, успеле, доведене до савршенства мисли, језика и форме:

*Ал ко љо љамо кроз векове,
уздише, сам, над мојом љесмом?
Нису л нам љесне међе ове?
Нас, земне, маме љек небеско.*

У Јагличићевој прози кључа Србија са свим њеним „лицима“ (Давичо) и у многим бојама њеног живота и језика. Владимирова Шумадија има своје историјске, моралне и трагичне димензије. Као у неким продуженим стиховима, све је згуснуто и посвећено.

Сачинио је антологију новог српског песништва, *Када будемо љрава*. По својме, не угађајући ником... Нико га није похвалио; одмах су га напали недаровити, а то је био знак да је нешто озбиљно погодио...

Ником није завидео:

*Шћа сам све чуо, шћа видео,
завешћавши љај свети дољима...
Ако сам ком и завидео,
онда зрикавицу у љољима.*

То су стихови из књиге *Прегрјаће хоризонћа*, којом се, после двадесетак тешких година, вратио у СКЗ. За ту збирку добио је Змајеву награду Матице српске.

Још у раној поезији је славио Благовести, и на преурањеном крају, на, Благовести отишао у загрљај предака и песника-претходника. Себи је написао епитаф у многим песмама и многим књигама. Један од њих гласи:

*Иљак, с већином нисам мојо,
уз руљу која бесни.
Признајем, сам и то љрег Бојом:
дио сам српски љесник.*

Има о њему, тек, да се прича и пише. И то му дугујемо.

Ево како сам упознала господина Милутина Дедића, сликара, историчара уметности, путописца!

Било је то на концерту у Дому Војске; дипломски испит полагао је млади кларинетиста.

Рекоше ми организатори да седнем у први ред. Поред мене је крупан господин са бележницом и оловком. Помислим да ми је колега и зачудих се како га не познајем, јер знам све који о музици пишу.

Поче концерт! Чује се најлепши икада написани концерт за кларинет Волфганга Амадеуса Моцарта... Завирих радознало (и непристојно!) у нотес мог суседа. А тамо – оживљавају не само црте лица овог интерпретатора него и његов напети унутрашњи израз који као да каже: „Сад ил’ никад“ – обухватајући и осећај треме и предаје уметничког чина...

Следила је пауза и ја не издржах да господину поред мене не изразим своје дивљење. На моје изненађење он рече:

„Хвала, али ја знам да се Ви више дивите мом брату него мени.“

„Луда ли човека“, помислих, та ја и њега први пут видим у животу, а он ми прича глупост о свом брату.

„Мој брат је Арсен Дедић!“ – рече.

И тада, моје усне се развукоше у широк осмех јер ја јесам била (и остала) искрена обожаватељка Арсенове уметности...

После смо се спријатељили, ишла сам на његова предавања о занимљивим и

Гордана Крајачић

Лепше је ићи него стићи

Милутин Дедић (1935–2021)

далеким путовањима, чак и на изложбу његовог сина у кући Ђуре Јакшића! замолио ме је да за један часопис напишем о музици у Првом светском рату, ја њега да ми дозволи да за корице својих *Музичких љрича* употребим слику једне од његових воденица. Поклонио ми је и дивну графику цркве Светог Василија са Хиландара...

Не могу да верујем да Милутина више нема!

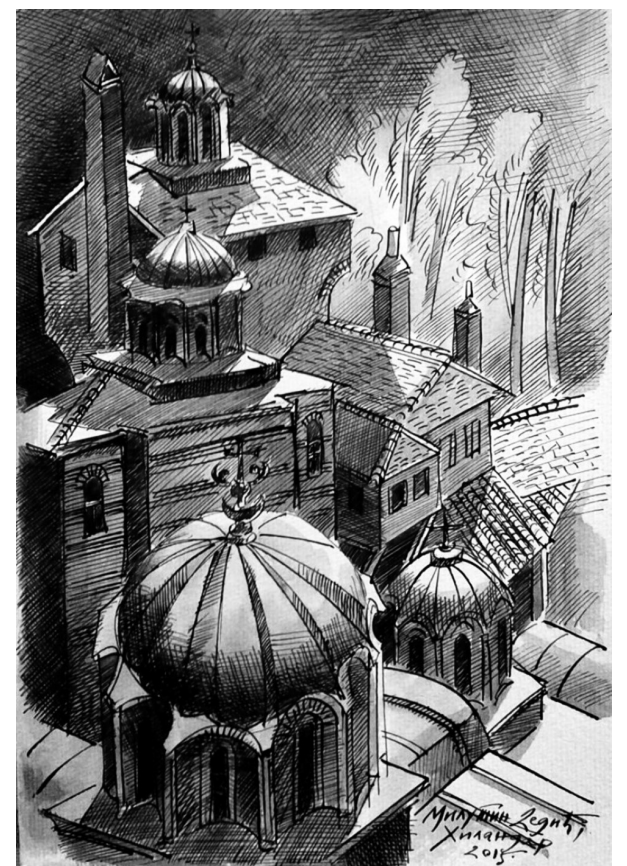
Био је пун живота, онако огроман, као „од брега одваљен“, виталан, раскошног талента, прави ренесансни уметник.

Рођен је у Шибенику, десет пута дневно је, како каже, пролазио поред чувене монументалне катедрале, која га је инспирисала да упише студије Историје уметности.

Географски су и Арсенову и његову судбину одредили рођаци; један ујак живео је у Загребу (и ту је отишао Арсен на студије права), а други у Београду (где је кренуо Милутин). Мајка (која је била неписмена) бојала се да јој синови не буду радници, знајући колико је „горак раднички хлеб“ са седам кора. Отац Јо-

ван је имао савршен слух (запалили су његово лепо певање и Готовац и Бомбардели) и желео је да му синови буду музичари. „Арсен је сто посто испунио његову жељу“ – рекао је Милутин у једном интервјуу, „био је сушта моја супротност, крхког тела и одликаш са свим петицама, а ја сам био несташко.“ Свирао је кларинет (тако сам га и упознала), обишао готово све поморске музеје света (јер су му преци били поморци) и многе манастире. Како је говорио Слободан Милеуснић, директор Музеја православне цркве – „Манастири не умиру – они само замиру“, а Милутин је овековечио многе од њих. Најчешће је одлазио у Хиландар, залазио у све његове кутове, дивио му се у свему. Насликао је и многе његове предмете који су 2004. године нестали у пожару.

Увек су га магнетски привлачиле даљине и путеви. „Суштина је у самом путу, а не у циљу путовања“, говорио је. („Лепше је ићи него стићи“). Обишао је Исланд, корална острва, Тајланд. На његовим скицама оживели су и Ћирилов,

Милутиин Дедић, цртеж Хиландара

Беловић, Џумхур. Чак ми је рекао да је у једној од двадесетак уредно укоричених *Зайиса* нацртао и мене како напрегнуто пратим неки концерт.

Привлачила га је и тајновитост а она је имала многобројну разгранатост. Једну од таквих мистичних прича сазнала сам од госпође Биљане Бошњак, која је у разговору са Милутином сазнала о „Хрватској краљевини коју је наследио мачак“...

Рајко Ђурић (1947–2020) остаће запамћен као новинар, политичар, проучавалац ромске уметности и писмености, драмски писац, есејист и песник. Обратићемо пажњу у нашем тексту на овај последњи сегмент његова деловања у нашој култури и уметности. Оставимо нам је у аманет следеће збирке: *Ром изражи месито њод сунцем* (1969), *Без дома без њода* (1979), *Прасијара реч далеки свети* (1980), *А и У* (1982), *Хефестови ученици* (1986), *Душа и њејео* (2008) и *Доба негода* (2015).

Хефест је бог ковача, али и чаробњак („нешто као чаробњак“, вели Роберт Грејвс за све коваче из бронзаног доба), а песме Рајка Ђурића делују као исковане, али руком песничког мага. Његове песме граде једну привидно вилинску (стварно: демонску) песничку сликовницу у којој проговарају ромска (архаична, друга, митолошка, симболичка) предања. Песнички је уобличен један засебан, чврсто структуриран свет који настајују *кућа мученица, куку биље, смртноцветија*, у којем се плаче: *сецијте земљи уши / да се не чује врисак и Од замейка / Говор сиреми смрти*. Готово свака песма је позив на путовање ка световима, и далеким и блиским, оним који нас – архетипски – насељавају и до којих се долази само рударењем по властитој унутрашњости. Читање Ђурићевих песама греје душу иако се после сваког слеже на наше срце талог болне горчине. Свет овог песника је чврсто уобручен као онај Васка Попе, Гојка Ђога, Исмета Реброње, раног Звонимира Костића. И поред очигледне симболичности, пред нама је, пре свега, ако таквог чуда уопште има (а има!), *метафизичка поезија*.

Метафоричке синтагме су језгра Ђурићевих песничких слика. Навешћемо само два примера: *кућа вајре* („Први пут“) и *їрана свейлостии* („Курвин оченаш“). Песничке слике његових песама садрже специфичну метафизичку ауру (нипошто не могу бити „прочитане“ одједном, траже ишчитавање запретееног подземног слоја који је њихов саставни део): *Од замейка / Говор сиреми смрти / Где клија ЈА / (...)* / *Од крика слейи / Вода* („Где клија ја“), *љуљашка вейра њада* („Планина у грчу“), *Празнина ко некад земљу њесни* („Нестајање“), *Од носи вейар свейлостии / Крика* (Исто), *У*

десној води / Жеђ („Куку биље“), *Вейар у вриску / Ко мајка над њодом / Оївореним / У десној води уїледа / Сїас* („Ветар пролази“), *Од њуїка земље / До снова сунца / И даље / До куће смртии / Где се њреїиру њаво и дої / Доїире њоїлед* („Речи туђинског доба“), *Осеїаши круни се дої* („Други пут“), *На њраїу си смртии / јої їде ње њоїлика смрти / Да сїиане* („Шести пут“), *Њишу се душе мртївїх* („Између два жута зида“)...

Постоји бошовска димензија његових песама. Песник говори о демонској природи човековој, о самом злу које као да веје из суштине ствари које је изнутра окупирало, из људи самих којима је завладало. Његове песме су и крик и побуна против такве (дис)хармоније, ахармоније, демонхармоније која свет и људско постојање покушава да узме под своје. Постоји читав колоплет боја у визуелно јаркој Ђурићевој поезији. Црно (светло зла) је једна од боја које доминирају овим песништвом. Остале боје (и веома присутну зелену), међутим, надсводила је жута. Жуто (златно) на симболичкој равни, као боја Сунца, означава мушки принцип. Символ је божанске моћи, сјаја, просветљености, бесмртности. Треба се присетити великог шпанског песника, нобеловца, Хуана Рамона Хименеса који је, поред зелене (ту је у дослуху са земљаком Федеригом Гарсијом Лорком), своје песништво „заситио“ жутом бојом. Једна Ђурићева песма зове се, неологистички, „Невидо-жута“. Посебно је „зажућена“ песма „Сликесмрти“ коју наводимо из цела: *Носимо слике смртии / У очима / Два жуїа круїа // Жуїа у црном / Ко месец у ноїи // Два жуїа круїа / Секу нам вид / Слейи небески лик*.

Књига *Прасијара реч далеки свети*, пуна реторских питања и унутрашње драматике, која и насловом удаљује у прастаро време и временује далеко, отимајући и време и простор (он је сасвим иреалан, измаштан, месецом – злокобно – обасјан), измештајући их до несањаних

дубоких даљина и далеких временина, укорењујући их у исти мах јер оно што је прастаро коренски је наше, сама срчка живљења и говорења – оставља песме без рима и интерпункцијских знакова (то је обележје Ђурићеве лирике и иначе; понеку риму налазимо само у ромским „верзијама“ песама), а експресивним песничким сликама (и то је карактеристика поезије нашег песника) „осликава“ упорно пропињање и надирање као немирење са затеченим, оживљава / очовечава природу бризгајућим и вибрантним персонификацијама.

Ђурић се није либио да крене и од усменог. Његова песма налик је на песничку кутију у којој се налазе мање кутије. Она се може, и мора, ка самом њеном – скривеном – срцу, „листати“. Усмено у Ђурићевом песништву је и усмено уопште и посебно усмено преузето из традиције, религијских схватања, легенди, митова, пословица, загонетки, песама, могуће прича и иних усмених умотворина, Рома. Основне речи-теме Ђурићева песништва, несумњиво, јесу: *круї, месец, вейар, змија, њиїица, њод, сан, вода, јела, ње, ваїра, звезда*. Њихова симболика је неспорна. Ту су и митски појмови попут *куку биља* или *месечевої коња*.

Ђурић у својим песмама опева рађање (и света и човека). Посматра свет по први пут виђен очима човека, прогледалог из нигдине, загледаног у ништину. Опева сањано и одсањано. Једнако тако, заумљено. Враћа се у тесто превремена. Опевано мора бити оречено, Мора се проговорити и из празнине, потребно је оречити биће. Јесмо говорна бића по дефиницији, али до право, егзистенцијалног говора ваља далеко путовати. Путеве су и у нама, дубоко у нама. Очекивано, Рајко Ђурић нас је даривао новим речима, онима које су плодови тог дубоког унутар себе путовања. Песме су му биле и чаралице и бајалице.

Својим песма Рајко Ђурић је Роме укорењено у прајезик, у слободу саму. Њихо-

во лутање је, по њему, налик на слободу која се не тражи, већ се собом носи. Самим својим живљењем овај несрећан народ слободу, оживотворену својим постојањем, другима нуди као образац. За разлику од Пушкина по којем, у *Циїанима*, и слобода ограничава, она је за Хефеста / Рајка Ђурића, због хефестовске уроњености у митско, ковачки стамено, неокрњива. Може бити угрожена и привидно ухапшена, али моћна су, и никад склопљена, њена крила.

Антологијске Ђурићеве песме треба тражити међу следећим лирским остварењима: „Не стили сватови“, „Четврти пут“, „Шести пут“, „Куку биље“, „А и У“, „Умирање“, „Молитва“, „Смртоцвета“, „Плач мајке“ и „Курва анђео и њаво.“ Прочитамо ли пажљиво, не само њих, већ све песме Ђурићеве, лако уочавамо како је у њиховом језгру сама студ душе, њена језа.

Весна Ђоровић Буїрић

Ластовита песма

Владимир Андрић
(1944–2021)

Мислиш, неки људи никад неће умрети.

ТО, умрети је страшна реч – њу избегавају кад си мали јер не умеју увек да ти објасне шта је то С М Р Т. А, ти знаш шта је то... Али, неки људи никад неће умрети, без обзира што знаш ту реч за избегавање. И то, тако мислиш кад си мали, али, и кад одавно више ниси мали. То ти је важно за оне људе који су ти важни пре свега за маму и тату.

Мени Влада није био ни мама ни тата – по годинама је могао да ми буде, на пример, ујак, или старији брат. Али, и у овим својим годинама, веровала сам, и ето, још верујем, да њега она страшна реч од слова С и М и Р и Т, не може да потпише.

Како сам тако мислила?

Па, тако некако, јер ја од како га познајем, а то је много година, о Влади мислим као о великом дечаку коме године не мењају ништа: од радозналости, од ведрине, насмејаности, бунтовништва, зачикавања, зановетања, измишљања и домунђавања.

Његове скројене реченице, без обзира јесу ли стихови или оне за причу, захтевале су да се замислиш. Иако се у његовој дивној, ластовитој песми – лети, преко његових скројених реченица не можеш да прелетиш: мораш да застанеш и да уђеш у реченицу као што се улази у кућу. А, кад уђеш!!! Видиш да је вредело мислити и застати и одгонетати.

Волео је радио и Дечју редакцију.

И ми њега волимо.

Једном смо, да би нам написао приче за *Добро јуїро децо* (то су неки разлози који немају везе ни са децом ни са песницима ни са нама), морали да му кажемо:

– Вlado, мораш другачије да се зовеш.

И он је, само за наше слушаоце, постао Лале Гудуровић.

Ето!

То ти је друг!

За један круг или више кругова.

Зависи, јеси ли ласта, море, бицикл, Сава или Лале.

Осмехом му машем.

Мислим да нас баш такве замишља.

Одлазак Великог пријатеља

Ганчо Савов (1930–2021)

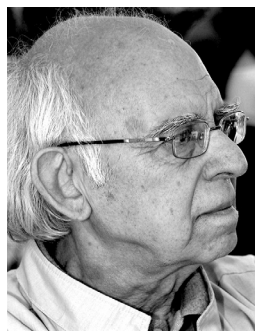
Ганчо Савов, бугарски књижевник, научник, публициста, преводилац, професор универзитета, члан Удружења књижевника Србије и велики пријатељ наше земље преминуо је 22. априла у Софији у 91. години живота. Савов је на бугарски језик превео више од четрдесет књига српских писаца, међу којима и дела Радоја Домановића, Бранислава Нушића, Иве Андрића, Милоша Црњанског, Душана Матића, Десанке Максимовић, Михаила Лалића, Радомира Константиновића, Милована Ђиласа, Јована Христића, Добрице Ђосића, Матије Бећковића, Милована Витезовића, Душана Ковачевића... Поред осталих признања, Савов је добитник награде «Радоје Домановић», Удружења књижевника Србије.

Савов је рођен 25. октобра 1930. године у граду Пернику, у Бугарској. Био је уредник у издавачој кући „Наука и искуство“ (Наука и уметност) у Софији, а после тога је дуго година уређивао културну рубрику дневног листа „Народна младеж“ и руководио његовим издањем за књижевност „Пулс“. Касније је радио у Бугарској Академији наука (БАН).

Од 1974. до 1985. године, за време комунизма, био је у политичком затвору

под лажном оптужбом за верлеиздају и за „идеолошку диверзију“, а, заправо, због отвореног и упорног залагања за зближавање бугарског са југословенским народима, посебно са Србима, као и због супростављања бугарској Државној безбедности. После тога, све до 1989, односно до пада режима Тодора Живкова, био је у изолацији, без могућности да објављује и да се запосли. За време демократских промена у Бугарској био је рехабилитован судски, политички и грађански.

Радио је у неколико редакција и био водитељ емисија на српском језику у Националном радију (програм Радио Бугарска за иностранство). Наставио је и свој научни рад у БАН-у. Крајем 1994. постао је главни и одговорни уредник ревије за светску књижевност „Панорама“, а нешто касније и председник Савеза преводилаца Бугарске. Био је у редакцијском колегијуму бугарског сатиричног недељника „Стршел“. Био је професор на славистичкој катедри Универзитета у Великом Трнову и предавао је књижевност Јужних Словена

и историју јужнословенских земаља. Био је члан организација бугарских књижевника, новинара, преводилаца и других бугарских и међународних културних удружења.

Добитник је неколико бугарских и страних књижевних награда, као што су Национална награда за књижевност „Рачо Стојанов“, златна награда Министарства културе Бугарске и Савеза преводилаца Бугарске, награда Српског ПЕН-а (2003), Претнарева награда Словеније (2006), српска награда „Златни круг“ (2010), „Богородица Тројеручица“ (2012), „Драгиша Кашиковић“ (2019) и других.

Савов је аутор књига о књижевности Јужних Словена („Јужнословенске књижевности до краја 19. века“, „Јужнословенске књижевности 20. века“, „Историја јужнословенских књижевности“ и др.), „Јужнословенске земље“, неколико књига публицистике и студија, књиге о репресивном систему комунизма у Бугарској („Клопка за контраше“) и више превода прозе и поезије.

Удружење књижевника Србије

Милица Миленковић

Заведени поезијом

Предраг Бјелошевић, *Заједно, са зидовима*, Удружење књижевника Републике Српске, Бања Лука, 2020.

Структура насловне синтагме најновије збирке песама *Заједно, са зидовима* Предрага Бјелошевића пренесена је и на називе унутрашњих циклуса песама: „Визије, стварност“, „На путу, теби“, „Вријеме, са уочишта“, „Поновни сусрет, свјест о кући“ који се налазе између уводног и завршног циклуса књиге „Идући у сјенку своју одјевен“ и „О пјесми која се понавља у времену“, чиме је постигнута равнотежа песничке мисли и идеје у целој књизи, а стиче се, визуелно, и утисак да ту равнотежу одржава једна запета која се понавља и у насловима песама као онај средишњи део на ваги који држи оба таса у један заједнички механизам. Који ће тас превагнути и где ће се успоставити равнотежа линеарног дискурса ове књиге, на читаоцима и тумачима је да одгонетну.

У првом циклусу збирке, „Идући у сјенку своју одјевен“, Бјелошевић највише подсећа на песника из своје збирке *Снивачима, из несна* (2017), као да прави прелазни мост између те и нове књиге како би читаоце увео у један потпуно другачији начин певања који почиње тек другим циклусом у новој књизи. Оно што је на посебан начин било обрађено у *Снивачима, из несна*, поруке које је преносила та збирка песама, сада су изнова инициране стиховима о сну: „Остани што дужи у своме сну. / Предворју новог свијета.“ – покренувши изнова тему сна као креације, као света идеје који креира стварност: „Нечији остварен сан. / Кроз живот ће да те води.“ Питање о себи и сопству одлично је приказано у песми „Огледало, у теби“ чиме је јасно указано на човеково унутрашње биће којим се песник Бјелошевић бави било да пева о сну, раснутку или сенци; он пева о човековој усамљености и двојству личности, постојању двојника у зависности од угла перцепције: „Јер онаквог каквог те други. / Познају. / Ти се сигурно не познајеш.“

У песми „Ићи“ која је дала идеју за наслов књиге: „Идемо. Заједно. Са зидовима. / Испред себе.“ отворен је историјски простор вечног кретања човечанства у којем се стално наилази на препреке, зидове, где се генерацијска смена, оних „који долазе“, своди на наду да све „што прескочено је. / Прије њих. / Неће морати и сами. Да прескачу.“

На ваги другог циклуса налази се однос визије и стварности („Визије, стварност“) и слободно можемо рећи да у овим песмама откривамо Бјелошевића као поету филозофа који се препушта виртуозном компоновању стихова трагајући за смислом постојања човека и песме у једном времену, које можемо да одредимо као апокалиптично, у времену где:

„Ноћ њада
По уклесаним линијама живојћа на
глану
све дубља и бесмисленија

Слика мрака наше звијездане историје
све је јаснија
и као да се и ноћ уштапа у мраку
надмене људске цивилизације“

Трагајући за смислом постојања песник Бјелошевић покушава да одговори на питање „Ко сам ја... / Ко је онај човек“ – на питање које човек поставља само себи и које небо као симбол Творца поставља о људима, а истина је, наслућује читалац, у бегу, себи у сусрет, као и у истоименој песми, где бег значи одлазак из урбане затворености у природу бића човека:

„Из бейтонске кошнице Пчело њолејти у
сусрећу њјесме Брда
која ће њривлачи као Ружа исцјуњена
некџаром Сна
разносећ мед сојсџива и млијеч мношџива
џроцвалим џољем наде“

Духовни пут на који креће песник у циклусу „На путу, теби“ повешће нас „У потрази за собом“, ка ономе што ми јесмо:

„Пројекџивани ко зна џдје и ко зна кад
само да дисмо једној дана
враџили се у сјећање ваџиреној џраска
у свейсџи маџине уџробе“

Кроз низ песама које су посвећене човеку и Творцу, песник Бјелошевић преиспитује покајање и грех човека, залуталост цивилизације у просторима остварених снова погрешних појединаца. Посрнула је цела васељена, пророчки казује песник, долази ноћ и све захвата мрак: „Чист мрак опседа престо“. Минус-присуство светлости у овом циклусу безнадно нам описује време у којем живимо, у којем је реч постала лаж и на њу имају само право „пљувачи на дуге стазе“. Посрнуло свега око нас дубоко је укореењена у нашим бићима, у ћутањима, у мраку који смо дозволили да савлада наше снове. Но, има наде, поручиће нам стихови песама наредних циклуса „Вријеме, са уочишта“ и „Поновни сусрет, свјест о кући“ којима се песник окреће са универзалног строја ка националном, ка откривању националног бића и идентитета Срба у оквирима религије и хришћанства: „Свјетлост божанска сад бди над нама / нисмо ми никоговићи ил било који / вјера у нама као у светом храму постоји“. Песник уочиштима назива она места са којих проговара о спознаји времена, о месту човека и песника у њима чинећи их „гнијездима“, духовном обзнамом њиховог просторног лика: Котор, Гомионица, Сићево, Москва, Франкфурт на Одр, Чортановци, Омск (Сибир), Абакан (Јужни Сибир), Томск (Сибир), Ефес и Софија. У следећем циклусу песама „Поновни сусрет, свјест о кући“ имена великана културног наслеђа полазна су основа за певање: Петар Кочић, Збигњев Херберт, Алекса Шантић, Борхес, Драган Колунџија, Стеван Тонтић; песме су посвећене: Лази Костићу, Васку Попи, Давиду Албахарију, Ђури Дамјановићу, Николи Гузијану и Славчу Маленову. У судбинама уметника и њихових дела огледа се лирско ја препознајући смисао живота тамо „где снови бдију – живота творства, / Насред силног неба које не ласка ником“ – тамо где песници уздижу се „пјесмом а не криком“.

Краћа поема којом се затвара књига под насловом „О пјесми која се понавља у времену“ подсећа на низ песама у

самој књизи које можемо сврстати под одредницом програмске, јер у њима песник Бјелошевић даје своје виђење онога шта је поезија, шта је песма, која је њена функција, а који смисао и где је место речи у њој: „Рјеч у пјесми је све. Осим основног смисла. / Она је темељ. Чудесној грађевини повезаној. / Исто-времено са свјетлошћу васељене.“; песма је „остварни сан“, писање поезије има тачно одређено време које долази у „часу властитог раснутка“. За Бјелошевића поезија је метатекст који се темељи на већ постојећим културним и поетским наслеђима: „Ово није ламент. Над собом. Над нама. Пјесма је искона. / Свих који вијековима пјевали су. Надали се. Пјесме. О немогућем. / Творцу. Лијепог дана у невремену.“

Ова књига није ламент над нама, ово је само још један покушај тражења смисла у радости удеса постојања – послужимо се песничким стиховима преведеним у синтаксичку целину за коначан суд о овом својеврсном молитвенику поезије заснованом на исконској поруци „У почетку беше Реч и Реч беше у Бога“ – на исконском односу Творца и поезије, са јасним знацима и Платоновог и Ари-

стотеловог мимезиса, где лепота песама долази попут светлости која је у стварности нестала, али која се огледа и буди у великим сновима.

Збирка песама *Заједно, са зидовима* Предрага Бјелошевића од оних је књига које настају дуго у суштини и тишини песничког бића. Отуда њен смисао није само један већ је богата многим значењима. Свака песма ове збирке је антологијска, а поготово оне које спајају најхуманије у нама – песме у којима се спомиње очева кућа и метафизички однос човека према родном гнезду – свака је написана, осећа се, у дубоком надању искона, склона ка спајању савремености и архаичног, јер песници су они који „заведени поезијом / вријеме и виђено преодјевају у пјесму“.

Песник Бјелошевић проговорио је о заједништву и зидовима међу људима, али и о заједништвима и зидовима које носимо у себи. Док он време и виђено преодева у песму, читаоци остају заведени овом књигом, јер она се чита начином срца – оним начином на који једино можемо са сигурношћу да потврдимо да је *Заједно, са зидовима* изузетна књига нашег песничтва.

Љиљана Лукић

У дослуху с вјечним

Ранко Рисојевић, *Анђео у дворишту*, Арт принт, Бања Лука, 2020.

„З а шта год се ухватим, све је ломно и нестварно“, записао је Ранко Рисојевић у једној пјесми из своје најновије збирке *Анђео у дворишту*. Онај ко је склон контемплацији,

наћи ће се пред бројним изазовима у животу. Безброј питања могуће је поставити у вези са

смислом живота и људског битисања у њему.

Објављујући књигу *Анђео у дворишту*, са поднасловом (*Избор из духовне поезије*), Рисојевић (1943) је уврстио у њу знатан број пјесама у избору Мирка Вуковића који је и писац предговора под насловом *Гласник снова о вјечном*. Тако су се у овој збирци нашле пјесме које осликавају Рисојевићево животну путању од дјетињства до данашњих дана.

Савремена књижевност не посеже много за биографским подацима, али нас Вуковић у свом предговору упознаје са податком који је кључни за разумијевање Рисојевићевог односа према Богу, као Оцу човјечанства, што представља улазак у контемплативне просторе писца ове књиге.

Вуковић указује на податак везан за Рисојевића да је он „посмрче, дијете рођено након очеве погибије у Другом свјетском рату“, те да зато „трага за очевим, и стиже до очинског лика. Дакле, та потрага за физичким оцем сасвим природно интендира ка откривању, или ти досезању, Онога коме се обраћамо са Оче наш.“

Зато *Анђео у дворишту* полази од Рисојевићевог дјетињства и централне фигуре његовог оца, али и осталих личности мајке, бабе, стрица, што указује на амбијент пишевог одрастања и сазријевања.

Први циклус отвара се пјесмом „Јад“, у којој Рисојевић поставља једно од кључних питања у свом животу: „Зашто се није јавио, зашто ме је оставио?“ Очев лик се сублимише у Бога Оца јер

оба остављају дјечака (писца) без одговора које он жели да чује.

Већина пјесама из ове збирке посвећена је пишевој тежњи да се „приближи“ Богу и да га спозна. Пјесма „Ти знаш да ли је готово, Господе“ указује на пјесничко интелектуално сазријевање које је ишло од Демокрита, Рилкеа, а посебно Паскала, који му је рекао: „Уђи унутра, дубље од мене. Види Христа... Има једна сјенка, нека то буде твој Исус... Да њен сјај обасја твој очај и нађени покој!“

Пјеснички дијалог са несазнатним и непојамним наставља се и у пјесми „Небесно, небесно“ у коме је истакнуто питање: „Шта је тамо, овамо, горе, доље, шта?“

И поред низа пјесама које нису споменуте, треба издвојити једну а то је „Гдје си, Павле“ посвећену покојном Патријарху Павлу. Пјесма представља ванредно преплитање реалних и апстрактних ситуација које уз, крајњу лапидарност језичког израза, доводе до успјешности ове поетске цјелине.

Може се рећи да је Рисојевићева збирка пјесама *Анђео у дворишту* резултат дубоког промишљања и преплетања стварности и маштарија које су обасјале чудесне ауторове стихове, произашле из његове свијести и подсвијести.

Иако мала форматом, збирка садржи 79 пјесама подијељених у 5 цјелина с неobicним насловима („Удјени се у мене, непотрошена нити“ или „Ако и ћутим, бројаница цвили“).

Пјесме из ове збирке нису за читање него ишчитавање, јер сваким новим рођењем у ову лирику, откривамо у њој неку мисао коју нисмо одмах уочили. Оваква контемплативна поезија, разговора с душом, је за сладокусце духом и оне који ће знати да уживају у несвакидашњој поетској чаролији.

Вийомир Теофиловић

Исто као метафора рђаве бесконачности

Љубомир Ђорилић, Певање о исијом (изабране песме), ЦКТ Младеновац, 2019.

Давно је уочено да књиге истог аутора имају много заједничких одлика, препознатљив ауторски рукопис чак и кад су тематско-жанровски врло различите. Отуда и опсервација која је прерасла у топос књижевне критике: *Исац целој живојој ишије једну књију*. Наслов књиге Ђорилићевих изабраних песама не ставља нагласак ни на ауторску личност ни на његов опус, већ на теме и мотиве. Другим речима, није исти песник него свет – упркос непрестаним променама, у суштини остаје исти. *Певање о исијом је рђава бесконачност, ничеанско вечно враћање исијој*.

Наслов књиге, а то посебно важи за наслов збирке изабраних песама, је својврсно значењски кључ, наговештај песничког погледа на свет и основне значењске матрице његових песама. Има ли излаза из Ђорсокака у који смо зашли или је *circulus vitiosus* наша судбина? Већ мого књиге нам даје наду: *Постјоји само један љуј / Преко човека / И Цвејта*. Асоцирамо човека у епифанији Максима Горког, као громаду морала и истине, а *Цвејта*, са великим Ц као визуелно нагласану емотивну спону малога са великим, са људским достојанством и поносом. Другим речима: *Постјоји само један љуј* – широк као царски друм, танан као завичајни сокак.

Наслов првог циклуса је у знаку завичајне идиље – *Лийа мирише*. Но усхит завичајем трајао је само трен. У првој песми циклуса песник се већ у наслову пита: *Је ли љо лийе цвејт*. Завичај има у нашем бићу статус вечности, као и његови симболи липа и храст, но уместо благодети спокоја и ванвремене опуштености, суочавамо се са пролазношћу тренутка: *Мисао још не крену / ни као лахор иших, / једна се лајшица љрену / и слети у мој сийих. // за живој белој цвејта / сад ме у љесми сирах*. Живимо у судару две атмосфере – исконске, природне, и атмосфере међу људима и народима. Трагика судара је утолико поразнија што атмосфера људских односа трује и разара природу уместо да је умирује и оплемењује. Песник слугује опасност: *Сад ме у љесми сирах*. Стих је аутентични израз, дах и дух песничког бића! У суштини би исти смисао имао и стих *Сад ме сирах*, али лоцирање тог страха у песму има далекосежно значење – песник живи у два света, стварном и поетском; ма колико био житељ стварног (спољног, свима заједничког) света, он зна да је поимање стварности крхко и непоуздано, да је једини завичај и једина потпора његовој свести и самосвести његова поезија.

Циклус песама *Далијонизам*, са поднасловом *Est unus in rebus*, отвара песма *Пиротехника љаса В*, посвећена синергији чулно-појмовних перцепција. Песма је посвећена слову В, чији обликовно-значењски потенцијал, попут Анаксимандровог апейрона, садржи у језгру клицу читавог света. Песма се завршава стиховима: *У љасу В / Кога дрсиш шуму / Вршиш љејој бојна / Бреза љлаче // У љасу В / Човек ли је? Дилему припада ли човек свету или се гордошћу или грешкама и греховима издвојио тематизује почетак песме. Човек је творац реченице, основне јединице и поимања*

света и међуљудске комуникације, али и узрочник опасног загађења, чак угрожености света. Символика *цвејта* је кључ наде, магично решење ребуса: *Реченица у један љас љрејворена / На свакој љачки љоложена мина / Како љодићи цвејт / Сржи / Сјабла / Будућности?* Песма у коју смо завилири и наредна у збирци – *Рогови гласа В*, тематско-значењска посестрима прве, призивају нам чувену Рембоову песму *Самојласници* – о вокалима као бојама или бојама као вокалима – но наш песник је пред себе ставио много тежи, најтежи могући литерарни задатак – универзализацију само једног слова/гласа и то сугласника! Задатак би био нескроман и преамбициозан да наш песник није том другом песмом, почев од наслова, иронијском дистанцом обухватио и прву, диптих у целисти, знајући да огољени патос, макар порука била и оваплоћење искренности, приземљује естетску сферу и зазива одбојност у рецепцији.

Песма *Тишина* суочава нас са *орвелизацијом* перцепције и поимања стварности – бело нам је црно, а црно бело. Преименовање стварности са скривеним циљем је манипулативног карактера – господари наше судбине, политичари, једу месо а ми купус, убеђујући нас, нажалост успешно, да у просеку једемо сарму. Лајмотив песме, њена кључна реч је *лажу*. Плагол је толико речит да му није потребан субјекат – његово именоване чак би било сувишно, сузило би палету злочинаца.

Многе Ђорилићеве песме насловима асоцирају лексиконски дискурс – тематизују разне појмове: апстрактне *Ознака, Сирах, Муке, Нага, Семе...* конкретне *Очева кућа, Ернесијиново*; најситнија бића *Крјел, Гриња, Мува, Комарац*; метафизичке категорије *Умејности, мржа, сийц; Сирашину суд; Транс, олањ свејлостий...* и значајне личности историје и културе *Јефимија, Вишњић, Десанка, Црњански...* То је лирика прожета духом есејистике и прозе, а песме посвећене значајним личностима су биографске нарације. Стихови су у функцији синтагми или реченица које заједнички заокружују смисао, попут дефинисања појма у лексикону. Да ли је ова страшна потреба редефинисања појмова мотивисана интелектуалном амбицијом, незадовољством координатним системом наших знања и разумевања, или је у питању мотивација друге врсте? Чини се да су у питању два мотива – чисто песнички, потреба да се бића, појаве и збивања уместо безличним апстрактним речима сагледају и представе песничким сликама и метафорама, да се из пасивног обитаванја у свести пренесу у просторе осећања и *logos* динамике. Други мотив је морални бунт, незадовољство актуелним системом вредности, апел за повратак смисла и правде у хаос и безакоње. У песми *Смак* у циклусу *Симбиоза на дну* песник тражи помоћ од Свевишњег: *Ослово, Боже једини, / именован људске љошастий: / или нас врајши врлини, / или нас Смаком љошастий*.

Разуме се, у песничком срцу и духу стваралачки порив и критика постојећег непрестано се преплићу и прожимају. Ево тог драматичног укрштаја: *Ујујуру, кад љожелим Живој, љресјаје Ноћ / Починье Ваздух, и Море, и Људи... / И лејо*

видим: Постјоји Злоујојреба (Из љесме Великој слона частй). Пада у очи персонификација – објекти су добили статус субјеката, постали су *personae dramatis* заједничке драме људи и свих осталих бића.

Песник је с ону страну оптимизма, тражилац и видилац истине, али у дубини душе верује у победу добра – сама енергија живота је родно место и доброте и лепоте, извор и увир свих вредности: *Покренули су све облаке убисјивене, / али, жив је живој / и љројив њих / и љројив мене*. Плеонастичка синтагма *жив је живој* и визуелно-звучним ефектом нам појачава поруку о непобедивости живота. Исход односа живот – смрт је исконски одређен законима природе и не зависи ни од песникове воље. Свест о немоћи бића предодређеног да буде свест и савест народа да утиче на исход борбе између Ероса и Танатоса, да не буде награђена упркос својој умној и моралној изузетности, има метафизичку конотацију: до тајни света људски ум не досеже. Суочење са неминовношћу: *живој је... и љројив мене* призива нам потресне стихове Црњанског из поеме *Сиражилово: Тишина ће сийићи, кад све ово свене, / и мене, и мене*.

Већина Ђорилићевих стихова су, условно речено, у слободном стиху, махом без риме, али њихов унутарњи ритам и ликовно-звучна еманација су друго ја песама као бића од речи. Другим речима, наш песник гради вербално-визуелно-звучни амалгам, особено семантичко-морфолошко-музичко тројство. То је најтежи и најделикатнији стваралачки подухват лирског песника – прожимање унутарњег и спољњег бића песме, стапања њене есенције и егзистенције. Тај покушај досезања хармоније могућ је, нажалост, само у призиву хуманизоване стварности и имагинацији сновиђења. У песми *Снајперистий*, естетика, са насловом који биће злочина и лик злочинца не види као јединство субјекта и објекта већ у знаку њиховог контраста, суочавамо се не само са могућом већ и у стварности честом спрегом лепог и ружног, естете у души злотвора: *Снајперистий с љрећеј сираша / каже док жрјиве дира: // не волим ружне мрјиве. / Естетски увек дирам / здраве и леје жрјиве*. Није овде реч о неком изузетку, некој моралној накази у белом свету, већ о снајперисти поред нас – *снајперистий са љрећеј сираша*, блиском и питомом комшији у мирном времену. Претужна је ова песничка варијација антрополошког Хобсовог увида *човек је човеку вук*. Песник нам открива да ово својство није остатак животиње у човеку већ *надграђна* животињског, естетизација злочина. Естетизација није овде у функцији ублажавања ругобе злочина већ додатна мотивација – уживање у злочину. Песникова порука је много драстичнија од аналогije са природом – односи међу животињама су у сфери Божјих закона; за људе је та сфера тесна, додали су јој и инферналну. Другим речима, *љакао нису друји*, како је сматрао Сартр, пакао то смо ми, снајперисти и све друге убице са изговорима да злочинима унос ред и поредак у друштво и историју. Асоцирамо и чувене речи Димитрија Карамазова: *Човек је љреширок, љреба ља сузиш*. Наш брат, сетимо се, није мислио на распон људског већ на многилоост нељудског.

Не би толико пакла било међу нама да већина сме да покаже да је већина и самим тим одлучујући део свог друштва и целог света. Али гро стада има срце јагњета, ни моћни овнови не слугује опасност. Ту трагичну истину песник нам открива у песми са кратким али бритким насловом *Муња: Муња на ијли дрема, / близу је судњи дан: // Мојла ди сирашна неман / да сруши љлузије, / а нико није сиреман / за сумрак исијорије*.

У збирци је и низ родољубивих епско-лирских песама, које актуелизују нашу традицију, од митских времена до година ових. *Раскојчана земља* је поема која евокацијом епохалних догађаја и значајних личности сажима читаву нашу историју, помињући на крају и књижевне великани који су је опевали – Јефимију, Вишњића, Десанку и Црњанског. Поема је, и поетички и дужином, и *Србија од нејокога: Србија која рајши / љајши и љамши / и смрши одолева*. Епско-лирске песме *Муке, Тамнице, Куле и свайшови, Семе, Нага, Очи наше, наша љледгала, Бисери, Рузмарин, Бресква, Још цвејта лимун жујт, Мајке, Кроз дрвеће и Очева кућа*, као што назиремо и из наслова, актуелизују наше вечне теме и дилеме. На узбудљив и књижевно ефектан начин се прожимају древни фолклорни и наши данашњи мотиви и наративи. Мада нам је садашњост далеко од давнашњих великих жеља, песник гаји елан наде. Она (још увек) не расте, али се чује и предосећа у дамарима завичаја, у духу природе око нас: *Мелеми су ране извидали / сад можемо да се усјавимо. // Обнављамо љило кроз љролеће / као јујиро кроз фрулу љевање*.

Емил Штајгер је у *Умећу љумачења*, уважавајући класичну поделу књижевних родова на лирски, епски и драмски, лирику везао за евокацију, за доживљај који дубински гане срце и душу, за зрак светлости у тами битисања. Но додао је: *Свако љраво љесничко дело (...) учесјивује у свим идејама родова*. Имао је на уму и тематско-поетичку ширину нашег песника. Ђорилић евоцира нашу драму од памтивека до наших дана, зато су његове лирске песме и наративи наше епике и драмски колоплети наше историје којима ни космички бруј ни људски хуј не назиру расплет. Додуше, *постјоји (...) један љуј / љреко Човека / и Цвејта*.

Поменимо, на крају, и надахнут, студиозан поговор Душана Стојковића, као и ликовну лепоту књиге – на корицама и у књизи су слике Драгана Бартуле из његовог циклуса „Конаци и коначишта“.

Алекса Мрђен
1927. - 04.03.2020.

Тесјаменї

*У љрашуму Тејредове косе
Нека се мој љрах расеје!
Где оморице вековима љркосе,
Где се вечно аквамарин смеје.
Хоћу да чујем како завија вук,
Вејра са рокојом,
Нека ми невремена најављује љук.
Где се ијра мачка са окојом,
Где се љу мрсе кукавице,
Тејред оишри љубавни љрик,
Зари љесма косовице.
Расањује орла у шесјару крик.
Ту, љде не живе слуге бојова
Што људе држе у лудилу снова.
Тако да цели ми рода рана
Уз ехо иујље сјене
Урлање јовањских сајана.
Кад зайворе месечеве мене.
Хоћу да будем на врху Косе,
Где вејри зайху ливада доносе,
Где сунце љали љрве лучи зоре,
Да одозіо баци љојлед
на Смајдово море.*

Књижевни опус аутора чини 40 наслова – спевова, драма, сатира, балада, либрета, поетизованих есеја књижевних дневника, мемоара и филозофских огледа. Појединачна дела објављивао је у књижевним часописима, учесник многобројних књижевних трибина. У неколико последњих наслова у средишту ауторовог интересовања је промишљање о актуелном тренутку цивилизације. Дуго година радио је као директор основних и средњих школа и високообразовних центара. Упоредо с тим објављивао је научне радове из педагошке теорије и праксе.

Драган Лакићевић Опет хајдуци

Иван Златковић, *И жив и мрт*, Лагуна, Београд, 2020.

На самом почетку романа *И жив и мрт*, један од актера чита новине *Време* (доцније ће се појавити и *Правда*). Време је један од најважнијих оквира повести пред нама, а та повест хибридна документарна прича – реконструкција времена и људи, управо у свом времену.

Поступком ређања појединости или детаља-елемената стварности и хронике, Иван Златковић уводи читаоца у време својих јунака – хајдука, њихових јатака и жандармеријских официра, у Србији, између два светска рата. Локалитети: Ривача, Венчац, Букуља итд. упућују читаоца на Аранђеловац. У роману Варош,

доцније ће се као простор романа проширити и према западу и према истоку Србије, а одећа и опрема јунака, као и ко-стимима позоришта, дочарава моду и дух времена Златковићеве повести. Оквире времена и друштва обележиће и сликовите марке оружја, двогледа и цигарета, као и статус актера и њихових занимања.

„Три месеца раније“, као у филмској техници, ретроспективно се пред читаоцем појављују „акционе“ сцене обрачуна жандара са хајдучима – документарни времеплов прелази у динамичну „радњу“, чији извор би могле бити оне новине с почетка, јер писац своју веродостојност и „познавање природе и друштва“ базира на подацима – новинским, архивским, усменим, којима се дочарава време. У смењивању тих планова: документарних и акционих, одвија се роман *И жив и мрт*.

Посебну динамичност приповедања у овој повести стварају драмске сцене, дијалози, разговори и разуђен говорни језик. Ти дијалози одвијају се у специфичној сценској тами, на рубовима окршаја или у тамничким околностима. Колорит и згуснутост тих сцена дочарава

својеврсна приповедачка поезија, донекле сродна Ђосифевој метафорици у *Коренима: Њему ѿмуша ѿкоуља у главу; Ноћ се намршишила; Напољу је киша завијала и уједала; Дан се цеди као расол...*

Филмска динамика интонира начин приказивања хајдука у акцији. У акцији – на делу и у говору, сенче се њихови „разбојнички“ карактери. Један од њих, техником „сказа“ приведе о пљачкању куће варошког трговца. Хајдуков говор има димензије сведочења. А цело поглавље уоквирено је документовањем из новина: „Пише у *Правди*“. Сведок приповеда и наредну пљачку, са убиством – из појединости сећања, реплика, управног говора састављају се слике у причу. Оквир тог сведочења представљају лик и историја доктора Танасјева, руског емигранта после Октобарске револуције, још једна димензија времена, као оквира романа.

Поред поднаредника Савића и хајдука Јоваша, који су главни актери супротстављених страна, у роману се појављује још неколико портрета које је, као у старинске оквира овалних фотографија, уцртао уметник приповедача. То су: Јагода и Ђука Кромпир. Златковић уме, у неколико потеза, да „среже“ лик, рецимо Циганчице из Буковика: „Слатка као коцка црног шећера. / Име јој је било Лилика. / Мири-сала је на зумбул. / Имала је истетовирано

срце испод стомака. Јоваш је због ње први пут узео пиштољ и кренуо у пљачку.“ Рецимо и неке друге: графичким обликом писаца сугерише њихову поетску димензију.

У згуснутој приповедачкој материји писац је уградио и тамни, патинирани етнографски слој шумедијског села, који се језички и реалистички допуњује са историјском графом – оквиром психоделичног трепета што слугу смрт, свирепост, клање, пљачку... У етнографски материјал спада и језичка грађа – изреке „Клетве и псовке“, али и древни мотив мапе са благом.

Повратак хајдука у српску књижевност увек има своја искушења, почев од епских представа из класичне поезије хајдучког циклуса, па преко књижевно-уметничких огледа и метаморфоза ликовна у романима Јанка Веселиновића, Светлика Ранковића и Бранислава Нушића. Златковић се, у том смислу, реалистичком потком наставља на Ранковића, али модерним поступком обликује грађу на свој, уметнички савремен начин, с елементима стрипа, албума, фељтона.

„Ликовни прилози и фотографије“ говоре језиком докумената и сликовито допуњују овај поетски роман. Тек у светлости те грађе, читаоца схвати недостижну чаролију приповедања коју ова проза поседује у свом обиљу.

Душица Појић

Лексика нестајања

Драгољуб Златковић, *Човек и смрт у лексици и фразеологији иројској ѿвора*, Етнографски музеј, Београд, 2020.

Драгољуб Златковић је етнограф аматер, ако се аматеризмом може сматрати педесет година преданог рада на сакупљању етнографске и дијалектолошке грађе пиротског краја. Дијалектолошко истраживање обједињено књигом *Човек и смрт у лексици и фразеологији иројској ѿвора (и ѿвора суседних обласи)* у двадесет тематских поглавља доноси грађу подељену по местима записивања и допуњује је речником локалног говора употпуњујући *Речник иројској ѿвора* лексемама које у њега нису ушле. Овај сегмент његовог рада крунисан је капиталним *Речником иројској ѿвора*, који садржи 40.000 речи, а сама књига се надовезује на ауторова слична теренска истраживања попут: пословица и поређења, фразеологије наде и страха, фразеологије омаловажавања у пиротском говору. Већ и сам избор појмова чијом се номинацијом бавио упућује на врсног познаваоца народног живота, а радови, према дијалектолошког карактера, пружају грађу за етнопсихологију, етнолингвистику и когнитивну лингвистику.

Књига *Човек и смрт*, како примећује рецензент др Софија Милорадовић, омогућава увид у концептуализацију појма смрти у свести говорника прирзренско-тимочког дијалекта. Смрт је једна од кључних тачака живота, жижа у којој се сугиче сплет жарисних ставова и емоционалних реакција и стога је одвајкада заокупљала људске душе и људске мисли. Она је не само огледало човека, његовог физичког и културолошког искуства, већ се на основу односа према смрти могу одредити и културе, које овај феномен концептуализују сходно својим историјским и религијским особеностима. Тематске целине које је Златковић концептирао обухватају појам смрти у целисти, почев од онога што јој претходи, до онога што долази после ње – од старости и болести до представе о оном свету. Како је доле, тако је горе, закључује један његов саговорник. Издвојивемо везу представа о смрти са системом вредности и очувањем традиције.

Човек и смрт, међутим, не доноси дијалектолошку грађу везану само за конвенционалне културолошке представе. Битан аспект ове књиге јесу и индивидуални став појединаца према умирању, колико

и одраз животних околности становника пиротског краја. Поред очекиваног страха – један „извор“ планира да се крије по пештерама како га смрт не би нашла, среће се и шаљив однос према овом феномену. Само о изјави особе која не жели да умре у кући како не би плашила децу могле би се написати стране и стране. У лексици и фразеологији смрти Пирота и околних места сагледава се пре свега живот Златковићевих сабеседника. Њихови искази су израз тежачког трајања, усмереног на опстанак и на мукорпан рад. За њих смрт често није трагедија одласка него врхунац, круна њиховог животног пута. Тек када дођу црна кола, рећи ће један ауторов саговорник, можемо да знамо ко је какав човек био. Ту је и наизглед оксиморон: срећна смрт. Такву смрт има особа која је у животу стицала, а срећа умирања јесте у ономе што је оставила иза себе: много деце – а сва му жива, и пуни домови. У њеном доприносу животу.

Драгољуб Златковић је окарактерисан као Вук Караџић пиротског округа. Рекли бисмо да је је пописао и описао готово све сегменте народног живота тога краја. Већ сама чињеница да је на овом терену обухватио фолклор готово у целини значајна је сама по себи. Треба, међутим, имати у виду да је носилац фолклора село, које се гаси, али фолклор у облику у коме га сада познавамо неће нестати јер га је Златковић сачувао. Било би неправедно рећи да је његов рад само од локалног значаја јер поред тога што је сачувао фолклор једне области, ваља истаћи и да је она најстарија регија српске културе. Записавши најрахаичнији слој српске културе до кога данас можемо да допремо, аутор га је дословно отргао од заборава.

Истраживања Драгољуба Златковића обављена су по свим научним стандардима, што их је извело изван аматерских оквира и дало им научни кредибилитет. Она имају научну поузданост и научну вредност. Аутор је и у земљи и у иностранству објављивао радове и књиге те учествовао у пројектима. Његови се радови цитирају, а имају и друге видове рецепције. Научка је, и у Србији и изван њених граница, прихватила и вредновала Златковићев рад. Остало је још да се огласе званичне институције и да Драгољубу Златковићу дају оно што припада његовим заслугама – националну награду.

Маја Херман Секулић – амбасадор и икона културне дипломатије

Наша позната књижевница Маја Херман Секулић, за чију поезију је велики руски песник и Нобеловац Јосиф Бродски рекао да су „њене песме од најређег талента и лепоте каква је и она“, два пута је добила титулу почасног амбасадора поезије, светске књижевности и културе, а недавно и титулу „Међународног амбасадора мира“ од стране Светског књижевног форума за мир и људска права под окриљем Уједињених нација.

ског рода” у организацији Министарства културе Србије. За Дан поезије била је позвана да учествује на међународној конференцији на најстаријем индијском универзитету у Варанасију и на Чеховљевом фестивалу на Криму. У „месецу поезије“, Маји Херман Секулић додељена је у Истанбулу и угледна награда „Светлост Галате“ за допринос култури, док је њена поезија током марта изашла у једној антологији и представљена шире у Кини на фестивалу „Пут свиле“ у преводу Ју Тиана.

То је трећа титула амбасадора Маје Херман Секулић. Претходне две добила је 2020. као „Амбасадор за Србију и свет“ од стране Бхагирата Чударија, индијског политичара, песника и председника угледног Глобалног књижевног друштва са преко 12.500 чланова са седиштем у Њу Делхију, чија је она и јединствена „Глобална икона поезије“ и администратор. У исто време је и од Галакси академије и њеног председника, познатог индијског песника и филозофа, професора др Ђернаила Ананда, добила титулу „Глобалне иконе књижевности“ и титулу њиховог „Амбасадора културе и добре воље за Србију и свет“ као и највишу награду ове Академије за промоцију књижевности у свету.

Ових дана, њена поема „Силна Јерина“ у преводу и са предговором енглеског песника Ричарда Беренгартена, излази као књига у издању Фондације за светску књижевност, у едицији Класици. Истовремено, Мајина песма „Bossa Nova“ је изабрана међу 50 најбољих песама за антологију „Космичка поезија“ у издању Светске књижевности из Индије, док се друге њене песме ових дана појављују у бројним страним антологијама међу којима су су антологија Чеховљевог фестивала и Међународна песничка антологија „Одисеја“ Фондације Мунира Мезједа.

Поводом Дана жена, Маја Херман Секулић учествовала је на великој домаћој „зоом“ конференцији „Култура је жен-

Такође у марту, у Италији је преводила Клаудија Пићино представила Мајину песничку збирку „Велики план“ за коју је предговор написао уважени Данте Мафиа.

Поред тога, Маја Херман је ове године била позвана да напише предговоре за неколицину страних збирки песама, дала обимне интервјуе за енглески часопис *Поет* и за Антологију критичке мисли 21. века, I свеска, а њене песме су у току 2020-21. године штампане у више европских и америчких антологија и часописа (*Atunis, Winter is coming, Poetic Bond, Brave World, Literature today* vol. 9, 10, itd).

Маја Херман Секулић управо је завршила роман „9 живота Милене Павловић Барили“, роман који је писала 2 године на релацији Њујорк – Београд, ускоро излази у издању Галерије и Фондације Барили из Пожаревца. У припреми је и филмски прилог А. Глишића о стварању те књиге. Ово се надовезује на 10 значајних међународних признања и једну нашу награду, које је у току 2019/2020 године добила за заслуге на пољу промоције културних и хуманитарних вредности и за значајни допринос српској и светској књижевности што је чини можда највише награђеним нашим књижевним ствараоцем у свету, при томе преведеним на 25 страних језика.

Слађана Миленковић

Смисао у стиху

Радован Влаховић, *Бдење над смислом*, Банатски културни центар, Ново Милошево 2019.

Радован Влаховић, велики ерудита, у збирци песама *Бдење над смислом* исписује својерсну песничку опоруку. Бдење, реч истакнута у наслову књиге, као постојана будност упућује да песник, узносећи се у сфере духовног, у екстази стиха бди над животом, бди над смислом. У православној вери бдење приближава Богу, а удаљава од патњи и бола, што у збирци песник имплицира доводећи у везу поетски речник са лексиком из домена духовног, црквеног. Тако у песми „Опорука“ која отвара збирку, себе назива сином „орадошћеним“ и каже: „Стварајући жудим бесконачно / свакодневно чистећи срце / уметношћу“, дакле смисао види у уметности која му „чисти срце“. Док ноћу упућује молитву творцу и „господару свемира“ да га прими и „воздигне“ у своје „безвремено крило“, живи као привремени путник на овој планети, спреман да се преда, управљајући поглед све више ван земаљског живота, у недокучиву вечност. У песми која носи наслов попут збирке, он каже још да га његове „омаме животом“ чине „рајником / *ишло стиражари ноћима / као крај-ујутак на друму*“, непрекидно трагајући за смислом. Већ сама реч смисао као суштина, бит, поента, сврха, значај или есенција даје филозофски, рефлексиван карактер овој поезији.

Сагледавајући људски живот у контексту вечности и безвременог, Влаховић управо долази до тог проблема којим се бави у својим стиховима. Још од античких времена мислиоци и уметници трагају за смислом живота, постојања. Мисао о смрти, пролазности живота снажно је присутна још у грчкој књижевности од самих њених почетака, а наслеђена је из богатих, древних митолошке грађе. Свест о суморној неминовности човековог краја нашла је свог одраза у врло израженој нити антрополошког песимизма која се, још од Хомера и Хесиода, провлачи кроз дела лиричара, трагичара, касније прозаиста, као и у мистеријским култовима, који су тежили да некако премосте тај неподношљиви јаз између живота и смрти. Ту нит антрополошког песимизма испреда даље Радован Влаховић, сагледавајући суморну неминовност човековог краја и промишља о смислу живота покушавајући да следи најчувенији натпис у Делфима, *Сјознај самој себи*, који се може ставити и као мото ове збирке, а из њега произлази све остало. Самоспознаја као водеће начело помаже Влаховићу да подноси све околности у којима се нађе, од оних обичних свакодневних, сусрета с људима који га нагоне на стих „онај мени / оно што је / рекао њему / онај други / о теби“, све до важних животних ситуација, тешкоћа, кад једноставно „отклопи лобању и ветри је“ и „гура даље“ или побегне из самог себе „у црне рупе / рчуше“ батргајући се у „лабиринту пропуштених прилика“. Песник доживљава катарзу исписујући ове стихове, попут античких трагичара, његова катарза је изазвана замишљеношћу над животом и свакодневицом, при том, имајући у виду своју природу, настоји да се у срећи не узноси и не размеће, а у несрећи да не клоне духом.

Влаховић пише и живи запитан, попут „сребрних гласова“ који га походе из далеких светова и казују му нешто „херувимским шапатам“ ноћу, док се облаци љуте. Страх од смрти се рађа из незнања о ономе што се у животу збива по нужности судбине. Еурипид је рекао „Живот се само тако зове, али је ништа друго до мука права“, тако живи на мукама, повремено и наш песник. Свакодневица у којој је принуђен да живи „у земуници или на десетом спрату“, кошава у Банату развјава га док разговара са „назовигенијима, кафанским филозофима“ јер се негде, и са светом, треба или мора живети, како каже Влаховић „сам са свима“.

С друге стране, како би надвладао усамљеност, празнину, бес или апатију, песник је стално будан. Песник се непрестано пита, и тако запитан жели да буде сам у себи „као у бунару“ као што се вук казује у својој природи „људској и вучјој“. Свест о песми, о љубавним стиховима које је испевао, доводи песника до слике туге која му „реже мисли“. Опхрван бројним љубавним песмама окреће се себи и „до песме с муком долази“ на трагу омиљене лектире Миљковића, Мајаковског, Рембоа, Киста, Тракла где су „сабијена у напрстак / читалачка искуства“ творећи аутопоетички слој у неколико песама. Влаховић тако исказује високу свест о стварању, писању, поезији, какву имају само песници филозофи попут Бранка Миљковића. Пише „како може“ јер „запевај како знаш“, можда се једном и „допадне смрти“ док је његова сенка, његов „двојник писац“ који ће његову будућу славу носити стремећи ка вечности. Како је објавио и у неким својим прозним делима за њега је „читање плус писање једнако живљење“ све што је доживео стварно је само ако је „прошло кроз оловку“.

Сан је у његовим песмама оквир за понор, за кување сопства у бунару, за „плићак који се претвара у вир“, а несаница „казна за лаковерност“ уоквирује опроштај, „пресахле речи“, емоције које чува још само за Господа. Он у сну чује гласове предака и жуди да се врати коренима: „Научиш поново да ходаш / по земљи масној и пресној / проговориш са биљем.../ да запалиш интимну ватру / пробудиш уснуле духове / вечних генија у себи“.

Инспирацију налази и у стварности и мисли да је у томе његова највећа моћ. Понекад користи и жаргонски речник правећи ерупцију језика, на ветрометички стилски фигура. „А онда крену позиви“, све је као у животу, док се другима налазимо на услузи, „живот пролази покрај нас“. Само још један дан „синтетичког времена“ „умреженог“ тражи песник док га „врвез урбани“ враћа „као курсур у подземној железници“. Песнику је место у свету, међу људима, а епигони, контраши, портпароли једноумља пристали су на осредњост. Човек „горак као лек“ престаје бити личан, лековитост смисла, сврхе, даје Влаховићу мотивацију и снагу да живи и пише и даље. Попут уклетог песника сусреће се са самим собом у дворишту док „Бог ћути гледа и чека“. Жели да креативно „прсне“ у висине, „као човек што хтео би / да одсања себе изнова“.

Састављајући се из делова, пева „тропаре бесмртности“, разбијен олошћу смртника „Да бдењем над смислом / као пастир чувам / чезнутљиве варке љубави / и тако искупим се / трајно / преображен визијама / савршеношћом молитве“. Његове песме су и молитве и трагање за смислом постојања. Он не прилази крају, који је још увек далеко, са страхом, разговарајући са Богом и сам са собом, он се пита да ли смрт ослобађа, мисао да ће заплвити вечним, даје му снаге да још воли и да живи.

У 44 песме, краће форме, слободног стиха, сажето је животно искуство, одсеви свакодневице, заноси литературе. Пошто нико не може да живи без смисла, препорука је аутора да се чита ако већ не може да се пише. За сваког се смисао налази у нечем другом, за Влаховића, смисао је у писању, поезији, он се потврдио као песник и самоостварио као креативан стваралац у уметности речи. За њега је смисао живота поезија, он у поезији воли и живи.

Душан Цицвара

Феномен: ТВ серија „Породица“

Поводом две деценије од хапшења Слободана Милошевића, на РТС-у је приказана серија, која је и пре емитовања на друштвеним мрежама изазвала бројне острашћене реакције, мишљења и ставове. Разлика у ставу да ли је „Породица“ „издајничка“ или „аболира Милошевића“, искључиво зависи од политичких и идеолошких ставова оних који их носе. Уосталом, Срби не би били Срби када не би бурно реаговали. Довољно је истаћи да се и у другој деценији новог века и мислијума нису завршиле жестоке расправе између Обреновићеваца и Карађорђевићеваца, партизана и четника, монархиста и републиканаца, а од скоро, ваксера и антиваксера. Расправе поводом тв-серије „Породица“, сценаристе и редитеља Бојана Вулетића, само доказују да је Петар Пајић био у праву када је у завршним стиховима култне песме „Србија на робији“ констатовао „да се сваки Србин бије, са две своје историје“.

Само хапшење Слободана Милошевића још раније требало је преточити у деведесетоминутну или двочасовну филмску сторију, или како је то Вулетић урадио у петоепизодну тв-серију. Због самог јединства места времена и радње (збивања у вили „Мир“ и седишту српске владе) вешт сценариста има све елементе да испише узбудљив наратив: на једном месту имамо породичну психолошку драму, талачку кризу, каријеристе и превртљивце у војсци, специјалним јединицама и тајним службама, па још ако додамо знатну количину алкохола које испијају актери и мало пуцњава, ето састојака за креирање напете приче. Период који је у серији обрађен, одлично је одабран. Говори о последњим данима на слободи једног од најинтригантнијих, у време потписивања Дејтонског споразума и најугицајнијих светских државника. Истичем то зато што „Породица“ није биографска серија о одрастању, школовању, политичком успону и паду Слободана Милошевића, већ је одабрано време које је драматуршки најинтересантније због положаја некада моћног политичара, који се тешко мири са чињеницом да је постао губитник, да више није моћан, и да су га многи дојучерашњи сарадници због тога оставили на цедилу.

Шта још рећи о феномену „Породице“? Није одлична серија, могла је бити много боља; али је серија која се и по ред бројних превасходно сценаристичких а потом и редитељских пропуста, од уводне до завршне шпице пажљиво гледа. Као редитељу, Бојану Вулетићу треба замерити на танкој координацији

статиста. Као сценаристи, да су пратеће приче могле бити вештије написане.

Нелогична је реакција пензионерке (Светлана Бојковић) опседнуте личношћу и политичком делатношћу Слободана Милошевића (Борис Исаковић), чији се унук Ђорђе (Балша Голубовић) изгубио у гужви која се пред Милошевићево хапшење створила испред виле „Мир“. Када га након 36 сати полицајци коначно врате кући, до тог тренутка забринута бака, само је казала: „Види, како си се испрљао!“

Лик служавке избеглице Ане (Јана Бјелица) и њеног оца таксисте, у сценаристичком смислу такође је недовољно разрађен. Пажљивијем гледаоцу боду очи кадрови у којима таксиста обучен у докторски бели мантил, попут духа пролази поред наоружаних униформисаних полицајаца а да при томе нико на њега не обрати пажњу.

Такође, тешко је поверовати да се у просторијама државне телевизије (у серији РТС је преиначена у СРТ), током узбудљивих дешавања испред виле „Мир“, поред главног уредника Косте (Љубомир Бандовић) налазе још само четири новинара, а све прилоге монтира само једна монтажерка! Главни уредник попут свих актера ове серије налива се вискијем, али на крају не сазнасмо ко му је кувао кафе.

О глумцима поготово онима који су тумачили савременике нећу писати зато што се о њиховим креацијама у писаним и електронским медијима, као и на друштвеним мрежама, доста писало и говорило. Само ћу подсетити на Миодрага Микија Крстовића, који је сугестивно (највероватније због дужине говора) прочитао писмо Ивана Стамболића које је након деветомартовских протеста 1991. године отпослао некадашњем сараднику и куму Слободану Милошевићу.

Једна замерка креаторима „Породице“ не стоји. Сви који су познавали Слободана Милошевића говорили су да он и поред породичне трагедије која га је у младости задесила (отац му је извршио самоубиство) није био склон суицидном понашању. Ти трагачи за истином заборавили су да је на почетку сваке епизоде писао: „Ова серија је драмска интерпретација стварних догађаја, заснована је на до сада познатим чињеницама и аутентичним снимцима, јавно доступним информацијама и сведочењима оних који су били присутни. Поједини ликови су измишљени, а неке сцене су резултат претпоставке, креативне обраде, уметничке слободе и не представљају објективну истину...“ Разумнима довољно!

Вишедценијско трајање једног ауторског потписа на плакатима Српског народног позоришта из Новог Сада, у даљем тексту СНП, феномен је који и сам по себи привлачи пажњу. Аргументе овом вредном искуству разложно је тражити пре свега у самим плакатима – препознатљивим знаковљем СНП-а – његове драме, опере и балета. У приступу изузетно великом плакатском опусу пажња ће бити усмерена на сагледавања цртежа, фотографије и типографије – темељних визуелних елемената плаката – начина њиховог представљања, међусобног организовања, а онда и њиховог дејства.

Прве плакате за СНП Радуле Бошковић обликује 1981. године. Приметна је већ тада равноправна заступљеност цртежа и фотографије, али и стриктна одвојеност наслова од визуелних садржаја. Видљива промена готово устаљеног обрасца одликује плакат за представу „Венчање”. Другачији распоред ликовних и словних елемената био је видљиви искорак у ослобађању од унапред задате композиционе шеме. Над вертикално постављеним насловом је дечак са лиром у руци. Косо постављене линије целом дужином нестандартно издуженог плаката у функцији су композиционе стабилности као и сиви тон са маргинама. Завршетак доње леве стране сиве површине обликом је „наслоњен“ на декоративни наслов сложен писмом Арнолд Беклин (Arnold Böcklin)¹. Између линија наведена су и имена главних актера представе. Тај готово стални текстуални „пртљаг“ већине плаката у функцији је додатне информације о представи, истовремено и професионални гест пажње и поштовања према актерима.

Плакати из првих сезона припадају периоду свестраног рада дизајнера у настанку плаката. Радуле Бошковић је сам стварао предлоге, односно цртачки материјализовао предлоге, вероватно, према потреби, неке и фотографисао, слагао наслове и неопходне текстове летрасетом², а онда се бавио монтажом, припремајући све те материјале за штампу. Из монографије се не може добити податак о врстама штампе, али велики број плаката је изведен у сито штампи, тада распрострањеној и за позоришни плакат изузетно захвалној штампарској техници. Избором фонтова за наслове веома различитих стилских карактеристика Бошковић и тим радним принципом наговештава неприхватање било каквих беспоговорних стилских образаца. Међу примењеним фонтовима су већ спомињани Арнолд Беклин, Манускрипт (Manuscript capitals) за плакат „Дом од Бернарде Албе”, а у време настанка ових плаката, готово незаобилазни Тајмс (Times). На плакатима је, поред многих других и Гондолијер, тип слова који се појављује на тржишту довитљивошћу домаћих произвођача слова-пресликача из фирме Литосет.

Плакат принципијелно настаје односом два различита језика. Цртеж и фотографија су визуелног карактера и припадају области коју као целину можемо назвати СЛИКА. Насупрот томе, РЕЧ се односи на вербални језик исказан писмом типографски организованих словних знакова. Типографија се у односу на различите приступе и ауторе дефинише као уметност али и вештина

ПЛАКАТИ РАДУЛА БОШКОВИЋА

У Српском народном позоришту у Новом Саду, 26. марта 2021. године, отворена је изложба и представљена монографија *Уметност плаката Српско народно позориште (1981-2019)*, која обухвата преко 300 наслова драме, опере и балета које је на плакатима овековечио примењени уметник Радуле Бошковић, за 38 година свог рада у СНП-у.

одабира и слагања словних целина са намером остваривања естетских квалитета и ефикасне комуникације. Код позоришног плаката удео типографије је незнатан, али незаобилазан и значајан и односи се на графичко дефинисање наслова избором одговарајућег фонта, тако и његовим местом и положајем у композицији/конструкцији плаката. Бошковићев приступ усмерен је на обраду наслова различитим поступцима: некада карактеристичним словним облицима, некада инсистирањем на њиховој маси, тежини, величини, положају, а онда одговарајућим односом типографски оформљеног наслова са другим деловима плаката. На такав начин значење се помала и из типографије. Један од успешних примера је наслов плаката „Хајд у парк кабарџ”. Апостроф који попуњава лексичку празнину иза слова Д и уметнуто слово У иза апострофа, производе ново значење. Тим, готово незнатним изменама, наслов од именована и информације прераста у директан позив.

Бошковић обликује плакат свестрано окренут актуелном задатку – новој позоришној представи, балету или опери, имајући у виду најаву, али и говор о њима. Из таквог приступа произилази и дијалог плаката са извођачким формама. Прихватајући плакат неодвојивим делом представе, односно њеним особеним продужетком, аутор генерише идеје плаката у смеру видљивости те везе. Препознатљивост рукописа и стила подређена је примарној функцији (позоришног) плаката; његовој симбиози са представом. Па онда, и они плакати на којима се могу идентификовати поновљиве стилске карактеристике и уједначености пре су резултат нужности а не интенције. Посматрач, према наведеном, преко плаката прво прима утиске о представи (драми, опери, балету), а онда, и о плакату у целини.

Несагледиве промене које су с дигиталном ером из корена захватиле и плакат, код Бошковића нису умањиле чисту, непатворену наклоност ка истанчаној експресивности „штелованој” према конкретним захтевима. Ауторска доследност је потврђивана одустајањем од једнообразне стилске препознатљивости на рачун функционалне оправданости. И тако, сваки нови задатак „напада” се новим оперативним плановима. Пример за то су два плаката из 1984. године код којих цртачку модулацију потпуно мења структурално организован карактер цртежа. У једном случају цртеж је иконики и илустративан, раскошне и упечатљиве ликовности („Дон Кихот”), а у другом, плакатом доминира стилизована аналитичка линија укључена у идеју плаката („Дон Жуан”).

Фотографија тиме што је новија визуелна врста у односу на цртеж, не доноси квалитативну надградњу наспрам тог традиционалног медија; пре је повод отварању питања на тему различитог карактера визуелних врста и пројекцији одговарајућих исходишта. Видели смо да Бошковићеве плакате одликује стално проверавање изражајних вредности цртежа. То је случај и са фотографијом. Плакати из 1987. године – за оперу „Бојем” и позоришне представе „Клаустрофобична комедија”, „Први” и „Роман о Лондону” – врсни су примери истраживачког односа према фотографији. Заједничка им је директна интервенција на графичком филму, врсти транспарентне фолије намењене припреми штампарских форми. Дужим или краћим експозицијама током развијања филма, а онда слободним и неочекиваним интервенцијама бојом у штампи, постигнути су резултати чија асоцијативност надилази директну везу фотографије и мотива на који се односи.

Фотографије оваквим приступом престају примарно бити носиоци вањског садржаја. Значење произилази директно из овако развијеног процеса.

Компјутер већ деценијама представља незаобилазан алат графичких дизајнера. Епохалне промене које омогућава у раду на плакату у односу на традиционалне технике односе се пре свега на монтажно-колажно повезивање цртежа и

фотографије и новим, до тада тешко постизаним, визуелним и изражајним, вредностима. Бошковић свакако налази у компјутеру захвалан ослонац, али једино у изоштравању већ установљених начела. Плакат генерички јесте монтажно повезивање речи и слике у двојству изрецивог и видљивог, онога што се гледа и што се чита, што се показује и што се именује. Примери плаката – колажа („Жене у Народној скупштини”, „Бановић Страхиња” и балет „Алтурм Силенцијум / Кармина Бурана”) представљају плохе са мноштвом међусобно повезаних мотива. У наведеним плакатима раскошно склопљене визуелне целине подразумевају дуже гледање и шетњу очима од детаља до детаља, те њихово асоцијативно повезивање према индивидуалном доживљају, одводећи посматрача и изван односа са представом. Плакат постаје представа по себи, задржавајући и даље посматрачево интересовање.

Значење плаката проширено изван представе још очигледније је на плакату за драму „Мурлин Мурло” из 1995. године, са монтажом преузетих и потпуно дефинисаних мотива. Један од њих припада идеолошким, а други религијским симболима. Овај други, истовремено је и изузетна и општепозната ренесансна графика. Звезда петокрака (први симбол), на плакату се усеца у графички лист „Четири јахача апокалипсе“ Албрехта Дирера (Albrecht Dürer) (други симбол).

У обједињавању и сажимању идеје плаката и избор врсте слова је драгоцен. Фонт Меканик који је обликовао графички дизајнер и типограф из Велике Британије Дејвид Кеј (David Quay) крајем 80-их година прошлог века инспирисан је стилем руских конструктивиста из двадесетих година. Пројектована је касније, вероватно на неком другом месту, и ћирилична варијанта Меканика. Тако, Бошковић није морао латинични фонт ручно прилагођавати ћириличном, што је био случај на

неким плакатима, нарочито онима из прве фазе, када такве интервенције нису имале увек задовољавајући исход.

Позоришна представа „Мурлин Мурло” настала је по делу Николаја Кољаде, савременог руског писца. У питању је драма о губитницима транзиције, очајницима који не могу да се снају у драматичним друштвеним ломовима. Снажним сударом идеолошког и религијског симбола на плакату је произведено значење много шире од упућивања на актуелну позоришну представу.

Отварајући проблематизацијом актуелних друштвених тема нови значењски простор, Радуле Бошковић чини у свом раду оправданом и мисао да „...сваки плакат са релевантним друштвеном тематиком може постати политички плакат“.³

Здравко Мићановић

¹ Фонт Арнолд Беклин је у употреби од 1904. године и добио је име по швајцарском сликару симболисти Арнолду Беклину. Припада периоду Арт нуво стила. Фонт је постао поново изузетно актуелан 60-их и 70-их година прошлог века у доба свестраног препорода декоративног стила с почетка XX века. Данас тај фонт се може такође видети примењен у различитим областима.

² Летрасет је британска фирма, позната од 1959. године као произвођач слова-пресликача намењених пре свега графичким дизајнерима за ручно слагање (краћих) текстова. Поступак рада се састојао у наносењу слова на одређену подлогу такозваним „сувим преносом”, односно равномерним трљањем оловком или сличним средством по површини прозирне фолије на којој су се налазила слова. Услед притиска та слова су се одвајала од фолије и фиксирала на површину на коју се слагао предвиђени текст. Вероватно услед масовне примене, Летрасет је од назива брэнда прерастао у генеричко име. Са појавом компјутера, тиме и потпуно новог, бржег, ефикаснијег и квалитетнијег начина рада са типографијом, потребе за летрасет словима су готово престале.

³ Богдан Тирнанић: *Дизајн политике: „прон арт”*, часопис Уметност 41-42. 1975.

Милан Лукић

Српска фолклористика данас (6)

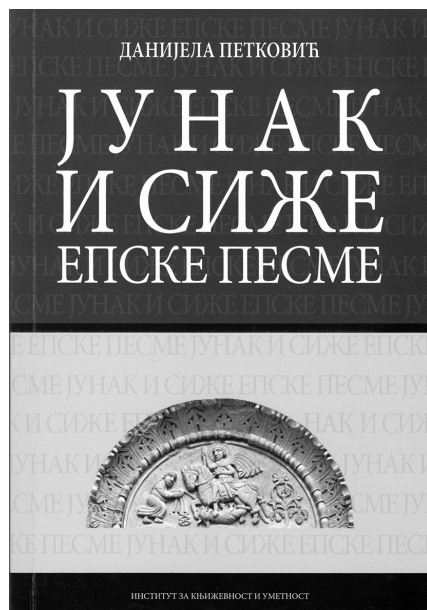
Предмет фолклористичких опсервација у овом прилогу су две ванредне монографије из области епског стварања, о којима се, нажалост, недовољно говорило, а уколико будемо успешни у науку да читањем за њих заинтересујемо, вајдило би много: професорима књижевности и амбициозним студентима, теоретичарима, списатељима српским и васколиком живљу који на епском песништву стасаваше.

Јунак и сиже епске песме (Институт за књижевност и уметност, 2019) тема је на којој је Данијела Петковић докторирала и којом се стручној јавности препоручила као један од најобавештенијих тумача усмене епике (то се лако дадне уочити и преко ретко узбудљивог критичког апарата – 1/3 књиге чине необично различите сижејне схеме и детаљна евиденција синтагматског повезивања јунака у песмама, као и позиционирање јунака у сижејном моделу, уз поуздан индекс имена и изворе), што је потврдила *Натрага Миле Недељковић* за 2020. Смиљана Ђорђевић Белић докторирала је на савременом епском певању, а истраживањима из те области успешно је наставила да се бави и у књигама *Посићфолклорна епска хроника, жанр на ираници и иранице жанра* (Чигоја штампа, 2016) и *Фиџура гуслара, хероизирана биографија и невидљива традиција* (Институт за књижевност и уметност, 2017).

Шта нам ново ове књиге доносе? У ком смеру се теоријски приступ епском песништву данас креће? Јесу ли другачије место и улога рапсода у друштву, и контекст (омиљени термин С.Ђ.), можебит, и нашу рецепцију изменили? Наречене наслове распредамо наредо...

С. Ђорђевић Белић активно је радила на заштити гусларског певања, као нематеријалне баштине, и у томе имала успеха. У дисертацији *Насловљеној Савремено епско певање, џекси и конџекси*, засновала је своја теоријска про-

мишљања и исказала склоност ка начинима стварања и извођења поприлично анахроне песничке форме, а опет, за круг следбеника и љубитеља најнационалнијег, најпатриотскијег и најморалнијег музичког инструмента у Срба (потписник памти своје записе из Васојевића и аксиоматски став да "лош човек не може

да гусла"). Теренска искуства и дружења са ствараоцима понудила је у хероизираној *Фиџури гуслара*.

Али најпре о јунаку епике Д. Петковић, у ствари, пре тога о типолошкој класификацији, поштујући редослед разматрања. Ауторка нас упознаје са ранијим систематизацијама, појашњава неке одреднице и износи студиозно направљену типологију (више је разлога зашто је отвара 'Заштита слабих и борба за правду', а онда убедљиво представља сопствени теоријски концепт сижеа у епској поезији: прецизирање структуре, напомене о градњи, нарочито сложених сижеа и сижејних модела, особености сваке врсте, њихових међуодноса и могућих комбинација. Интересантности читања доприноси мање коришћени, али добро одабрани и функционални примери, а

уверљивост излагања потпомогнута је коришћеним дијаграмима – то се нарочито односи на разматрање уланчавања мотива и начине комбиновања сложених сижеа (могу бити веома комплексни, али превише наративних токова уме да наруши хармонију целине), сижејних матрица и варијабилних елемената.

И размишљања о јунаку започињу прегледом досадашњег разврставања, након чега се формулишу нове поставке: истиче се значај индивидуалних карактеристика за регистре јунака и односа, актуелизује синтагматско повезивање (пар-тријада-каталог) и парадигматско (асоцијативно груписање, по делокругу), да би се потом указало на међусобну зависност, преплет, прожимање, саображавање јунака и сижеа. Могућим токовима интеракције сижеа може да мења јунака или, пак, јунак моделује сиже, што зависи и од типова јунака, нпр. амбивалентни Марко Краљевић врло је прилагодљив, док су на другом полу они са доминантном карактерном цртом, нефункционални за присуство у другим сижејним моделима, попут трагичног Находа Симеуна или увек негативног лика проклетог Јерине.

Перформативни чин у коме се производи песма, у фокусу је истраживања С. Ђорђевић Белић, са нагласком на постфолклор и епско хроничарско певање, јер се у њему сједињују и елиотовски схваћена традиција у споју са индивидуалном даровитишћу и специфичности везане за савремено усмено стварање, пошто је гуслар не само чувар колективног памћења, већ и хроничар, глас савести, морални императив, неко ко осмишљава самоспознају националног и будничар. Такође, концепт ауторске епске песме доноси измењени однос према стваралачком чину, неретко певачи постају и епски јунаци, неки су високо образовани или музички образовани, а симпатичан је став старих гуслара према гусларкама (*нека је женско, али биће гу-*

слар), док особеност извођења подразумева бројна техничка помагала. Пошто је реч о интерактивном процесу, треба имати на уму условљеност простором, средином, временом, 'ритуализованом праксом' при тумачењу тематско-мотивских елемената, стилских и жанровских карактеристика, социјалне улоге певача, актуелног репертоара итд.

Из хероизираних биографија издваја се некад популарни Петар Перуновић Перун, ратник и гуслар са турнејама по Југославији, Европи и Америци, где је снимао грамофонске плоче, а помињу се и дворски гуслари Јеврем Ушћумлић и Илија Вуковић, па Танасије Вућић, Радован Бећировић Требјешки, Ђорђевић Копривица и јавности мање познати Слободан Глигоријевић, Миливоје Шиповац, Радојка Мојићевић и Тадија Вуковић. Два века после гласовитог Филипа звук са једноструних гусала и даље одзвања овим просторима, уз сличне теме и мотиве (*Шћиа се ово јо Косову збива / Ој, Србине, има ли ње жива*), повремено иновирања у приступу и обради (*Љуљасмо се ја и Гара / На врџике од кошара*) – пева се и о полагању возачког испита (*Казаће ти вила са Берима / Еј, аућо се школа ойворила*), певачевим мукама са инструктором (*Мој гусларе, к-оћеш слушати мене / Када возиш не пједај у жене*), градњи хидроцентрале (*Моја река више журити неће / Еј, воденички камен да јокреће*), обарању НАТО авиона (*Срдин има форе и фазоне / Невидљиве руши авионе*), зазивају се стари јунаци (*Да је рођен у сџаре вакџове / Марко би ја звао у свайове*), али јављају се и нови, местилице у другачијем контексту (*Збој чега му ойкидосџе плаву / Једем ли вам Тиџа и државу; Браћо Срби, райовай се мора / Са Рујовом нема џрејовора; Ој, Клинијоне, џвоју ли ти нану / А шћиа џражиши код нас на Балкану*), а опевају се и нове битке (*На ираници једна караула / По борбама далеко се чула*).

У рукама Смиљаниним и Данијелиним усмена традиција је сигурна, а очекујемо нове студије које ће потврдити наставак инспиративних проучавања. Од Смиљане и антологију савременог гусларског певања, што неће лако бити направити, јер се у шароликом плетиву треба разабрати.

А Ф О Р И З М И Нинус Несџоровић

- До кривљења кичме код људи најчешће долази у пубертету. До повијања нешто касније...
- Ђутање не може да се учи наглас.
- Клечање пред владарем се у нашој земљи преноси с колена на колена.
- Чариник је зажмурио јако и замислио једну жељу. Онда је зажмурио још јаче и она му се испунила.
- Од нас се очекује да стекнемо имунитет крда. Понашање већ имамо.
- Немојте сиротињи рушити снове. То јој је све што има.
- Наш народ увек устаје у исто време. У пет до дванаест.
- Од свих живих бића вируси најбоље користе гужву.
- Само примитивне и некултурне жене за време жестоког секса урлају и врштите. Оне фино васпитане ћуте и трпе.

- Они који верују у бога, одлазе у цркву. Они који верују у вођу, одлазе на изборе. А они, који верују у себе, одлазе одавде...
- Чим пљачка буде завршена, сви ћемо моћи да скинемо маске!
- Теже је у нашој држави доказати да си глуп, него да си паметан. Мораш да покажеш више знања.
- Тест интелигенције служи да провериш колико си паметан. Колико си глуп, показаће живот.
- Пацијенти психијатру не треба да се обраћају после избора. Онда је већ касно...
- У празним главама вођине речи одјекују јаче.
- Да није фатаморгана, у пустињи не би имало шта да се види...
- Данас се успешни људи у Србији баве или политиком или криминалом. Они најуспешнији и једним и другим.
- Ако уопште не можете да схватите поенту неког афоризма, онда је ту неко глуп. Или ви или он.

Лесковачки културни центар расписује

КОНКУРС

за најлепшу песму написану на дијалекту

Лесковачки културни центар вас позива да пошаљете до 3 своје ауторске песме које су писане на вашем локалном говору. Право учешћа имају сви аутори којима је српски матерњи језик.

Приспеле радове ће прегледати селектор и изабраће најбоље песме, које ће бити објављене у посебној публикацији - збирци дијалекатске поезије.

Поред тога, селектор ће изабрати 15 песника који су послали најбоље песме и ти аутори ће учествовати на манифестацији „У ритму дијалекта“ која ће се одржати 26. јуна 2021. године у Лесковачком културном центру.

На крају манифестације биће изабрана најлепша дијалекатска песма овогодишњег

програма, чији аутор ће бити награђен новчаном наградом од 10.000 динара.

Услови конкурса:

- Аутори треба да пошаљу најмање једну, а највише три песме које су написане народним језиком, тј. било којим дијалектом којим се говори на територији наше земље.
- Радове слати на мејл ana.jovic@lkc.org.rs, са назнаком За конкурс.
- Поред текста песама, у мејлу доставити и следеће податке: име и презиме аутора, град, број телефона, назив дијалекта на коме је писана поезија.
- Слањем радова на Конкурс учесник гарантује да су послате песме његово ауторско дело и даје право Лесковачком културном центру да послате текстове користи у сврху промоције манифестације (објављивање у електронским и штампаним медијима и сл.).
- Конкурс је отворен од 5. маја 2021. до 5. јуна 2021. године.
- Додатне информације у вези са конкурсом можете добити на мејлу ana.jovic@lkc.org.rs или на телефон: 064/8316997.

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

Лист за књижевност и друштвена питања
Оснивач и издавач
Удружење књижевника Србије
Београд, Француска 7

ПРЕТПЛАТА НА "КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ" за 2021. годину по цени (заокружити износ) од: 800 динара, за организације 1200, за иностранство 50 евра, авионом 70 евра долара или одговарајући износ у другој валути. За нашу земљу уплату слати на жиро-рачун: Комерцијалне банке, Београд, 205-200273-87- за КН. За иностранство уплате се врше код посредничких банака: DRES-DNER BANK AG, FRANKFURT AM MAIN, GERMANY i AMERICAN EXPRESS BANK, LTD., NEW YORK, NY, UNITED STATES u račun KOMERCIJALNA BANKA A.D.BEOGRAD, SWIFT-BIC: KOBBSRB33XXX, Svetog Save 14, Beograd, Srbija, sa naznakom u korist UKS, FRANCUSKA 7, BEOGRAD, SRBIJA, BROJ RAČUNA : RS35205000702541600067. ПОПУЊЕНУ НАРУЏБЕНИЦУ или фотокопију признанице (доказ о уплати) послати на адресу: Удружење књижевника Србије- за "Књижевне новине", Београд, Француска 7. Моле се претплатници да измире своје обавезе јер је то сигуран начин да новине стигну до одређишта.

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

добитник су Велике јубиларне награде УКС, установљене поводом стогодишњице удруживања књижевника у Србији (1905-2005), и награде "Теодор Павловић" за 2003. Златни беочуг за 2015.